Achtergronddocument

Trends, ontwikkelingen en strategische opgaven Meierijstad

Koos van Dijken en Joost van Hoorn

Platform31, 21 juli 2021

Inhoudsopgave

Samenvatting **3**

1 Inleiding **11**

2 Trends, ontwikkelingen en opgaven **12**

2.1 Demografische trends en ontwikkelingen 12

2.2 Economische trends en ontwikkelingen 18

2.3 Sociale trends en ontwikkelingen 28

2.4 Trends en ontwikkelingen in het veiligheidsdomein 44

2.5 Ruimtelijke en woontrends 48

2.6 Trends in mobiliteit 56

2.7 Trends op het gebied van duurzaamheid 62

2.8 Bestuurlijke trends en ontwikkelingen 72

3 Strategische opgaven **80**

3.1 Inleiding 80

3.2 Fysieke opgave 80

3.3 Inclusieve samenleving 86

3.4 Informatiesamenleving inclusief bedrijfsvoering 89

3.5 Democratisch besturen 94

3.6 Wat voor gemeente wil Meierijstad zijn 97

Samenvatting

Uit de verbijzondering van de trendstudie (hoofdstuk 2), de ambtelijke voorbereidingen en de gedachtewisseling met de ambtelijke organisatie (hoofdstuk 3) kunnen de trends ontwikkelingen, opgaven en strategische keuzes voor Meierijstad samengevat worden. Daarbij worden de vier invalshoeken van de gemeente Meierijstad gebruikt: 1) de fysieke opgave voor Meierijstad, 2) Meierijstad als inclusieve samenleving, 3) inspelen op de informatiesamenleving en de bedrijfsvoering daarop inrichten en 4) democratische besturen en aansluiten bij hetgeen van belang is voor de inwoners. Bij de strategische opgaven worden – zonder volledig te zijn – aandachtspunten, handelingsperspectieven, opties, denk- en oplossingsrichtingen genoemd waar de politieke partijen, de raad en het college over kunnen nadenken en keuzes in kunnen maken.

De fysieke opgave voor Meierijstad

Trends en ontwikkelingen

- Verdergaande (relatief bescheiden) bevolkingsgroei in Meierijstad vooral vanwege het saldo van de buitenlandse migratie en het saldo van de binnenlandse migratie. Uit het laatste blijkt dat Meierijstad klaarblijkelijk voldoende aantrekkelijk is omdat meer mensen naar Meierijstad verhuizen dan er inwoners vertrekken naar andere gemeenten.
- In Meierijstad wordt geen ontgroening verwacht, wel een sterke groei van het aantal ouderen en vooral van oude ouderen (80-plussers).
- Voor Meierijstad neemt naar verwachting de potentiële beroepsbevolking (15 tot 75 jaar) met vijf procent af de komende dertig jaar.
- De veranderende huishoudenssamenstelling in Meierijstad (vooral eengezinshuishoudens) en veranderende woonwensen. De tweedeling op de woningmarkt tussen insiders en outsiders wordt groter.
- De duurzaamheidstransities (energietransitie, transitie naar een circulaire economie, voedseltransitie en klimaatadaptatie).

Opgaven

- Versterken van het verdienvermogen, de veerkracht en de weerbaarheid van Meierijstad als werkgemeente (mede met oog op het herstel na de coronacrisis).
- Vergroten van de arbeidsparticipatie en vooral de arbeidsproductiviteitsontwikkeling.
- Om-, her- en bijscholing, leven lang ontwikkelen zijn de sleutel voor economisch succes.
- Vergroten van de flexibiliteit in het gebruik van de bestaande woningvoorraad.
- Het verbeteren en variëren van de woon-, werk- en leefomgevingen in Meierijstad.
- Zet in op duurzame gebiedsontwikkeling en de rol van (duurzame) mobiliteit daarin.
- De schaarse ruimte vraagt om duidelijke lange termijn keuzes en sturing waarbij het streven naar de kwaliteit van de leefomgevings leidend kan zijn.
- Het verbinden van de vier duurzaamheidsopgaven (energietransitie, transitie naar een circulaire economie, voedseltransitie en klimaatadaptatie).

Strategische opgaven

De landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven, en de verbijzondering voor Meierijstad, geven aanleiding om over een aantal strategische opgaven in het fysieke domein na te denken, gezamenlijk over antwoorden na te denken en om concrete stappen te gaan zetten. Dit is een belangrijke rol en taak voor de politieke partijen, de raad en het college. Een taak en rol die Platform31 niet kan en wil overnemen. Als stimulans voor de politieke afwegingen en deliberaties worden in het navolgende bij elke strategische opgave een aantal mogelijke keuzes, denk- en oplossingsrichtingen genoemd. Het is aan de politieke partijen, raad en college om deze lijst van opties, denk- en oplossingsrichtingen aan te vullen, aan te scherpen en te amenderen. Soms kunnen bepaalde stappen

in elkaars verlengde liggen en soms sluit een keuze voor A een keuze voor B uit. Dit denk- en keuzeproces is bij uitstek de taak voor de politieke partijen, raad en college.

Versterken en verbeteren van stedelijke gebieden:

- verdichten (géén hoogbouw),
- functies toevoegen,
- inzetten op meer gemengde woon-werk- en leefmilieus,
- inzetten op toekomstgerichte vormen van mobiliteit (lopen, fietsen, openbaar vervoer, MaaS, terugdringen gebruik privéauto),
- autoluwe en autovrije steden,
- verbeteren van Meierijstad als fietsstad,
- verdedigen van het groen in de stedelijke gebieden,
- meer groen, meer bewegen, betere luchtkwaliteit kan gezondheid inwoners ten goede komen,
- minder groen vanwege de verdichting heeft negatieve invloed op gezondheid,
- investeringen ook ten goede laten komen aan klimaatadaptatie en .energietransitie,
- mogelijkerwijs vanwege de inzet op verstedelijking minder investeringsmogelijkheden in de dorpen.

Een aantrekkelijk gemeente zijn en blijven voor bestaande en toekomstige inwoners:

- rekeninghouden met de woonwensen van de verschillende doelgroepen,
- inzetten op specifieke doelgroepen en daar keuzes in maken (starters, jongeren, ouderen, kenniswerkers, arbeidsmigranten, eigen inwoners, nieuwe inwoners uit de regio),
- meer geschikte woningen van de sterk groeiende groep oude ouderen (aanleunwoningen, woonzorgvoorzieningen, groepswoonvormen. e.d.),
- inspelen op de veranderende huishoudenssamenstelling,
- de *bestaande* woningvoorraad verbeteren (in aantal veel belangrijker dan nieuwe woningen),
- elke *nieuwe* woning de goede woning te laten zijn op de juiste plaats.

Versterken van de economie en ruimte geven aan ondernemerschap:

- lagere lasten voor ondernemers,
- minder klemmende regelgeving, eenvoudiger vergunningverlening,
- functiemenging en *blurring*, gemengde woon-werkmilieus,
- rode loper aanpak,
- geschikte bedrijfshuisvesting,
- voldoende goede opgeleide werknemers,
- faciliteren van de komst van arbeidsmigranten.

Zorgen voor een nieuwe balans in het landelijk gebied:

- ruimte voor verschillende economische functies (landbouw, verbreding landbouw, duurzame energie, toerisme, recreatie),
- duurzaamheidstransities beter verbinden,
- boeren ondersteunen in de voedseltransitie,
- het stedelijk gebied beter verbinden met het landelijk gebied (ecologische verbindingszones, recreatieve dooradering met fiets- en wandelpaden).

Klimaatadaptatie en klimaatmitigatie;

- gedegen eigen klimaatadaptatiebeleid,
- anders bouwen (groene daken, hangende tuinen, gescheiden rioleringen, opvang van eigen regenwater, e.d.),
- andere inrichting openbare ruimte (wadi's, waterbergingen, steenbreuk, e.d.),
- robuust maken vitale infrastructuur (elektriciteit, ICT, drinkwater, wegen),
- beschermen cultureel erfgoed,
- inzetten op een integrale afstemming van woningbouw, nieuwe werklocaties, landbouwtransitie, natuurontwikkeling en energietransities met oog op de klimaatadaptatie,

- investeringen in woningen, openbare ruimte en infrastructuur méér inzetten voor de klimaatadaptatie-opgave,
- de duurzaamheidstransities (energietransitie, transitie naar een circulaire economie, voedseltransitie en de klimaatopgave) beter met elkaar verbinden.

Meierijstad als inclusieve samenleving

Trends en ontwikkelingen

- Groeiende kansenongelijkheid.
- Verminderde sociale cohesie.
- De dubbele vergrijzing en de toenemende zorgvraag van ouderen in wijk, buurt en kern.
- De teruglopende en tekortschietende prestaties in het onderwijs.
- Hernieuwde landelijke aandacht voor kwetsbare wijken.
- Afname van de geregistreerde high-impact crimes en de onveiligheidsgevoelens.
- Een sterke, ontwrichtende toename van ondermijning en cybercriminaliteit.

Opgaven

- Doorgaan met de transformatiedoelen in het sociale domein zodat de beloften van de decentralisaties ingelost worden.
- Verkleinen van de gezondheidsverschillen.
- Verkleinen van de mismatches op de arbeidsmarkt.
- Vergroten van de arbeidsparticipatie en vooral de arbeidsproductiviteitsontwikkeling.
- Om-, her- en bijscholing, leven lang ontwikkelen zijn de sleutel voor participatie.
- Het bevorderen van Brede Welvaart voor de inwoners.
- Het versterken van de dorpscultuur en het verenigingsleven in de kernen om de sociale cohesie en het oog voor elkaar hebben, te versterken.

Strategische keuzes

De landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven, en de verbijzondering voor Meierijstad, geven aanleiding om over een aantal strategische opgaven in het sociale domein na te denken, gezamenlijk tot antwoorden komen en om concrete stappen te gaan zetten. Dit is een belangrijke rol en taak voor de politieke partijen, de raad en het college. Een taak en rol die Platform31 niet kan en wil overnemen. Als stimulans voor de politieke afwegingen en deliberaties worden in het navolgende bij elke strategische opgave een aantal mogelijke keuzes, denk- en oplossingsrichtingen genoemd. Het is aan de politieke partijen, raad en college om deze lijst van opties, denk- en oplossingsrichtingen aan te vullen, aan te scherpen en te amenderen. Soms kunnen bepaalde stappen in elkaars verlengde liggen en soms sluit een keuze voor A een keuze voor B uit. Dit denk- en keuzeproces is bij uitstek de taak voor de politieke partijen, raad en college in Meierijstad.

Verminderen van de kansenongelijkheid en het versterken van de sociale cohesie:

- een individuele, ongezonde levensstijl ontmoedigen (coaching, bewegen, eten),
- geïntegreerde aanpak gericht over vele beleidsterreinen heen (zorg, welzijn, participatie, activering, wonen, schulden, e.d.),
- inzetten op positieve gezondheid zodat de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden minder worden;
- zorgen dat het onderwijs de kansenongelijkheid niet vergroot,
- vanuit de menselijke maat inwoners met een grote psychische beperking alternatieve dagbestedingen aanbieden,
- gemengde wijken, buurten en kernen stimuleren,

- de aantrekkelijkheid van Meierijstad versterken door zo veel mogelijk gevarieerde woonmilieus voor specifieke doelgroepen met een mozaïek van woon- en leefmilieus in de diverse kernen en dorpen voor 'ons soort mensen'.

Goede zorg organiseren voor de sterk groeiende groep ouderen in wijk, buurt en kern:

- levensloopbestendig maken van bestaande woningen,
- bevorderen van meer geschikte nieuwe woningen (aanleunwoningen, woonzorgwoonvormen, zorghotels, knarrenhoven, e.d.),
- de kosten van woonaanpassing en het wonen in een woongemeenschap afwegen tegen de kosten van toekomstig zorggebruik,
- doorstroming bevorderen door middel van bijvoorbeeld voorlichting, zorgen dat er aantrekkelijke alternatieven zijn, het vergoeden van de verhuiskosten, het aanbieden van verhuishulp, subsidiëren van de hogere kosten van de nieuwe woning, etc.,
- versterken van de lokale gemeenschap (ontmoetingsplekken, buurthuizen nieuwe stijl, kamers en restaurants van de wijk, dagbesteding in wijk, buurt en kern),
- belonen, in het zonnetjes zetten en ondersteunen van mantelzorgers,
- nieuwe vormen van ouderenzorg (24/7 beschikbare zorg, wijkklinieken acute ouderenzorg, poliklinieken geriatrie),
- virtueel samenvoegen van de zorgbudgetten om tot de meest effectieve, geïntegreerde aanpak te komen.

Verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt:

- inzetten op maximaal ontschot arbeidsmarktbeleid,
- vergroten van de intersectorale (regionale) arbeidsmobiliteit met een vaardighedenpaspoort, een "Vaardighedenhuis", het erkennen van Elders Verworven Competenties, etc.
- vergroten van de arbeidsparticipatie en het beter mobiliseren van het onbenutte potentieel,
- aantrekkelijker maken om meer uren te gaan werken (bijvoorbeeld minder deeltijdarbeid door meer flexibele en aantrekkelijke arbeidsvoorwaarden en arbeidscontracten),
- in kaart brengen van de vervangingsvraag zodat op tijd voldoende goed opgeleide werknemers beschikbaar zijn,
- aanpakken van laaggeletterdheid (een kwart van de beroepsbevolking) met taalcursussen, maatwerk en informele scholingsinspanningen,
- stringentere aansturing van de accountmanagers van het Werkbedrijf zodat zij nieuwe aanpakken experimenteel toetsen, de effecten van hun aanpakken systematisch monitoren en evalueren en met aanpakken werken die zich bewezen hebben,
- bevorderen van opleidingen, cursussen, e.d. die beter passen bij de vraag op de arbeidsmarkt,
- de stok (sancties, minder passend werk moeten accepteren, woon-werk afstanden vergroten) en de wortel (werk moet lonen, vergoeding woonwerkkosten) hanteren om meer bijstandsgerechten te dwingen en te stimuleren om gebruik te maken van baanopeningen in de regio.

Leren in de uitvoering van het sociale beleid:

- doorontwikkeling van de toegang, vroegsignalering en integraliteit,
- aan de poort maximaal doorverwijzen naar algemene welzijnsvoorzieningen in het voorveld,
- verder ontwikkelen van de regionale samenwerking en samenwerking met alle lokale betrokken partijen,
- de inkoop van de zorgproducten, waarvan het aanbod gehinderd wordt door tekorten aan zorgpersoneel, behandelen als een strategische opgave,
- doorontwikkelen van preventie en de innovatie in het sociale domein,
- de jeugdzorg bijvoorbeeld veel beter afbakenen, kwaliteitseisen stellen aan aanbieders en alleen nog bewezen effectieve interventies bekostigen,
- focus op kwetsbare doelgroepen met een samenhangende aanpak van zorg en veiligheid,
- doorontwikkelen van alternatieve voorzieningen voor inwoners die vanwege hun psychologische beperkingen niet kunnen participeren op de arbeidsmarkt,

- de doelmatigheid en effectiviteit van de dienstverlening vergroten en de inrichting van de werkprocessen daarop aanpassen,
- de integrale dure aanpak alleen hanteren voor de 1 tot 4 procent inwoners met een complexe multiproblematiek en de leerprocessen hiervoor vooral inrichten, de enkelvoudige vragen – het leeuwendeel van de interventies – zo doelmatig mogelijk inrichten,
- inzet op bepaalde speerpunten/doelgroepen/aanpakken verminderen om ruimte te maken voor nieuwe speerpunten,
- start pilots met concrete doelstellingen en gedegen evaluaties en baseer daarop besluiten om af- of op te schalen,
- maak gebruik van landelijke evaluaties en ervaringen van andere gemeenten.

Kwaliteit, behoud en versterken van de voorzieningen:

- stel de culturele basisinfrastructuur vast en borg deze,
- benut intensiever en steun de sociale welzijnsvoorzieningen in het voorveld van de wmo,
- concentreer sommige voorzieningen om ze te behouden of om de kwaliteit te verbeteren,
- delegeer de verantwoordelijkheid voor het behoud van voorzieningen (in de dorpen) aan de bewoners,
- bevorder het meervoudig en multifunctioneel gebruik van voorzieningen,
- differentieer de voorzieningen per kern en kerkdorp behorend bij de lokale cultuur,
- verbeter de toegankelijkheid van de voorzieningen.

Een innovatieve reactie op ondermijning en georganiseerde criminaliteit:

- delen en combineren van informatie tussen allerlei diensten en partijen,
- bijvoorbeeld het intrekken van vergunningen,
- of geef boa's een actieve rol in het buitengebied,
- of leg bestuurlijke boetes op,
- sluiten van panden,
- fiscale navorderingen,
- monitoren van verdachte transacties,
- geld afpakken en dure auto's/horloges in beslag nemen,
- neem criminelen hun status af zodat zij geen rolmodellen (voor jongeren) zijn.

Inspelen op de informatiesamenleving en de bedrijfsvoering daarop inrichten

Trends en ontwikkelingen

- De informatiesamenleving wordt steeds belangrijker en verandert steeds sneller.
- De kwetsbaarheid van overheid, uitvoeringsorganisaties, verbonden partijen, cruciale infrastructuur, ondernemers en burgers neemt toe.

Opgaven

- Het continue aanpassen en versterken van de organisatie in het datagestuurd werken.
- Inspelen op de informatiesamenleving door de publieke waarden van Meierijstad als uitgangspunt te nemen.
- Keuzes maken bij welke ontwikkelingen en mogelijkheden Meierijstad wil aansluiten en of men daarin koploper of volger wil zijn.
- Verminderen van de kwetsbaarheid van de gemeentelijke organisatie, uitvoeringsorganisaties en verbonden partijen voor cybercriminaliteit en het vergroten van de weerbaarheid tegen cybercriminaliteit van inwoners, maatschappelijke organisaties en burgers.

Strategische keuzes

De landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven – en de verbijzondering voor Meierijstad – geven aanleiding om over een aantal strategische opgaven na te denken om in te kunnen spelen op de informatiesamenleving en om de bedrijfsvoering strategisch aan te sturen. Vanuit de politieke afwegingen kunnen keuzes gemaakt worden en concrete stappen gezet worden. Dit is een belangrijke rol en taak voor de politieke partijen, de raad en het college. Een taak en rol die Platform31 niet kan en wil overnemen. Als stimulans voor de politieke afwegingen en deliberaties worden in het navolgende bij elke strategische opgave een aantal mogelijke keuzes, denk- en oplossingsrichtingen genoemd. Het is aan de politieke partijen, raad en college om deze lijst van opties, denk- en oplossingsrichtingen aan te vullen, aan te scherpen en te amenderen. Soms kunnen bepaalde stappen in elkaars verlengde liggen en soms sluit een keuze voor A een keuze voor B uit. Dit denk- en keuzeproces is bij uitstek de taak voor de politieke partijen, raad en college.

Digitale transformatie en digitale dienstverlening:

- maak duidelijke keuzes (wat wel en wat niet, koploper of volger),
- welke capaciteit, vaardigheden en kennis zijn nodig,
- welke standaardisatie is wenselijk en mogelijk,
- denk na hoe de efficiencywinst vanwege de standaardisatie ingezet gaat worden.

Informatiegestuurd werken en informatieveiligheid:

- data combineren en ontsluiten over verschillende afdelingen, beleidsterreinen, verbonden partijen e.d.,
- vergroot de vaardigheden om informatiegestuurd te kunnen werken,
- gebruik een integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving,
- bewaak de veiligheid van de data waarover de gemeente beschikt (neem als uitgangspunt dat op enig moment alles gehackt kan en zal worden),
- weeg af welke nieuwe technologieën (robotsoftware, kunstmatige intelligentie, algoritmen, chatbots, e.d.) nuttig en bruikbaar zijn voor de gemeente.

Opgavegerichte samenwerking:

- zorg voor een duidelijke taakopdracht van het bestuur,
- kies gezamenlijk en in afstemming een duidelijk doel,
- vergeet geen van de partners die betrokken moet zijn,
- zorg voor topklasse regie,
- voorzie de samenwerking van middelen, vaardigheden en financiën,
- evalueer en rapporteer transparant over de resultaten (ook aan de raad).

Excellente dienstverlening:

- wat zijn de mogelijkheden en onmogelijkheden gezien de ambtelijke capaciteit,
- evalueer regelmatig de processen vanuit “de bedoeling”,
- doordenk de samenhang tussen de beleidsterreinen in een procesketen,
- analyseer welke kennis en vaardigheden nodig zijn in procesketens,
- zorg bijvoorbeeld dat de informatie in de procesketen combineerbaar en deelbaar is,
- geef vertrouwen aan de burgers en richt daarop de processen in,
- overweeg om op persoonlijke wijze (niet-digitaal) contact te zoeken met de meest kwetsbare, digibete inwoners, ga naar ze toe, zie de mens achter het BSN-nummer, help ze bijvoorbeeld actief.

Personeelsbeleid, medewerkers de drie V’s: verandervermogen, vitaliteit en vakmanschap;

- houdt medewerkers “fit” met continue bij-, her- en omscholen,
- ontwikkel een cultuur waarin levenslang leren en ontwikkelen gewoon is,
- bevorder dat medewerkers vaardigheden ontwikkelen om samen te werken, kritisch denken, creatief denken en handelen, probleemoplossend denken en handelen, sociaal vaardig zijn en communicatief sterk zijn,
- rouleer medewerkers en detacheer of en weer medewerkers in en met de regiogemeenten, ’s-Hertogenbosch, Eindhoven en Nijmegen.

- maak arbeidsvoorwaarden, arbeidscontracten en organisatievormen zo flexibel dat de gemeente Meierijstad als werkgever aantrekkelijk is en minder last heeft van een krimpende beroepsbevolking.

Democratisch besturen en aansluiten bij hetgeen van belang is voor de inwoners

Trends en ontwikkelingen

- Intensivering van interbestuurlijke samenwerken en netwerksamenwerking.
- Een voortdurende dreiging van een toename van de kloof tussen overheid en een deel van de burgers; een deel van de burgers dat bovendien afhaakt en zich niet meer betrokken voelt.
- Oplopende financiële tekorten, toenemende lasten en grote opgaven.

Opgaven

- Het doelmatig en effectief samenwerken met vele partners waarbij de gemeente de publieke belangen dient te bewaken.
- De lappendeken van sectorale samenwerkingsverbanden en de verschillen in regio-indelingen.
- Meer oog voor de menselijke maat.
- Het vergroten van de sociale cohesie en het aansluiten bij de behoefte aan verbondenheid.
- Meer aandacht voor de menselijke maat en de kwaliteit van de uitvoering.

Strategische keuzes

De landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven – en de verbijzondering voor Meierijstad – geven aanleiding om keuzes te maken, te prioriteren en concrete stappen te zetten om democratisch te besturen en aan te sluiten bij hetgeen van belang is voor de burgers. Dit is een belangrijke rol en taak voor de politieke partijen, de raad en het college. Een taak en rol die Platform31 niet kan en wil overnemen. Als stimulans voor de politieke afwegingen en deliberaties worden in het navolgende bij elke strategische opgave een aantal mogelijke keuzes, denk- en oplossingsrichtingen genoemd. Het is aan de politieke partijen, raad en college om deze lijst van opties, denk- en oplossingsrichtingen aan te vullen, aan te scherpen en te amenderen. Soms kunnen bepaalde stappen in elkaars verlengde liggen en soms sluit een keuze voor A een keuze voor B uit. Dit denk- en keuzeproces is bij uitstek de taak voor de politieke partijen, raad en college.

Oog voor Brede Welvaart:

- neem als uitgangpunt bij de beleidsontwikkeling en -uitvoering *alle* aspecten die de inwoners van belang vinden (materiële welvaart, welzijn, gezondheid, veiligheid, milieu, etc.),
- communiceer en bespreek de normatieve afwegingen die het college en de raad maken ten behoeve van het verbeteren van de Brede Welvaart in de gemeente,
- gebruik de instrumenten (monitor Brede Welvaart, Sustainable Development Goals) om de ontwikkeling in Brede Welvaart in Meierijstad te volgen.

Opgavegerichte regionale samenwerking:

- zorg voor een heldere definitie van de regionale opgaven (klimaat, energietransitie, specialistische jeugdzorg, ontschot arbeidsmarktbeleid, e.d.),
- geef de raad een duidelijke kaderstellende rol in de regionale samenwerkingsvormen,
- zorg met alle partners voor een gezamenlijke feitenbasis en een gezamenlijk, gedeeld doel,
- denk goed na of iedereen is betrokken, die erbij betrokken moet zijn,
- organiseer regie van topklasse,
- voorzie de opgavegerichte regionale samenwerking van voldoende middelen, capaciteit en financiën,
- informeer op duidelijke en kernachtige wijze de raad over de voortgang en resultaten.

Tot waar gaat en kan de burgerinvloed gaan:

- neem bijvoorbeeld als uitgangspunt ‘ja, mits’,
- stel vast op welke thema’s en op welke wijze de burgerinvloed georganiseerd kan of moet worden,

- formaliseer de sterkere burgerbetrokkenheid in bijvoorbeeld een *right-to-challege* en een *right-to-bid*,
- voorzie wijken, buurten en kernen bijvoorbeeld van meer middelen dan het huidige zakgeld (€ 3.500) zodat men een grotere verantwoordelijk kan nemen voor de eigen leefomgeving,
- denk na over de toegevoegde waarde van burgerbegrotingen, burgerpanels en burgerfora en trek hier voldoende middelen voor uit als men deze vormen wil gaan toepassen,
- zorg dat ook de inwoners die niet (meer) meedoen met de traditionele inspraakprocedures in de participatieve methoden van burgerbetrokkenheid wel meedoen,
- geef bijvoorbeeld ruimte aan de burgers om mee te denken over het nieuwe bestuurs- en coalitieakkoord,
- stimuleer de burgerinitiatieven door vooraf kraakhelder te zijn over het primaat of ultimaat van de politiek.

Professionalisering en lerende overheid:

- stimuleer een leercultuur, experimenteer, probeer, innoveer, geef vertrouwen, straf fouten niet af maar gebruik ze om te leren,
- versterk de 21^{e} eeuwse vaardigheden (communiceren, creatief denken en handelen, kritisch denken, probleemoplossend denken en handelen, samenwerken, sociale en culturele vaardigheden, zelforganisatie),
- versterk de digitale vaardigheden van de medewerkers (datawijsheid, datakwetsbaarheid, nieuwe applicaties, etc.).

Excellente dienstverlening:

- optimaliseer de procesketens,
- sta de interne en externe klant bijvoorbeeld in één keer te woord,
- zorg dat geen overbodige stappen gezet worden in het proces,
- leer bijvoorbeeld van de excellente dienstverlening van andere organisaties,
- zorg dat de ondersteunende ICT, data, informatie, privacy en informatieveiligheid op orde is,
- help de burger actief (zelfs als het jouw werkterrein niet is),
- overweeg om ambtenaren en uitvoerders regelvrijheid te geven om, als het nodig is, af te wijken van de standaardnorm en standaardaanpak,
- ga niet bij voorbaat uit van de calculerende burger, achterdocht en fraude (zelfs als landelijke regelgeving daar in belangrijke mate door gekenmerkt wordt).

1 Inleiding

Op basis van de trendstudie van Platform31 *Herstel en perspectief in tijden van transitie. Stedelijke trends en opgaven voor 2022 e.v.* (te verschijnen) en de eerdere analyse voor Meierijstad[1] beschrijft Platform31 in dit achtergronddocument redelijk beknopt de landelijke trends en de specifieke kenmerken van Meierijstad in het licht van de beschreven trends. De specifieke kenmerken van Meierijstad worden ook belicht door Meierijstad te benchmarken met vergelijkbare gemeenten. De benchmarkgemeenten zijn gekozen door gemeenten te selecteren met een zelfde zwaarte van gemeentelijke taken, met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners en met eveneens een geringe bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km^2).[2]

Op 22 juni j.l heeft Platform31 een eerste presentatie verzorgd van de analyse voor de ambtenaren van de gemeente Meierijstad. Vervolgens hebben de ambtenaren in deelsessies van gedachten gewisseld over de strategische opgaven van Meierijstad. In dit achtergronddocument zijn de analyse van Platform31 (hoofdstuk 2) en de resultaten van de deelsessies (hoofdstuk 3) samengevat.

Op basis van dit achtergronddocument wordt in een memo een korte beschrijving en duiding opgesteld van de strategische onderwerpen voor Meierijstad. Het memo wordt vóór de gemeenteraadsverkiezingen aangeboden aan de gemeenteraad en de politieke partijen. Voor geïnteresseerden is het achtergronddocument beschikbaar.

[1] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad,* Platforem31, Den Haag, 10 augustus 2018.

[2] In de bekostiging door het Rijk van de gemeenten wordt rekening gehouden met de zwaarte van de gemeentelijke taken waarvoor de gemeente staat. De zwaarte van de gemeentelijke taken wordt door het ministerie van BZK bepaald aan de hand van de twee indicatoren: 'sociale structuur' en 'centrumfunctie'. Elke Nederlandse gemeente wordt met een vierdeling gekenmerkt qua sociale structuur (zwak, matig, redelijk of goed) en qua centrumfunctie (sterk, redelijk, weinig of zonder). Meierijstad (en de fusiegemeenten Veghel en Schijndel) worden gekenmerkt door een *redelijke* sociale structuur en een *redelijke* centrumfunctie. De gekozen benchmarkgemeenten zijn gemeenten die - net zoals Meierijstad – gekenmerkt worden door een zelfde zwaarte van gemeentelijke taken (redelijke sociale structuur, redelijke centrumfunctie), die een geringe bevolkingsdichtheid hebben en tussen de 50.000 en 100.000 inwoners: Hardenberg, Oosterhout, Roosendaal, Waalwijk en Weert. Hieraan wordt Oss toegevoegd (redelijke sociale structuur en een sterke centrumfunctie), de regio Noordoost-Nord-Brabant, de provincie Noord-Brabant en Nederland.

2 Trends, ontwikkelingen en opgaven

2.1 Demografische trends en ontwikkelingen

Landelijke trends en ontwikkelingen

Bevolkingsgroei

Op basis van de bevolkingsprognose 2020-2070 van het CBS blijft de bevolking van Nederland de komende vijftig jaar groeien. In 2026 zal de grens van 18 miljoen worden gepasseerd en in 2038 de grens van 19 miljoen.

In de M50-gemeenten zal de bevolking tussen 2020 en 2035 minder sterk groeien dan voor Nederland als geheel, namelijk met 3,7 procent (tegenover Nederland 5,1 procent). In de M50-gemeenten neemt de bevolking in vijftien jaar tijd met 'slechts' 67 duizend personen toe. De groei van de bevolking slaat dus vooral neer in de grotere steden. Van de totale verwachte bevolkingsgroei tussen 2020 en 2035 nemen de G4- en G40-gemeenten bijna 80 procent voor hun rekening. De verstedelijking in Nederland zet in de prognoses daarmee verder door..

Regionaal zijn er in Nederland grote verschillen in bevolkingsgroei. De gemiddelde bevolkingsgroei tussen de G40- en M50-steden verschilt aanzienlijk maar ook binnen elk stedennetwerk zijn er grote verschillen. De ene M50-stad Rijswijk kan naar verwachting de komende vijftien jaar een bevolkingsgroei van bijna 24 procent tegemoet zien terwijl de andere M50-stad Coevorden – aan de rand van Nederland – de bevolking met ruim vijf procent zal zien dalen.

Migratie vanuit buitenland belangrijkste oorzaak bevolkingsgroei

De Nederlandse bevolking is de afgelopen twintig jaar met 1½ miljoen inwoners gegroeid, van wie 96 procent een migratieachtergrond heeft.[3] Migranten vestigen zich vaak in stedelijke gebieden. Vooral achtereenvolgens in de G4-steden, in de G40-steden en pas in derde instantie in de kleinere gemeenten. In de M50-gemeenten gezamenlijk heeft minder dan 10 procent van de bevolking een niet-westerse migratieachtergrond. In de (grote) steden zijn de banen (vaak laaggeschoold) en daar kunnen ze terugvallen op reeds gevestigde migrantengemeenschappen (en relatief veel landgenoten) die hen helpen bij allerlei praktische zaken zoals het vinden van woonruimte. De spreiding van azc-locaties over het land zegt weinig over het uiteindelijke vestigingsgedrag van vluchtelingen.[4] in steden.

Grillig verloop natuurlijke aanwas

In 2020 was de natuurlijke aanwas (geboorten minus overledenen) negatief. Sinds 2012 groeit de bevolking in Nederland in toenemende mate als gevolg van het immigratiesaldo en in afnemende mate als gevolg van de natuurlijke aanwas. Dat de groei als gevolg van natuurlijke aanwas de afgelopen jaren daalde (en in 2020 negatief werd) heeft zowel met een afnemend aantal geboorten als met een toenemend aantal overledenen te maken. Voor de komende jaren wordt er weer een positieve natuurlijke aanwas verwacht, van 3½ duizend in 2021 oplopend tot bijna 27 duizend in 2029. Vanaf 2030 loopt de positieve natuurlijke aanwas weer terug om vanaf 2040 om te slaan in een negatieve natuurlijke aanwas.

De levensverwachting van 65-jarigen neemt sinds 1950 geleidelijk toe. Aan deze ontwikkeling komt volgens de demografen nog geen einde. In 2026 zal volgens de huidige prognose de levensverwachting van een 65-jarige 0,7 jaar langer zijn.[5] Door de coronapandemie ligt de sterfte in Nederland hoger dan gemiddeld. De levensverwachting neemt daardoor in 2020 naar verwachting met enkele maanden tot een jaar af dan zonder corona het geval was geweest. Toch wordt verwacht dat de coronapandemie de al jaren stijgende lijn in de levensverwachting op de langere termijn niet nadelig zal beïnvloeden.

[3] CBS, *Prognose: Bevolking blijft komende 50 jaar groeien*, Nieuwsbericht, 16 december 2020.

[4] Arjen Leerkes en Peter Scholten, *Landen in Nederland. De vluchtelingenstroom in integratieperspectief*, Rotterdam, 11 februari 2016.

[5] CBS, *Prognose levensverwachting 65-jarigen: 20,82 jaar in 2026*, Nieuwsbericht, 6 november 2020.

Krimp potentiële beroepsbevolking bedreigt veel steden, gemeenten en regio's

De M50-gemeenten gezamenlijk zullen naar verwachting hun potentiële beroepsbevolking de komende vijftien jaar zien afnemen. Slechts zes van de drieënveertig M50-gemeenten zullen in 2035 een potentiële beroepsbevolking kennen die omvangrijker is dan die in 2020.

Sterke groei eenpersoonshuishoudens

De stijging van het aantal huishoudens tussen 2020 en 2035 is voor een belangrijk deel (bijna 80 procent) toe te schrijven aan de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. Deze ontwikkeling is het gevolg van de voortgaande individualisering en vergrijzing. De vergrijzing speelt daarbij de belangrijkste rol. De voorziene groei van het aantal huishoudens komt voornamelijk voor rekening van 65-plussers. De grote naoorlogse generaties komen op leeftijd. Zij leven bovendien langer en vaker alleen.[6] Dat komt vooral door verweduwing, maar ook steeds vaker door scheiding.

Corona als gamechanger?

De bevolking in Nederland groeit momenteel sterk en een groot deel van deze groei komt vooral in de grote steden en stedelijke gebieden terecht, oftewel de bevolking klontert in bestaande groeipolen.[7] Recent zijn er, versterkt door de gevolgen van de coronacrisis, berichten over een toenemende vraag naar landelijk wonen. Meer stedelingen dan voorheen willen naar het platteland verhuizen. Zowel nabij de steden, als in verder weg gelegen dorpen in het Randland en zelfs in regio's als Oost-Groningen, Zeeland en Zuid-Limburg.[8] Die trend werd hier en daar al voorzichtig waargenomen maar nu veel werkenden door de coronamaatregelen gedwongen werden (en worden) thuis te blijven, is de populariteit van het wonen op het platteland verder gegroeid. Cijfers van Funda, het Kadaster en NVM bevestigen dit. Ook een recent onderzoek van het CBS bevestigt dat er in 2020 binnen Nederland meer mensen uit de Randstad verhuisden dan ernaartoe. Sterker, uit het onderzoek blijkt dat de trek uit de Randstad naar regio's daarbuiten de laatste jaren al toenam. Vooral stellen zonder kinderen en mensen ouder dan dertig jaar verlaten vaker dan voorheen (d.w.z. voordat de coronapandemie uitbrak) de Randstad.[9]

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

Grote verschillen tussen de steden én tussen stad en ommeland noodzaken tot specifiek lokaal en regionaal beleid

De demografische trends en ontwikkelingen laten zien dat er tussen de verschillende groepen gemeenten (G4, G40, M50, overige gemeenten) grote verschillen zijn. Verschillen in verwachte bevolkingsontwikkeling, wel of niet ontgroening, toename aantal leerlingen, (dubbele) vergrijzing, toename of krimp potentiële beroepsbevolking, et cetera. Maar ook binnen die groepen gemeenten bestaan aanzienlijke verschillen. Uitgaande van de eigen situatie (trends en ontwikkelingen) en de eigen uitdagingen, is specifiek lokaal en/of regionaal beleid noodzakelijk.

Duidelijk is ook dat de demografische trends en ontwikkelingen – in het bijzonder de meer omvangrijke, meer diverse en verder vergrijzende bevolking – om een expliciet bevolkingsbeleid vragen. Er is immers wat te 'kiezen'. Uit de studie van het CBS en het NIDI komen scenario's naar voren die uiteenlopen van een bevolkingsomvang in 2050 van 17,4 miljoen (in geval van een laag geboortecijfer, stagnerende levensverwachting en afnemende migratie) tot 21,8 miljoen (in geval van een stijgend geboortecijfer, een stijgende levensverwachting en een toenemend migratiesaldo).[10] Hoeveel mensen er over drie decennia in Nederland zullen wonen, zal deels het gevolg zijn van gevoerd beleid. Worden tekorten op de arbeidsmarkt vooral opgevuld met buitenlandse arbeidsmigranten of worden de bestaande talenten beter benut met een hogere arbeidsproductiviteitsontwikkeling, hogere arbeidsparticipatie, minder deeltijdarbeid en het mobiliseren van het

[6] CBS, *Prognose: 3,5 miljoen alleenwonenden in 2030*, 18 december 2018.
[7] Jan Latten, "Randstad versus Randland, twee waarheden", in: *Stadszaken: Dagelijks nieuws over de fysieke leefomgeving*, 24 februari 2020.
[8] Illustratief is ook een Nieuwsuur uitzending, waarin de oververhitte woningmarkt in Appingedam aan bod kwam (NPO 2, 15 maart 2021).
[9] CBS, *Meer verhuizingen naar regio's buiten de Randstad*, 24 februari 2021.
[10] NIDI en CBS, *Bevolking 2050 in beeld. Drukker, diverser en dubbelgrijs*. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050, Den Haag, 7 juli 2020.

onbenutte potentieel? Helder is ook dat een krimpende beroepsbevolking en sterk vergrijzende bevolking negatieve gevolgen zullen hebben voor bijvoorbeeld de economie en arbeidsmarkt (omdat er in een aantal essentiële sectoren, zoals de zorg en de techniek, nu al grote tekorten zijn). Terwijl een sterk stijgende bevolking de nu al bestaande problemen op de woningmarkt (woningtekorten), milieuproblemen en verkeersdrukte verder zal vergroten. De vraag is dan ook relevant hoe vol, druk en divers wij het in Nederland willen hebben?[11]

Het gesprek over migratie heeft een brede blik nodig. Het gaat om de afweging van alle belangen die in het geding zijn, van het kortetermijnbelang van ondernemers tot de langetermijngevolgen voor de samenleving.[12] Een expliciet bevolkingsbeleid waarin de gewenste ontwikkeling in de omvang en samenstelling van de bevolking wordt vastgelegd, ligt voor de hand. De bal daarvoor ligt vooral bij het nieuw te vormen kabinet. Dat geeft gemeentelijke en regionale beleidsmakers en bestuurders in ieder geval meer houvast in het voor te bereiden en uit te voeren gemeentelijke en regionale beleid.

Om vestiging en vertrek adequaat te kunnen beïnvloeden, dienen gemeenten en regio's goed in beeld te hebben hoe aantrekkelijk men is voor de huidige inwoners en voor eventueel toekomstige inwoners in de verschillende levensfasen en soort huishoudens. Wat zijn bijvoorbeeld de oorzaken van vertrek en vestiging in de eigen gemeente of regio? Deze informatie is onontbeerlijk om tot goed beleid te komen. Als er bijvoorbeeld voor potentiële nieuwkomers geen aantrekkelijk woningaanbod bestaat, als er voor jonge gezinnen met kinderen geen goede onderwijsvoorzieningen op korte afstand beschikbaar zijn of als er voor starters op de woningmarkt geen betaalbare woningen zijn dan ligt een vertrekoverschot eerder voor de hand dan een vestigingsoverschot. Voor een positief binnenlands migratiesaldo moet de gemeente voldoende aantrekkelijk zijn (gevraagde woningen, woon-, leef- en werkmilieus, voorzieningen en/of banen). Dit wordt des te belangrijker omdat de krimpende beroepsbevolking het voor het kiezen heeft en zal kiezen ("werken volgt wonen" in nu al het patroon in de Randstad).

Hoe kun je als gemeente aantrekkelijk blijven (worden) voor jongeren?

Aan de randen van het land kampen gemeenten niet alleen met een daling van het aantal inwoners maar ook met wegtrekkende jongeren. Ook hier geldt dat de achterliggende redenen divers (kunnen) zijn. En die redenen kennen, is wel cruciaal om daar als gemeente beleid op te kunnen voeren om jongeren te kunnen behouden (en aan te kunnen trekken). Lastig is dat elke jongere zijn of haar eigen verhaal heeft. De ene jongere gaat studeren en vertrekt daarvoor naar een stad zover mogelijk van het ouderlijk huis en met een uitgebreid cultureel- en uitgaansaanbod. De andere jongere die net is getrouwd besluit om te verhuizen naar een veilige, groene woonomgeving waar de toekomstige kinderen in alle rust kunnen opgroeien. Zo kunnen nog vele andere motieven worden genoemd om ergens te vertrekken of om juist ergens te vestigen. Juist daarom lijkt het, niet alleen in gebieden met bevolkingsdaling, nog steeds zinvol om de focus vooral te leggen op de blijvers. Door Nederlandse experts is deze benadering wel omschreven als 'het blijversperspectief'.[13] Dat perspectief benadert de aanpak vanuit de blijvers, de gemotiveerden. Ondersteun de woonbehoefte van degenen die er al wonen, maak het voor hen mooier en gemakkelijker, biedt hen kansen. Zorg dat de blijvers trots zijn en blijven op het gebied. Zij zijn de ambassadeurs. Dat geldt met name voor jongeren die willen blijven. Zorg dat er voor hen woningen zijn. Creëer desnoods tijdelijke woningen als de huidige woningvoorraad tekortschiet. Ga met hen in gesprek over waar ze behoefte aan hebben en voorzie daarin. Zorg dat ze niet alleen willen, maar ook kunnen blijven.[14]

Hoe kun je als gemeente aantrekkelijk blijven (worden) voor ouderen?

Net zoals er push- en pullfactoren zijn voor jongeren om in een bepaalde gemeente te gaan wonen, te blijven of juist te vertrekken, zijn er ook voor ouderen push- en pullfactoren. Maar ook hier zijn die factoren divers en

[11] Jan Latten, "Bevolkingspolitiek als verkiezingsthema", 7 juli 2020, in: *Stadszaken, Dagelijks nieuws over de fysieke leefomgeving*, 7 juli 2020; Frank Kalshoven, "Instrumenten van bevolkingspolitiek. Die studie zou ik graag lezen", in: *De Volkskrant*, 10 juli 2020.

[12] Paul Scheffer, "Memo voor de informateur: begin met bevolkingsgroei", in: *NRC*, 16 april 2021.

[13] Sabine Meier; Nol Reverda en Dick van der Wouw, "Achtergrond", in: *Rooilijn themanummer Randland*, jrg. 48, nr. 4, 2015, blz. 275.

[14] Ruud Dorenbos, Frank Wassenberg en Matthijs Uyterlinde, *Van kansarme naar kansrijke gebieden, Acht inzichten voor woningmarkten met bevolkingsdaling*, Den Haag, maart 2021.

verschillen ze van persoon tot persoon. Het hangt af van iemands persoonlijke situatie maar ook van zaken zoals beschikbare geschikte woningen, gezondheid, financiële middelen, familie, opleidingsniveau én de wijk waar iemand woont. Toch kan worden gesteld dat zaken als een goede bereikbaarheid, een passend woonaanbod en een adequaat zorgvoorzieningenniveau van algemeen belang zijn voor veel ouderen als zij op leeftijd komen. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft acht domeinen vastgesteld die van belang zijn voor een gemeente waarin iemand prettig en gezond oud kan worden.[15] Daarbij dient te worden gedacht aan zaken zoals bijvoorbeeld voldoende bankjes en openbare toiletten, winkels op loopafstand, gebouwen die toegankelijk zijn voor minder validen, OV-haltes in de buurt, bredere trottoirs, mogelijkheden in de buurt om vrijwilligerswerk te doen, toegang tot internet en internetcursussen. Voor de woningmarkt is het van belang om na te gaan of men in de huidige woning wil blijven wonen, welke aanpassingen er gedaan zouden moeten worden om de woning toekomstbestendig te maken voor de oudere (huizen drempelloos maken, aanpassen van toilet en badkamer, installeren van trapliften, installeren domotica e.d.) of dat men juist kleiner wil gaan wonen. Dat is ook van belang om te weten omdat zo mogelijk gezinswoningen vrijkomen voor jonge gezinnen. In algemene zin zal een grotere variatie aan woningen en woontypen, met voldoende ruimte voor 'tussentijdse' woonvormen, en woonvormen waarin zorg een rol speelt, de aantrekkelijkheid als woongemeente (en niet alleen voor ouderen) vergroten.[16]

Demografische trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

Bescheiden bevolkingsgroei in Meierijstad de komende dertig jaar

Volgens de prognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek neemt de bevolking van Meierijstad de komende dertig jaar toe met 6.500 inwoners tot naar verwachting 87.500 inwoners in 2050. Een verwachte toename van acht procent (figuur 1). De verwachte bevolkingsontwikkeling van 2020 tot 2050 wordt voor -/- 9 procent door de natuurlijke aanwas, voor 74 procent door het saldo van buitenlandse migratie en voor 35 procent door het saldo van de binnenlandse migratie.[17] Natuurlijk is deze prognose met onzekerheden omgeven.[18] Deze onzekerheden toont het Centraal Planbureau ook door een onzekerheidsmarge aan te geven rond de bevolkingsprognose. De bevolking van Meierijstad zou kunnen variëren van 95.400 inwoners in 2050 (bovengrens) tot 80.300 inwoners in 2050 (benedengrens).

Over de lange periode van twintig jaar is de verwachte bevolkingsgroei in Meierijstad niet zeer groot. Dit hoeft geen nadeel te zijn omdat de gemeente zich daarmee kan concentreren op het verbeteren van de woon-, werk-, en leefmilieus en op het toevoegen van "kwaliteit". En dat is de echte strategische opgave voor de toekomst. De steden die naar verwachting de komende dertig jaar nog zeer sterk groeien zoals Utrecht, Almere, Amsterdam, Urk, Delft en Nijmegen hebben de moeilijke opgave dat zij zowel de groei moeten accommoderen als zich moeten richten op het verbeteren van hun woon-, werk- en leefomgevingen. Deze gemeenten moeten simultaan op twee borden schaken en excelleren. En dat probleem heeft Meierijstad niet of in ieder geval veel minder.[19]

[15] Hanna van Dijk en Els Hofman, *Prettig oud in eigen buurt, Inspiratiebundel*, Erasmus School of Health Policy & Management en Movisie, s.a., 2019. De acht domeinen zijn buitenruimte en bebouwing, vervoer, huisvesting, sociale participatie, respect en sociale inclusie, burgerparticipatie en werk, communicatie en informatie, zorg en welzijn.

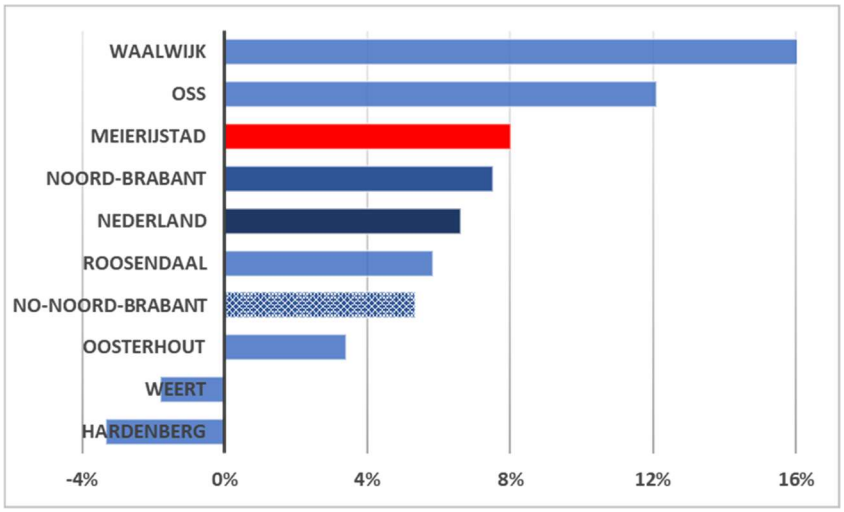
[16] Commissie Toekomst zorg thuiswonende ouderen, *Oud en zelfstandig in 2030. Aangepast REISadvies*, Den Haag, 30 juni 2020.

[17] CBS – Statline: prognose bevolkingsontwikkeling 2020 tot 2050.

[18] In Nederland zijn er twee vooraanstaande bevolkingsprognoses: PEARL van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en PRIMOS van ABF Research. Zowel PEARL als PRIMOS gebruiken de nationale bevolkings- en huishoudprognoses van het CBS als uitgangspunt voor hun prognoses. Maar op het lagere schaalniveau van gemeenten zijn er verschillen. Er zijn verschillen in de aannames over de woningbouwproductie en de verdeling hiervan over de gemeenten, de huishoudsamenstelling, de verhuizingen en de binnenlandse migratie. Voor beleidsdoeleinden is het verstandig om de resultaten van verschillende prognoses te vergelijken en te beoordelen. Omdat Meierijstad ook vergeleken wordt met enkele benchmarkgemeenten buiten Noord-Brabant wordt gebruik gemaakt van de nationale prognose en niet van de provinciale prognose. Verschillende aannames over de natuurlijke aanwas en de buitenlandse en binnenlandse migratie kunnen leiden tot zeer grote verschillen in de raming van de toekomstige bevolking. Van een Nederlandse bevolking van 17,4 miljoen tot 21,8 miljoen. NIDI en CBS, *Bevolking 2050 in beeld. Drukker, diverser en dubbelgrijs*. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050, Den Haag, 7 juli 2020.

[19] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad,* Platform31, Den Haag, 2018, blz. 5.

Figuur 1: Prognose ontwikkeling bevolking Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland 2020-2050 in procenten

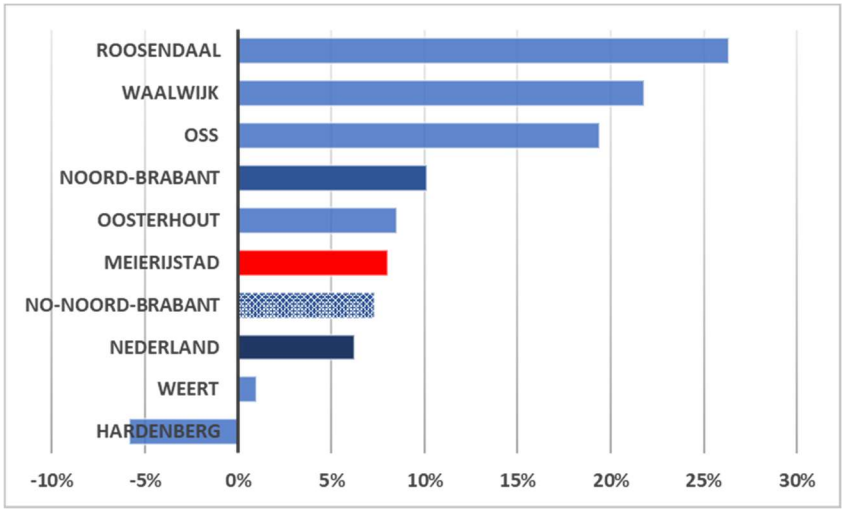

Bron: CBS-Statline (bevolkingsprognose)

Geen ontgroening in Meierijstad

In vergelijkend perspectief is de verwachte toename van het aantal jongeren de komende dertig jaar niet erg groot. Een toename van 8 procent. Dit is iets meer dan de verwachte toename in heel Nederland en in de regio Noordoost-Noord-Brabant, maar iets minder dan de verwachte toename van het aantal jongeren in de provincie (figuur 2). De komende jaren is er op basis van deze bescheiden kwantitatieve prognose geen grote druk op de voorzieningen voor kinderen en jeugdigen in Meierijstad. Dat Meierij naar verwachting niet te maken heeft met ontgroening kan gunstige effecten op de vernieuwing, de innovatie en het ondernemerschap in de gemeente.

Figuur 2: Prognose ontwikkeling aantal jongeren (0-15 jaar) Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland 2020-2050 in procenten

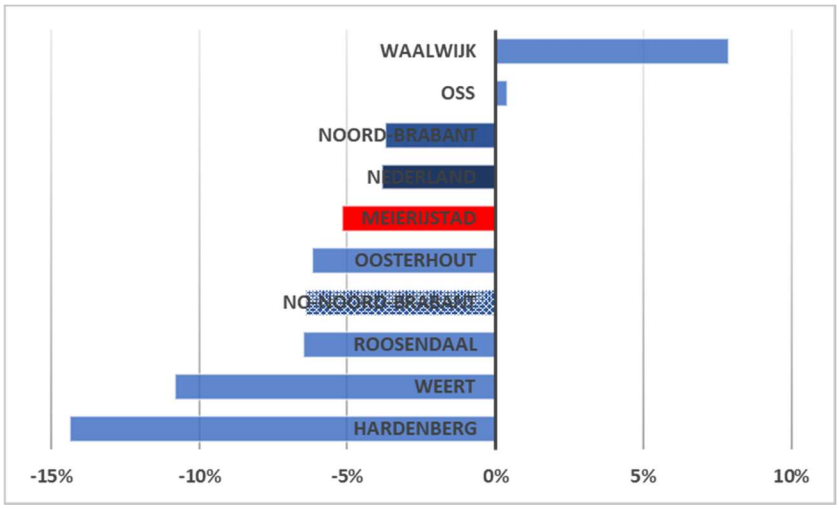
Bron: CBS-Statline (bevolkingsprognose)

De krimp van de potentiële beroepsbevolking bedreigt de economische ontwikkeling van Meierijstad

In heel Nederland neemt de potentiële beroepsbevolking (15 tot 75 jaar) de komende dertig jaar af met ½ miljoen personen. De krimp van de potentiële beroepsbevolking wordt de situatie in vele gemeenten en regio's. Ook in Noord-Brabant, de regio Noordoost-Noord-Brabant en Meierijstad (figuur 3). In Noord-Brabant neemt de potentiele beroepsbevolking de komende dertig jaar af met 72.000 personen (-/- 3,7 procent), in de regio Noordoost-Noord-Brabant met 32.000 personen (-/- 6,4 procent) en in Meierijstad met 3.200 personen (-/- 5,2 procent).

Meierijstad kan het gevaar voor de economische ontwikkeling van de krimpende beroepsbevolking keren door er voor te zorgen dat méér mensen gaan werken, door het onbenutte potentieel beter te mobiliseren, te stimuleren dat meer mensen gaan werken en meer mensen langer willen gaan werken (verminderen van de armoedeval, aantrekkelijker arbeidsvoorwaarden, meer variatie en flexibiliteit in arbeidscontracten) en vooral dat arbeidsproductiviteit verbeterd door méér innovatie, vernieuwing, en beter en gevarieerder onderwijs. Ook kan ingezet worden op meer aantrekkelijke woon-, werk- en leefomgevingen zodat meer mensen uit andere gemeenten naar Meierijstad willen verhuizen en dat jongvolwassen inwoners, na hun studie elders, weer terug willen keren naar Meierijstad. Het zal niet eenvoudig zijn om het saldo van de binnenlandse migratie te vergroten omdat in de hele provincie de potentiële beroepsbevolking afneemt.[20]

Figuur 3: Prognose ontwikkeling potentiële beroepsbevolking (15-75 jaar) Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland 2020-2050 in procenten

Bron: CBS-Statline (bevolkingsprognose)

Sterke vergrijzing in Meierijstad, meer dan een verdubbeling van de 80-plussers de komende 30 jaar

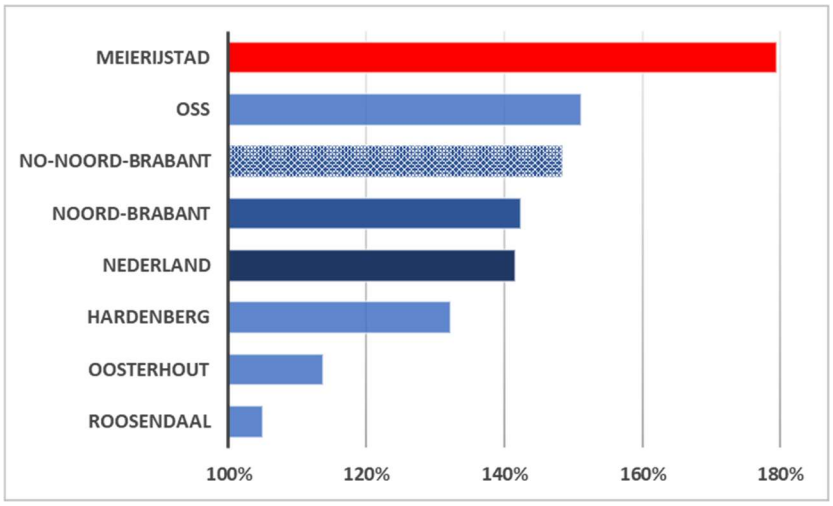
De komende jaren zal er in Meierijstad, net als in de meeste andere Nederlandse gemeenten, een aanzienlijke vergrijzing van de bevolking optreden. In Meierijstad vergrijzen de kleine woonkernen snel, terwijl Veghel nog een zekere verjonging doormaakt vanwege de buitenlandse instroom.[21] Het aantal ouderen en met name het aantal 80-plussers zal naar verwachting sterk stijgen in Meierijstad. Van 3.900 tachtigplussers in 2020 naar 10.900 oude ouderen in 2050; een toename van 180 procent (figuur 4). Dit is meer dan de toename in Nederland (+ 142 procent), de provincie (148 procent) en de en regio Noordoost-Noord-Brabant (148 procent). Voor deze groep oude ouderen waarvoor de zorgbehoeften toenemen is het cruciaal dat wonen en zorg in de buurt goed zijn geregeld. Van de zorgbehoeftige ouderen komt minder dan 10 procent in een verpleegtehuis terecht. Zodat meer dan 90

[20] De analyse van Tordoir van bijna tien jaar geleden liet al een netto uitstroom van jongeren en hoop-opgeleiden uit het gebied zien. P.P. Tordoir, *Samenhang Uden, Veghel, Schijndel, Sint-Oedenrode, Bernheze en Landerd, Quick scan*, Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir, Amsterdam, juni 2013, blz. 10. Zie de verwachte afname van het aantal jongvolwassen (20 -30 jaar) in: Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad*, Platform31, Den Haag, 2018, blz. 8.

[21] P.P. Tordoir, *Samenhang Uden, Veghel, Schijndel, Sint-Oedenrode, Bernheze en Landerd, Quick scan,* Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir, Amsterdam, juni 2013, blz. 4.

procent van de zorgbehoeftige ouden hun zorg (thuiszorg, wmo-zorg, ambulante geriatrische zorg, welzijn) in eigen wijk, buurt en kern nodig heeft. Dit vraagt ook om voldoende voorzieningen (huisarts, apotheek, buurtsuper, openbaar vervoer, ontmoetingsplekken, welzijn en zorg) in de directe nabijheid. Met de vele kernen in Meierijstad is het een ingewikkelde opgave om dat te realiseren. De sterke toename van het aantal ouderen vergroot de opgave in Meierijstad om met woonaanpassingen de woning (waar men in toenemende mate alleen woont als één van de partners is weggevallen) geschikt te maken om te blijven wonen. Er moeten ook vele beter geschikte woningen komen voor de zorgbehoeftige ouderen (woonzorgcomplexen, knarrenhoven, zorghotels, e.d.). Dit bevordert de doorstroming en zorgt dat grote (sociale) eengezinswoningen vrijkomen voor nieuwe gezinnen.

Figuur 4: Prognose ontwikkeling aantal 80-plussers in Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland 2020-2050 in procenten

Bron: CBS-Statline (bevolkingsprognose)

De vergrijzing biedt in samenhang met de noodzakelijke herstructuring en verbetering van de jaren vijftig en zestig wijken in de kernen van Meierijstad mogelijkheden om nieuwe woonvormen toe te voegen (complexen met gezamenlijke voorzieningen, zorgcoöperaties, 'communities' voor senioren, Thuishuizen et cetera.) en om tot nieuwe gemeenschappelijke voorzieningen te komen (wijkbedrijven, kamers en huizen van de wijk, administratiecafés, nieuwe generatie bibliotheekfilialen, lotgenotengroepen, 'sociale marktplaatsen' e.d.). De 'community organization' in de wijken, dorpen en kernen kan er voor zorgen dat bewoners hulpbronnen beter kunnen aanboren, dat informele netwerken in de buurten sterker worden en de basisinfrastructuur herontwikkeld wordt.

2.2 Economische trends en ontwikkelingen

Landelijke trends en ontwikkelingen

Onzekerheid over de economische gevolgen van de coronacrisis

De economische ontwikkeling zal de komende tijd nog grotendeels worden bepaald door het verloop van de corona-pandemie. De corona-pandemie maakt de onzekerheid rondom economische ramingen ongebruikelijk groot. Daarom geeft het Centraal Planbureau ramingen af in de vorm van scenario's ('basisraming', 'grotere veerkracht' en 'nieuwe terugslag').[22] In 2020 kromp de economie met 3,7 procent om in de basisraming in 2021 grotendeels te herstellen (+ 3,2 procent) en in 2022 door te groeien met 3,3 procent. Door het afbouwen van de steunmaatregelen neemt in de basisraming de werkloosheid in 2022 toe tot 4,1 procent van de beroepsbevolking. Door de

[22] Vanwege de grote onzekerheden werkt het Centraal Planbureau sinds maart 2020 met scenario's. De laatste scenario's van het Centraal Planbureau gaan naast de basisraming uit van een scenario 'grotere veerkracht' (consumenten gaan hun gedwongen besparingen tijdens de lockdown extra uitgeven ten opzichte van de basisraming) en een scenario 'nieuwe terugslag'(met nieuwe varianten van COVID-19 komen er nieuwe besmettingsgolven). Centraal Planbureau, *Macro Economische Verkenning 2021*, CPB Raming, Den Haag, september 2020; Centraal Planbureau, *Juniraming 2021*, CPB Raming, Den Haag, juni 2021.

economische groei en het afbouwen van de steunmaatregelen nemen de tekorten van de overheid weer snel af en daalt de overheidsschuld.[23]

Door de coronacrisis zijn complete sectoren (horeca, contactberoepen, evenementen) stilgelegd en productieketens tijdelijk verstoord. Door de lock-down, door het verlies aan inkomen én door de voortdurende onzekerheid is de vraag naar niet-essentiële goederen en diensten, vooral in 2020, sterk gedaald.[24] Ook stelden bedrijven investeringen uit. Supermarkten (Ahold, Jumbo, e.a.), thuisbezorgers (Just Eat Takeaway, Bol.com, PostNL, e.a.), fietsenmakers, de doe-het-zelfbranche en de techbedrijven (Amazon, Google, Netflix, ASML, e.a.) profiteerden juist van de situatie. De sectorprognoses van de Rabobank laten zien dat de horeca, vervoer & opslag en de overige zakelijke diensten het hardst door de coronacrisis worden geraakt.[25] De bouw kende in 2020 nauwelijks krimp maar vanwege het lage aantal tenders en de weinige bouwvergunningen wordt toch een krimp in 2021 verwacht.[26]

Regionaal-economische verschillen nemen toe

Hoewel de Nederlandse economie in 2021 er weer bovenop lijkt te komen, verschillen volgens prognoses van Raboresearch de economische groeicijfers per regio.[27] De sectorstructuur is daar een belangrijke verklaring voor. Zuidoost-Brabant profiteerde de jaren voor de coronacrisis van gunstige regionale omstandigheden en doet dat dit jaar waarschijnlijk weer. Ook het grote aandeel van de industrie, die naar verwachting een bovengemiddelde groei zal laten zien (net als de horeca, de zorg, transportsector en informatie en communicatie), heeft een positieve invloed.[28] Ook gunstig of minder gunstig ondernemingsklimaat zorgt voor betere of minder goede groeiverwachtingen. Een gunstig ondernemersklimaat hangt samen met de nabijheid van kennisinstellingen, de kwaliteit van de beroepsbevolking, een gunstige leefklimaat en een goede bereikbaarheid. Onderzoek wijst uit dat de regionale economische ontwikkeling voor een groter deel wordt bepaald door het regionale ondernemerschapsklimaat dan door de economische structuur.[29] De economische groei en het ondernemingsklimaat beïnvloeden de werkgelegenheidsontwikkeling. Tussen de M50-gemeenten zijn er aanzienlijke verschillen tussen de werkgelegenheidsontwikkeling de afgelopen twintig jaar. Zo nam in de gemeenten Barendrecht en Pijnacker-Nootdorp het aantal banen zeer sterk toe (respectievelijk + 130 procent en 96 procent) terwijl in de gemeenten Leidschendam-Voorburg en Rijswijk sprake was van een aanzienlijke negatieve groei.

Groeipotentie afhankelijk van arbeidsaanbod en arbeidsparticipatie

De netto arbeidsparticipatie – het werkende deel van de bevolking van 15 tot 75 jaar – steeg tussen 2010 en 2020 van 66,7 procent naar 68,4 procent. Wel zijn er tussen gemeenten grote verschillen te zien. Tussen 2010 en 2020 nam de arbeidsparticipatie (veelal in deeltijd) vooral toe bij vrouwen. Het sterkst onder de groep 55-65-jarige vrouwen. Ook bij mannen in dezelfde leeftijdsgroep was er sprake van een sterke stijging. Voor mannen tussen 25 en 45 jaar was de arbeidsdeelname opmerkelijk genoeg in 2020 lager dan in 2010.[30]

[23] Centraal Planbureau, *Juniraming 2021*, CPB Raming, Den Haag, juni 2021.

[24] Niet-essentiële goederen en diensten zijn bijvoorbeeld meubels, electra, kleding en schoeisel.

[25] Deze sectoren krimpen in 2020 naar verwachting respectievelijk 39, 14 en 16 procent. Boyd Biersteker, *Sectorprognoses: volgend jaar beter*, Rabobank, 20 december 2020. Voor de sectoren onderwijs, zorg en ICT wordt wel verwacht dat deze in 2021 volledig zullen herstellen van de gevolgen van corona.

[26] De gevolgen van corona voor de landbouwsector waren beperkt, mede omdat deze sector wat meer los staat van de conjunctuur. Voor 2021 wordt echter wel krimp verwacht. Zo kampen foodservice kanalen met een forse vraaguitval. Dat betekent onder andere dat er minder producten worden afgenomen van de primaire agrarische sector. Voor de veehouderij vormen de sterk stijgende grondstofprijzen een probleem. Jeroen van den Hurk en Martijn Rol, *Tweede coronagolf vertraagt herstel food en agri sectoren*, Rabobank, 10 december 2020.

[27] Rogier Aalders en Otto Raspe, *Economisch herstel verschilt sterk tussen Nederlandse regio's*, 18 maart 2021.

[28] Alle steden en regio's met een sterk aandeel industrie hebben laten een relatief minder groot corona-effect effect. Met uitzondering van de voedings- en genotmiddelenindustrie die sterk afhankelijk is van de horeca (bijv. bierbouwerijen).

[29] Frits Oevering en Otto Raspe, "Regionaal-economische verschillen fors toegenomen", in: *Economische statistische berichten*, jrg. 105, nr. 4790, 8 oktober 2020.

[30] In 2020 daalde de arbeidsdeelname bij zowel mannen als vrouwen, maar vooral bij jonge mannen en vrouwen tot 25 jaar. De arbeidsdeelname bij de jonge mannen daalde met 3,2 procentpunt ten opzichte van 2019, bij jonge vrouwen met 2,4 procentpunt. CBS, *Arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht*, Den Haag, 2020.

Voor de economische groei per hoofd van de bevolking wordt de arbeidsproductiviteit als de enige permanente bron van groei gezien. De groei van de arbeidsproductiviteit is sinds 2009, na het uitbreken van de kredietcrisis, zeer laag en in de jaren 2016, 2018 en 2019 zelfs negatief. Oorzaak van deze afname was dat de ingezette hoeveelheid arbeid en kapitaal niet snel genoeg kon worden aangepast aan de teruggevallen vraag, iets wat aan het begin van een crisis vaker te zien is.[31] Maar ook worden als oorzaken voor de lage groei van de arbeidsproductiviteit de groei van het aantal zelfstandigen en de afnemende investeringen in kapitaalgoederen genoemd.[32] Met de ontgroening, de vergrijzing, het grote dienstenaandeel in de economie en met de relatief grote omvang van de flexibele arbeid en het aantal ZZP'ers is het verre van eenvoudig om de arbeidsproductiviteitsontwikkeling op een substantieel hoger niveau te krijgen.

Structurele, langdurige leegstand van kantoren en winkels: hernieuwde inrichting van de binnensteden noodzakelijk

In Nederland is er al jarenlang sprake van een toenemende leegstand onder kantoren en winkels. De toenemende leegstand is het gevolg van onder andere online shopping en de trend dat er minder vaak recreatief wordt gewinkeld ('funshoppen'). De coronamaatregelen hebben dat effect in een groot aantal binnensteden verder versterkt. Van oktober 2020 tot begin 2022 neemt de winkelleegstand naar verwachting gemiddeld in Nederland met ruim veertig procent toe. Juist de sterkste binnensteden krijgen de hardste klappen: Amsterdam (+ 150 procent), Groningen, Delft en Haarlem (+ 80 procent)[33]. De minste relatieve groei in winkelleegstand wordt verwacht in Heerlen, Roosendaal en Roermond, maar deze binnensteden hadden al een ongunstige uitgangssituatie. Het gevolg van de toenemende leegstand is dat de functie van binnensteden als huiskamer en ontmoetingsplek voor inwoners van de stad en omliggende regio achteruitgaat. Het PBL kwam tot drie belangrijke aanbevelingen voor die gevallen waarin leegstand een maatschappelijk probleem is: voorkom overmaat in vastgoed, faciliteer transformatie naar kansrijker functies en werk profiel- en gebiedsgericht.[34] In verband met de coronacrisis voegt het Planbureau hier nog twee aanbevelingen aan toe: gebruik deze situatie om andere beleidsdoelstellingen in de leefomgeving te versnellen en beheers de onzekerheid door goed te monitoren en met scenario's te werken.[35]

De leegstand voor wat betreft de kantorenmarkt concentreert zich in de Randstad, in het bijzonder rondom Amsterdam en in het Rijnmondgebied. De kantoorleegstand is vooral groot bij de uitvalswegen van gemeenten en in kantoorparken langs de snelwegen. Het betreft locaties als bijvoorbeeld de Plaspoelpolder in Rijswijk, Flight Forum in Eindhoven en Goudse Poort in Gouda.[36] In deze gebieden kunnen grootschalige gebiedstransformaties, die vaak al gepland stonden, versneld worden uitgevoerd.

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

Van ondersteuning naar herstel

Hoewel de vaccinatiegraad geleidelijk oploopt, de contactbeperkingen worden afgeschaald en het vertrouwen van huishoudens en ondernemers stijgt, blijft er onzekerheid bestaan. Er kan immers niet worden uitgesloten dat het aantal besmettingen weer zal toenemen als gevolg van bijvoorbeeld een nieuwe variant. Niettemin is nationaal en internationaal de aandacht aan het verschuiven van ondersteuning van het bedrijfsleven naar herstel en transitie van de economie.[37] Het Centraal Planbureau geeft aan dat de aanpak (van het herstelbeleid) op de korte termijn moet worden verbonden met de beleidsopgaves op de langere termijn.[38] De korte termijn aanpak richt zich op het terugbrengen van noodzakelijke bedrijvendynamiek en het ondersteunen van het aanpassingsvermogen (en

[31] CBS, *Werkgelegenheid en economische groei*, Den Haag, 2020. De arbeidsproductiviteit wordt door het CBS gedefinieerd als de jaarlijkse groei in de bruto toegevoegde waarde basisprijzen per gewerkte uur.

[32] CBS, *Lagere productiviteit hangt samen met groei zelfstandigen*, 20 december 2019.

[33] David Evers, Gertjan Slob, Jeroen Content en Frank van Dongen, *Veerkracht op de proef gesteld, een verkenning van de impact van corona op binnensteden*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2020.

[34] David Evers, D., Joost Tennekes & Frank van Dongen, *De veerkrachtige binnenstad*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2015.

[35] David Evers, Gertjan Slob, Jeroen Content en Frank van Dongen, *Veerkracht op de proef gesteld, Een verkenning van de impact van corona op binnensteden*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2020.

[36] Dré van Leeuwen, Frank Verwoerd en Ruben Quak, *Zelfs bij massaal thuiswerken, blijft leegstand kantoren behapbaar*, 10 december 2020.

[37] Nederlands Comité voor Ondernemerschap, *Versterk fundament ondernemerschap,* briefadvies, 21 april 2021.

[38] Centraal Planbureau, *Economische aandachtspunten kabinetsformatie*, CPB notitie, 25 mei 2021.

indien nodig gerichte vermindering van de schuldenlast). De beleidsopgaven op de lange termijn liggen op het terrein van de arbeidsmarkt, klimaat en leefomgeving, stikstof, wonen en kansenongelijkheid in het onderwijs. Ook het belang van digitalisering dient te worden benadrukt.[39] Digitale voorlopers in het mkb zijn minder hard geraakt door de coronacrisis dan de digitale achterblijvers en komen sterker uit de crisis. Een belangrijk aandachtspunt is dat er in Nederland op dit moment sprake is van een geschat tekort van 70 duizend software engineers en dat voor de coronacrisis Nederland in het online aanbieden van producten en diensten op de 18-de plaats stond, terwijl maar 21 procent van de MKB'ers digitaal diensten en producten en diensten aanbood.[40]

Het herstel dient ook in het teken te staan van de transitie naar een groene, duurzame, digitale en inclusieve economie.[41] Daarin is innovatie essentieel. Innoveren vindt plaats in de regio, d.w.z. daar waar bedrijven, wetenschappers, talent en maatschappelijke organisaties elkaar ontmoeten. Indien alle regio's over een hoger niveau van innovatief vermogen beschikken, kunnen regio's hun groeipotentieel vergroten en kan de welvaart in brede zin van bewoners worden vergroot.[42] Bekend is echter dat er op lokaal en regionaal niveau veel partijen actief zijn op de ondersteuning en vernieuwing van het (brede) mkb, dat al die partijen ook veel goede dingen doen, maar dat samenhang ontbreekt.[43] Het ondersteuningsaanbod komt daardoor versnipperd bij het mkb terecht en ook wordt er vaak nog vanuit het aanbod gehandeld en gedacht in plaats vanuit de vraag en ondersteuningsbehoefte van ondernemers. Lokale en regionale partijen staan daarom voor de opgave om synergie aan te brengen in hun inzet richting het bedrijfsleven.

Versterken verdienvermogen, veerkracht en weerbaarheid

De Denktank Coronacrisis heeft in haar eerste advies een lans gebroken om onder andere ons verdienvermogen te versterken, kwetsbare groepen te beschermen en om tweedelingen in de samenleving tegen te gaan. De ondersteuningspakketten zijn genereus maar compenseren niet alles en zijn niet voor elke werknemer, zzp'er, ondernemer, starter, cultuurinstelling of sportvereniging even adequaat. De buffers van velen zullen door de lengte van de crisis en door het afbouwen van de steunprogramma's aanzienlijk worden aangetast. Het is onwaarschijnlijk dat de economisch impact van de coronacrisis voor een aanzienlijke minderheid van inwoners, zzp'ers, culturele instellingen, sportverenigingen en (kleine) ondernemingen ongedaan gemaakt kan worden. De coronacrisis heeft bovendien laten zien hoe onvoorspelbaar de wereld is. Dit onderstreept het blijvende belang van veerkracht en weerbaarheid om onverwachte schokken en calamiteiten te kunnen opvangen en om met het versterken van het verdienvermogen de buffers weer zo snel mogelijk op orde te brengen. In de crisis zijn door vele bedrijven en organisaties noodgedwongen de investeringen (ook in onderzoek en innovatie) teruggeschroefd. Dit tast het toekomstig verdienvermogen aan.[44]

De coronacrisis werkt als een vergrootglas op reeds langer bestaande vraagstukken. Zoals een toename van sociale tweedeling, de kwetsbaarheid van jongeren in flexbanen, arme werkenden, de toenemende armoede onder kleine ondernemers, het belang van digitalisering en digitaal vaardig zijn, zorg op afstand en sociale innovatie. Aan weerbaarheid kan gewonnen worden door in het herstelbeleid en overheidsbeleid voor te sorteren op de middellange en lange termijn beleidsagenda's. Zoals de grote transities op het gebied van digitalisering, verduurzaming, inclusieve arbeidsmarkt, kansengelijkheid en het inspelen op vergrijzing.[45]

---

[39] Nederlands Comité voor Ondernemerschap, *Versterk fundament ondernemerschap,* briefadvies, 21 april 2021.

[40] Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, *MKB-actieplan,* Den Haag, juni 2018, blz. 11 en 35; Rijksoverheid, *Nederlandse mkb voor het eerst digitaler dan Europese gemiddelde,* Nieuwbericht, 11 juni 2020.

[41] In dit kader dient ook het groeifonds te worden genoemd. Begin april 2021 werd bekendgemaakt dat een investering van 646 miljoen euro en een reservering van 3,5 miljard euro in tien projecten moet zorgen voor meer economische groei in Nederland. Het kabinet wil dit geld uit het Nationaal Groeifonds onder meer steken in groene waterstof, innovatief en toekomstbestendig onderwijs en het doortrekken van de Noord-Zuidlijn (zie Kabinet trekt 646 miljoen euro uit voor economische groei | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl)

[42] Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie (Awti), *Samen de lat hoog leggen, regio en rijk bundelen krachten voor innovatie*, Den Haag, mei 2021.

[43] Joost van Hoorn, Erwin Riedstra, David Louwerse, Joeri van den Ende en Janneke ten Kate, *Aan de slag voor het brede mkb. Wat steden, regio's en het Rijk voor het brede mkb kunnen doen. Lessen, aanbevelingen en praktijkvoorbeelden,* Platform31, maart 2019.

[44] Denktank Coronacrisis, *De contouren van een intelligent herstelbeleid,* Advies, Den Haag, mei 2020; Denktank Coronacrisis, *Perspectief op Herstel,* Advies, Den Haag, januari 2021, blz. 10, 24.

[45] Denktank Coronacrisis, *Perspectief op Herstel,* Advies, Den Haag, januari 2021, blz. 2, 21; Rogier Aalders, Sjoerd Hardeman en Otto Raspe, *Laat herstel brede welvaart niet weer tien jaar duren*, RaboResearch, Utrecht, 27 maart 2021.

Het versterken van veerkracht en weerbaarheid is van belang voor alle inwoners en zzp'ers en voor het hele bedrijfsleven. In algemene zin is de snelheid waarmee bedrijven in financieringsproblemen zijn gekomen en handels- en productieketens zijn verstoord, een wake-up call.[46] De reeds langer bestaande trend dat in de binnensteden de winkel- en kantoorleegstand toeneemt, is snel groter geworden. Dit biedt kansen voor hernieuwde inrichting van de binnensteden, nieuwe economische kansen en een verdere opleving van activiteiten in woonwijken. Door ondernemers maximaal ruimte te geven om nieuwe businessmodellen te implementeren met onder andere functiemenging kan het verdienvermogen hersteld worden en kan nieuwe veerkracht aangeboord worden. Bedrijven worden kennisintensiever, de kenniscirculatie neemt toe en daarmee het belang van een lerende economie. Er wordt steeds meer gevraagd van werknemers. Snelheid en flexibiliteit zijn de sleutelfactoren. Iedereen dient wendbaar te zijn en tegelijkertijd ook weerbaar in een tijdperk van disruptieve technologische en economische ontwikkelingen. Dit legt ook een grote druk op werkenden. Van de werkenden zegt 38 procent vaak of altijd snel te moeten werken om het werk af te kunnen krijgen en er is sprake van een toenemend aantal mensen met burn-outklachten (17½ procent).[47]

Aan veerkracht kan gewonnen worden door de arbeidsparticipatie te vergroten door meer uren werken aantrekkelijker te maken (lagere marginale druk, verkleinen armoedeval), door het onbenutte potentieel krachtiger te mobiliseren en door de actieve ouderen in hun derde levensfase meer kansen te geven om economisch nog mee te kunnen doen. Maar de echt grote reserve in het potentiële Nederlandse arbeidsaanbod is de grote omvang die deeltijd in Nederland heeft aangenomen. Vooral in het onderwijs en in de zorg. Door een andere organisatie van het werk, meer flexibele arbeidsarrangementen en aantrekkelijke secondaire arbeidsvoorwaarden (o.a. kinderopvang) kunnen (vrouwelijke) deeltijdwerkers gestimuleerd worden om meer uren te gaan werken.[48] In de zorg is de coronapandemie al een prikkel geweest om op deze wijze de personeelscapaciteit te vergroten. De gemeenten kunnen voor hun gemeentelijke organisatie, en om op de krimpende arbeidsmarkt voldoende aantrekkelijk te zijn, ook de arbeidsarrangementen verbeteren en meer variëren.

Belangrijk voor het verdienvermogen, de veerkracht en weerbaarheid is vooral het vergroten van de arbeidsproductiviteit door middel van digitalisering, innovatie, vernieuwing, goed onderwijs en ondernemerschap. Vooral met betrekking tot het verbeteren van de kwaliteit en variatie van het onderwijs kan de gemeente een opgave, kans, denk- en oplossingsrichting zien. De gemeente kan de onderwijsinstellingen stimuleren om het onderwijs te verbeteren, te variëren en om meer mogelijkheden te ontwikkelen om aan te sluiten bij Leven Lang Ontwikkelen. De Onderwijsraad roept de gemeenten ook op om een grotere rol te nemen in het onderwijsdomein. Dit sluit volgens de Onderwijsraad aan bij de decentralisaties in het sociale domein en maakt het mogelijk om het onderwijs, de jeugdhulp en het arbeidsmarktbeleid beter te integreren zodat de effectiviteit toeneemt.[49] Daarbij kan in het bijzonder de aandacht uitgaan naar gezinnen met een lage sociaaleconomische status of een migratieachtergrond die de meeste kans hebben om leerachterstanden opgelopen te hebben. Laat geen generatie verloren gaan!

---

[46] Bart Stellinga, Mathe Hesselmans, Josta de Hoog en Catrien Bijleveld, *Kwetsbaarheid en veerkracht. WRR-reflecties op de langetermijngevolgen van de coronacrisis*, Den Haag, 2020, blz. 20.

[47] De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid stelt dat technologisering, flexibilisering en intensivering van werk de kwaliteit van werk onder druk zetten Zij geven drie belangrijke condities voor goed werk: 1. Grip op geld. Goed werk is werk dat voldoende (financiële) zekerheid oplevert, ook in verhouding tot anderen en op de lange termijn. 2. Grip op het werk. Goed werk is werk met een zekere vrijheid, waarbij een beroep wordt gedaan op onze capaciteiten en goede sociale relaties worden onderhouden. 3. Grip op het leven. Goed werk is werk met voldoende tijd en ruimte om het te combineren met zorgtaken en een privéleven. WRR, *Het betere werk, de nieuwe maatschappelijke opdracht*, WRR-rapport 102, Den Haag, 2020.

[48] Paul Scheffer, "Memo voor de informateur: begin met bevolkingsgroei", in: *NRC*, 16 april 2021; Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Nota* over de toestand van 's Rijks Financiën (Miljoenennota 2019), vergaderjaar 2018-2019, 35 000, nr. 1, blz. 39. In Nederland werkt 30 procent van de Nederlandse vrouwen fulltime tegen 70 procent gemiddeld in de OECD-landen. Als wij in Nederland het gemiddeld aantal uren zouden werken als in Zweden en Zwitserland (1.600 uur per jaar i.p.v. de gemiddelde 1.380 uur in Nederland) en een participatiegraad zouden kennen van 80 procent (in plaats van de gebruikelijke 75 procent in Nederland) dan zou het arbeidsaanbod met 25 procent toenemen. Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Nota over de toestand van 's Rijks Financiën (Miljoenennota 2015),* vergaderjaar 2014-2015, 34 000, nr. 1, blz. 37, 38. McKinsey heeft becijferd dat als alle in deeltijd werkende vrouwen in de zorg en het onderwijs één uur extra zouden gaan werken per week de tekorten aan verpleegkundigen en onderwijzers kwantitatief opgelost zouden zijn. Wieteke Graven en Mekala Krishnan, *Het potentieel pakken: de waarde van meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt*, McKinsey Global Institute, Amsterdam/Boston, september 2018.

[49] Onderwijsraad, *Decentraal onderwijsbeleid bij de tijd. Agenda voor een landelijk beraad over de rol van gemeenten bij onderwijs, Advies*, Den Haag, 2017.

Om-, her- en bijscholing: de sleutel voor economisch succes

Hoewel de werkloosheid als gevolg van de coronacrisis nog opvallend laag blijft, wordt verwacht dat deze gaat oplopen zodra de steunmaatregelen van de overheid worden afgebouwd en beëindigd. Veel bedrijven hebben het zwaar en hebben fors moeten interen op hun reserves. De kans is groot dat een deel van de bedrijven zal moeten stoppen of failliet gaan. McKinsey schat dat door de coronacrisis 10 tot 35 procent meer werkenden voor 2030 op zoek moeten gaan naar een andere baan.[50] Het betreft dan vooral de zwaksten op de arbeidsmarkt zoals laagopgeleiden, minderheden, vrouwen en jongeren. Het aantal werkenden dat de stap moet zetten naar een heel ander beroep groeit gemiddeld met 12 procent ten opzichte van de verwachtingen vóór corona. Het gaat daarbij om lager betaalde banen (kantoorbediendes, kassamedewerkers en keukenhulpen) waar steeds minder vraag naar is. McKinsey verwacht dat één op de zestien werkenden voor 2030 van beroep moet wisselen.

In meer algemene zin is het aan te bevelen in te zetten op het bevorderen van de arbeidsproductiviteitsontwikkeling (onderzoek, ontwikkeling, permanente educatie en nóg beter delen van de bestaande (internationale) kennis) als motor van duurzame groei van het regionaal inkomen per hoofd. Vergroot de veerkracht van de regionale economie, de bedrijven en de beroepsbevolking door kennisdeling, gevarieerd en goed onderwijs, permanente educatie, om-, bij- en herscholing, een grotere arbeidsmobiliteit, een betere werking van de arbeidsmarkt en het bevorderen van cross-overs tussen gerelateerde sectoren.[51] In de Entrepreneurial Ecosystem-benadering wordt de economie gezien als een dynamisch netwerk waarbinnen ondernemerschap het proces is waarbij individuen kansen zien en nieuwe waarde genereren. Of dat lukt is afhankelijk van de kracht van het 'ecosysteem'. Het ecosysteem voor ondernemerschap bestaat uit tien elementen, variërend van de kwaliteit en efficiëntie van governance tot de toevoer en toegankelijkheid van kapitaal.[52] Gemeenten spelen in dit alles vanzelfsprekend een belangrijke rol maar een regionale aanpak (op bijvoorbeeld het niveau van het daily urban system) ligt meer voor de hand.[53]

Integreren van het onbenutte arbeidspotentieel in de reguliere arbeidsmarkt

Personen die óf recent gezocht hebben naar werk óf direct beschikbaar zijn voor werk worden gerekend tot het onbenut arbeidspotentieel. Ook werklozen (met een werkloosheids- of bijstandsuitkering) behoren hier (deels) toe. Ook deeltijders die meer uren willen werken en daarvoor direct beschikbaar zijn, maken onderdeel uit van het onbenut arbeidspotentieel.[54] Het statistische begrip 'onbenut arbeidspotentieel' bestaat in het vierde kwartaal van 2020 uit ruim 1,1 miljoen personen.[55]

Het gegeven dat er enerzijds een onbenut arbeidspotentieel is van ruim 1,1 miljoen personen en anderzijds een grote vraag naar vakbekwaam personeel in een aantal groeiende sectoren (zorg, techniek, ICT), geeft aan dat er een kwalitatieve mismatch is tussen vraag naar en aanbod van arbeid.[56] Hoe breng je vraag en aanbod beter bij elkaar? Uit onderzoek van het Sociaal- en Cultureel Planbureau blijkt dat de Participatiewet voor de 'klassieke' bijstandsgerechtigden nauwelijks tot verbeteringen heeft geleid.[57] Het aantal bijstandsgerechtigden is momenteel

[50] Rik Winkel, "Corona versnelt vernietiging van banen", in: *Financieele Dagblad*, 18 februari 2021 (op basis van McKinsey Global Institute, The future of work after Covid-19, 18 februari 2021).

[51] WRR, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Amsterdam, 2013; Otto Raspe, *Trends in de regionale economie, Input voor de VNG-commissie Stedelijk Perspectief (Trend 3: Consumer city)*, PBL, Den Haag, 7 maart 2014, blz. 17. Zie voor de raderen die zorgen voor regionale economische groei, Otto Raspe, Martijn van den Berge en Thomas de Graaff, *Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen?,* Den Haag, 2017, blz. 13.

[52] Elmar Cloosterman en Erik Stam (2020), *Entrepreneurial Ecosystem Index 2020, een kwantitatieve vergelijking van regionale ecosystemen voor ondernemerschap*, Utrecht University, School of Economics, Birch.

[53] Voor een nadere uitwerking zie Arjen Edzes, Jouke van Dijk en Ruud Dorenbos, *Bouwstenen voor de regionale arbeidsmarkt*, essay in het kader van het programma Kennis voor Krachtige steden, Den Haag, 2015.

[54] Centraal Bureau voor de Statistiek, *Gezocht, niet beschikbaar*, Dashboard beroepsbevolking 4e kwartaal 2020 niet seizoens-gecorrigeerd, 16 februari 2021.

[55] Centraal Bureau voor de Statistiek, *Onbenut arbeidspotentieel meest toegenomen in Noord-Holland en Drenthe,* Nieuwsbericht, 26 mei 2021. .

[56] Het tegengaan van de kwalitatieve mismatch tussen vraag naar en aanbod van arbeid start al in het onderwijs. In een aantal sectoren en voor een aantal beroepen waar vraag naar is, is de instroom in het onderwijs ontoereikend om de vervangings- en uitbreidingsvraag op te vangen. Een voorlichtingscampagne kan dit onder de aandacht brengen met schoolbesturen, ouders en leerlingen. Leerlingen kunnen worden ontmoedigd om bepaalde weinig kansrijke opleidingen te kiezen en (nieuwe) kansrijke opleidingen of opleidings-modules kunnen worden bevorderen.

[57] Patricia van Echteld, Klarita Sadiraj, Stella Hoff, Sander Muns, Kasia Karpinsa, Djurre Das, Maroesjka Versantvoort, m.m.v. Lisa Putman*, Eindevaluatie van de Participatiewet*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 19 november 2019. Onder 'klassieke' bijstandsgerechtigden worden verstaan: men-

100 duizend personen hoger dan in 2010.[58] Gemeenten zetten zich (vanwege de schaarse middelen) over het algemeen vooral in voor personen die een korte afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Die zijn immers makkelijker naar werk te begeleiden en daarmee kan op korte termijn de uitkeringslast verminderen. Het gevolg is dat mensen die een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, aan hun lot worden overgelaten en jaren, en misschien wel levenslang, in de bijstand blijven. Naast de kosten die het met zich meebrengt, verdwijnt ook het grote onbenutte potentieel uit het oog. Met het oog op een krimpende beroepsbevolking een gevoelig verlies.

Zet in op werkzame instrumenten voor uitkeringsgerechtigden met een grote afstand tot de arbeidsmarkt

Voor de mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt zijn vele instrumenten en aanpakken beschikbaar om hen te begeleiden richting een reguliere, betaalde baan. Zo toont bijvoorbeeld onderzoek aan dat loonkostensubsidies effectief zijn om werkgevers te verleiden mensen met een arbeidsbeperking in dienst te nemen.[59] Ander (ouder) onderzoek laat zien dat loonkostensubsidies niet altijd effectief zijn als het gaat om directe doorstroming naar reguliere arbeid maar wel wanneer loonkostensubsidies tijdelijk worden ingezet als opstap naar en met uitzicht op een 'echte' baan (juist vooral voor mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt).[60] De effectiviteit van de inzet van loonkostensubsidies is verder te vergroten als die hand in hand gaan met een goede begeleiding en/of functiegerichte scholing. In Nederland hebben grofweg 2½ miljoen mensen moeite met lezen en/of schrijven. Vaak hebben zij ook moeite met digitale vaardigheden. Van scholing en cursussen gericht op het verbeteren van de taalvaardigheid gaat een grote positieve invloed uit, zoals het bereiken van een beter arbeidsmarktperspectief, een betere arbeidsmarktpositie maar ook een verbeterde psychische en fysieke gezondheid.[61] In algemene zin is scholing alleen nuttig als het gericht is op werkzoekenden met een grote kans op langdurige werkloosheid. Daarbij is het pas effectief op langere termijn.

Met de Participatiewet, die 1 januari 2015 van kracht ging, werd de Wet sociale werkvoorziening (Wsw) afgeschaft. Met de afschaffing werd beoogd dat meer bijstandsgerechtigden en mensen met een beperking zouden instromen naar een betaalde, reguliere baan. De door het Sociaal- en Cultureel Planbureau uitgevoerde evaluatie van de Participatiewet laat zien dat dit (nog) lang niet bewaarheid is geworden. Mensen met een beperking, die voorheen een Wsw-indicatie kregen, komen zelfs moeilijker aan werk. Alleen jonggehandicapten krijgen wat gemakkelijker een baan. Het is dan ook niet voor niets dat de sociale werkplaats onderwerp van gesprek is. Sterker er bestaat een kamermeerderheid voor 'een netwerk van sociale ontwikkelingsbedrijven', een nieuwe vorm van wat ooit de sociale werkplaats was.[62]

Economische trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

Meierijstad is een duidelijke werkgemeente

Meierijstad is met 964 banen per 1.000 inwoners tussen de 15 en 65 jaar in vergelijkend perspectief met sterke werkgemeente. Er zijn veel meer banen per 1.000 inwoners (15-65 jaar) in Meierijstad dan het gemiddelde aantal banen per 1.000 inwoners in alle gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners, gemiddeld in Nederland en gemiddeld in de provincie. Van de benchmarkgemeenten is alleen Waalwijk een nog sterkere werkgemeente (figuur 5). De economische speerpunten van Meierijstad zijn de mengvoeder-, voedings- en genotmiddelenindustrie, de toeleveranciers aan de agrifoodketen, logistiek, distributie, retail, en het midden- en kleinbedrijf. Verder

sen die bijstand krijgen, voorheen op grond van de Wet werk en bijstand (WWB) en mensen met een uitkering op grond van de Algemene nabestaandenwet (Anw), het Besluit bijstandsverlening zelfstandigen (Bbz), de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (ioaw) of de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (ioaz).

[58] D.w.z. het aantal bijstandsgerechtigden tot de AOW-leeftijd. In januari 2010 bedroeg het aantal bijstandsgerechtigden 336 duizend, in februari 2021 223 duizend. CBS, *Statline.*

[59] Maartje Gielen et al., *Loonkostensubsidie en loonkostendispensatie – de werking en effectiviteit van beide instrumenten*, Onderzoek in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, APE onderzoek & advies/De beleidsonderzoekers, rapportnummer 1495, 18 oktober 2018.

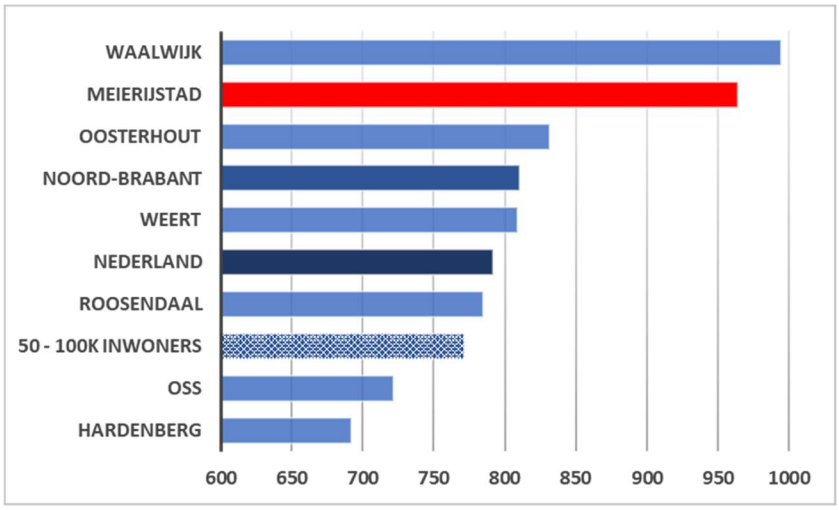
[60] *Wat werkt? Wat weten we over effectiviteit*, Onderzoek in opdracht van DWI, gemeente Amsterdam, 2010.

[61] Maurice de Greef et al., *Impactonderzoek taaltrajecten Taal voor het Leven door stichting Lezen & Schrijven op het gebied van sociale inclusie en leesvaardigheid*, Maastricht University, Educational Research & Development (ERD), Maastricht. 2014; Maurice de Greef, Mien Segers en Jan Nijhuis, Feiten & cijfers geletterdheid: Overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en opbrengsten van investeringen voor samenleving en individu, Stichting Lezen en schrijven, 2014; Lucy Kok en Robert Scholte, *Rendement van cursussen voor laaggeletterden*, SEO, Amsterdam, 2013.

[62] NOS, *Tweede kamer wil sociale werkvoorziening nieuw leven inblazen*, 2 februari 2021; Ton Wilthagen, "Sociale werkvoorziening is sterke businesscase", in: *Het Financieele Dagblad*, 11 februari 2021.

vervult Meierijstad een regionale functie op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs (voortgezet onderwijs, middelbaar- en hoger beroepsonderwijs, natuur en cultuur, woningbouw en dienstverlening.[63]

Figuur 5: Aantal banen per 1.000 inwoners tussen 15-65 jaar in 2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

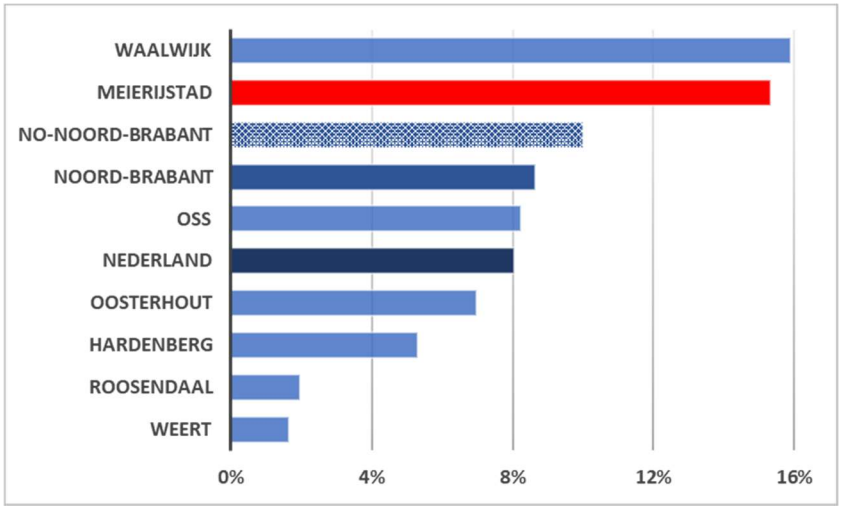
Sterke werkgelegenheidsontwikkeling in de afgelopen vijf jaren

Hoe staat het met het aanpassingsvermogen, het ondernemerschap en de banenontwikkeling in Meierijstad in de afgelopen jaren? In de afgelopen vijf jaar is het aantal banen in Meierijstad met 6.630 banen gestegen, een procentuele toename van bijna achttien procent (figuur 6). De procentuele toename is meer dan de werkgelegenheidsontwikkeling in Nederland, in de provincie en in de regio Noordoost-Noord-Brabant. De sterke toename van het aantal banen, sterker dan de ontwikkeling van het aantal inwoners, duidt op een toename van de stuwende bedrijvigheid en werkgelegenheid. De ontwikkeling van de stuwende werkgelegenheid is de werkgelegenheid die niet samenhangt met de ontwikkeling van het aantal inwoners (kappers, zorg, onderwijs, detailhandel, e.d.). De stuwende werkgelegenheid in Veghel bedient een relatief groot gebied.[64]

[63] Provincie Noord-Brabant, *Zienswijze op herindelingsadvies gemeenten Schijndel, Sint-Oedenrode en Veghel (beoogde nieuwe gemeente Meierijstad)*, 's-Hertogenbosch, 7 april 2015, blz. 2; Herindelingsadvies Meierijstad, blz. 17; Joris Böinck, Niels van den Hurk en Bart Nijskens, *De agrifoodsector, innovatieve cross-overs in de Meierijstad,* 's-Hertogenbosch, 29 juni 2017;

[64] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad,* Platform31, Den Haag, augustus 2018, blz. 13.

Figuur 6: Ontwikkeling aantal banen 2015-2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland in procenten

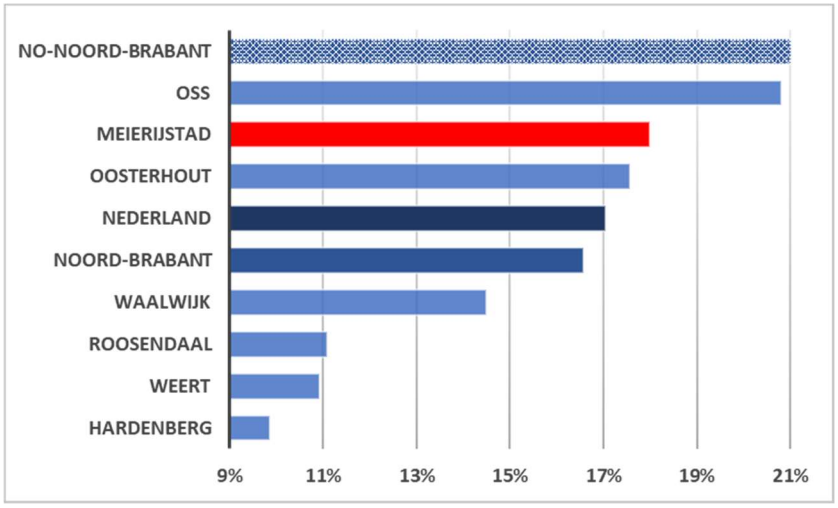

Bron: Platform31 op basis van de meest recente cijfers van LISA. Het aantal banen heeft betrekking op het totaal aantal fulltimers, parttimers en uitzendkrachten.

Meer dan gemiddelde toename van het aantal vestigingen en aantal snelgroeiende bedrijven in Meierijstad

De bloei van het ondernemerschap in Meierijstad kan onder andere afgemeten worden aan de ontwikkeling van het aantal vestigingen, het aantal snelgroeiende bedrijven per 1.000 vestigingen en het aantal ZZP'ers. In de afgelopen vijf jaar is het aantal vestigingen met 18 procent toegenomen. Dat is meer dan de groei van het aantal vestigingen in de provincie en Nederland (figuur 7). Alleen de toename van het aantal vestigingen in Oss en in de regio Noordoost-Noord-Brabant (21 procent) ligt boven de toename in Meierijstad.

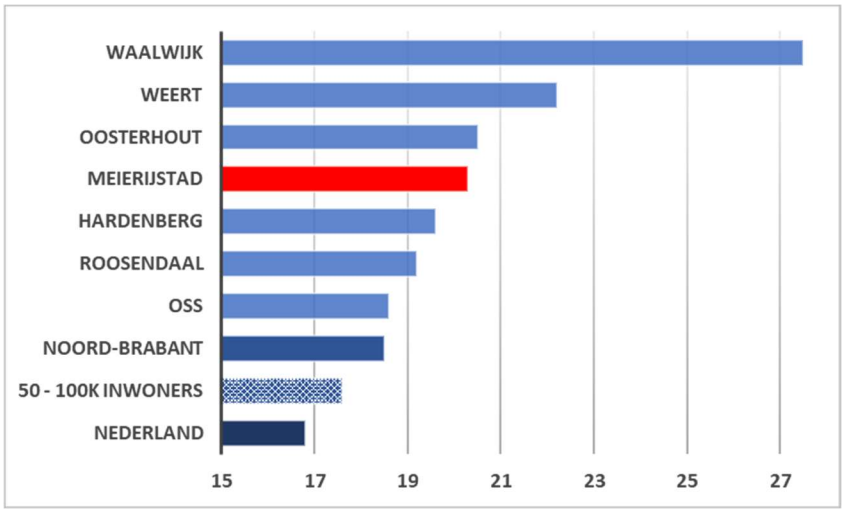
Figuur 7: Ontwikkeling aantal vestigingen 2015-2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Brabant en Nederland in procenten

Bron: Platform31 op basis van de meest recente cijfers van LISA. Het aantal banen heeft betrekking op het totaal aantal fulltimers, parttimers en uitzendkrachten.

Het aantal snelgroeiende ondernemingen per 1.000 vestigingen is in Meierijstad hoger dan gemiddeld in Nederland, de provincie en van alle gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners (figuur 8). Maar de dynamiek in Waalwijk en Weert is groter dan in Meierijstad. Of dit een momentopname is of een structureel verschil is onbekend.

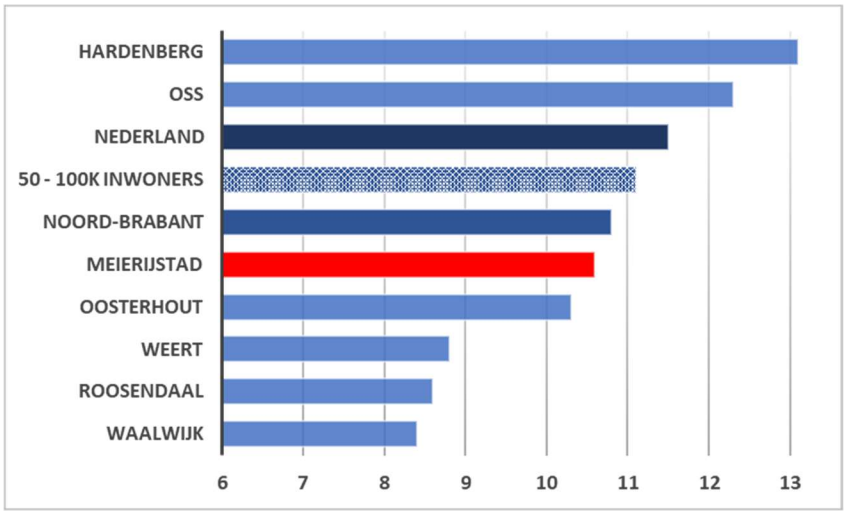
Figuur 8: Aantal snelgroeiende ondernemingen per 1.000 vestigingen in Meierijstad, benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en in Nederland in 2019

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

Ondernemerschap komt ook tot uiting in het aantal ZZP'ers en de verdiensten van de ZZP'ers. Omdat ZZP'ers zich graag vestigen en werkzaam zijn op het platteland in de nabijheid van de grote stad verbaast het enigszins dat Meierijstad in het aantal ZZP'ers (figuur 9), de gemiddelde opbrengsten van de ZZP'ers en het percentage ZZP'ers met een laag inkomen (figuur 10) geen toppositie inneemt tussen de benchmarkgemeenten.[65]

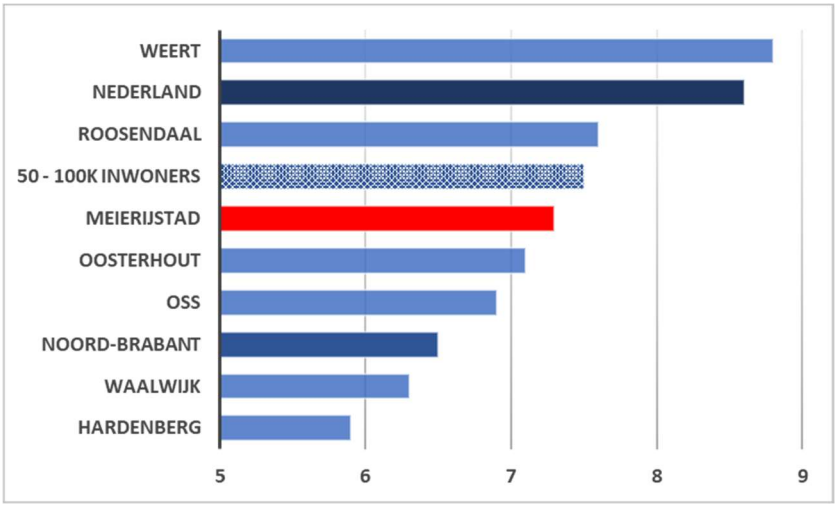
Figuur 9: Percentage ZZP'ers in het aantal banen in 2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners, de provincie en in Nederland

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

[65] Ruud Dorenbos, Barbara Heebels en Joost van Hoorn, *Zzp'ers in de G32-steden. Analyse, duiding en beleidsaanpakken*, Platform31, Den Haag, 2016.

Figuur 10: Percentage ZZP'ers met een laag inkomen (< 15.000 euro) in 2018 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners, de provincie en in Nederland

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

2.3 Sociale trends en ontwikkelingen

Landelijke trends en ontwikkelingen

Groeiende kansenongelijkheid

Er is in toenemende mate sprake van perspectief- en kansenongelijkheid tussen inwoners. Samen met de arbeidsmarktontwikkelingen (flexibiliteit), de toenemende onzekerheid (over werk, inkomen, pensioen en zorg) en de effecten van en maatregelen in het licht van de coronacrisis leidt dit bij belangrijke groepen Nederlanders tot onvrede over de maatschappij en de politiek.[66] Dit verklaart waarom het herstel van bestaanszekerheid, naast het vergroten van kansengelijkheid, twee van de drie prioriteiten zijn van de VNG en Divosa om het sociale domein te versterken.[67]

De toenemende kansenongelijkheid is op vele terreinen zichtbaar. Op de woningmarkt, in het onderwijs, op de arbeidsmarkt, in koopkracht (problematische schulden, armoede) en in gezondheid, levensverwachting en gezonde levensjaren. De verschillen op één domein hangen vaak samen met die op een ander domein. Daarbij is het onderwijs een belangrijke motor van kansenongelijkheid geworden. Verschillende onderzoeken laten een groeiende scheidslijn zien tussen hoog- en laagopgeleiden, toenemende segregatie naar opleidingsniveau van de ouders en leerlingen van verschillende sociaaleconomische achtergronden die elkaar steeds minder tegenkomen op school.[68]

---

[66] Cok Vrooman, *Meedoen in onzekerheid*, Utrecht, 2016; B. Steur, E. van Doorne en T. Zandstra, *Maatschappelijk onbehagen en het openbaar bestuur*, Strategische verkenning ministerie van BZK, Den Haag, 1 februari 2017.

[67] VNG/DIVOSA, *De winst van het sociaal domein. Een slimme investering in bestaanszekerheid, kansengelijkheid en gezondheid*, Een popositaie van gemeenten aan het nieuwe kabinet, Den Haag, maart 2021.

[68] Er is een toenemende fragmentatie en segmentatie door het onderwijs van de meritocratie. Meritocratie (vrij vertaald: geregeerd door degenen die het verdienen) is een maatschappijmodel waarin de sociaaleconomische positie van elk individu is gebaseerd op zijn of haar verdiensten (merites). Deze meritocratie heeft wrede kanten omdat mensen die niet mee kunnen komen in deze complexe en veeleisende samenleving denken dat dit door eigen toedoen komt en zich daardoor minderwaardig gaan voelen. Dat zij niet mee kunnen komen, kan gelegen zijn in werkloosheid, ziekte, sociale en psychische beperkingen of aan de hoge eisen die gesteld worden. Een segmentatie en fragmentatie die zich bovendien dreigt te versterken omdat hoogopgeleide, goed verdienende ouders ("curling ouders") de vaardigheden en financiële mogelijkheden hebben om elke hobbel in de opvoeding en opleiding van hun kinderen te effenen (sport, theater, bijlessen, tutors, druk op docenten uitoefenen). Mogelijkheden en vaardigheden die laagopgeleide en minder-verdienende ouders niet, of veel minder, hebben. Lex Herweijer en Edith Josten, "Een ideaal met een keerzijde", in: Cok Vrooman, Mérove Gijsberts en Jeroen Boelhouwer, *Verschil in Nederland,* Sociaal en Cultureel Rapport 2014, SCP, Den Haag, december 2014, blz. 69, 70. 92; Judith Elshout, Evelien Tonkens en Tsjalling Swiestra, "Meritocratie als aanslag op het zelfrespect van 'verliezers'", in: P. de Beer en M. van Pinxteren (red.), *Meritocratie: op weg naar een nieuwe* klassensamenleving?, Amsterdam, 2016, blz. 209-234; Martin Sommer, "Waar is Jan Normaal gebleven? De grote middengroep is finaal gespleten in hoger en lager opgeleiden", in: *De Volkskrant*, 27 februari 2016; Anouk Boone, "Interview de kloof. Ondernemer Rutger Koopmans 'Mijn generatie denkt ook: wij willen jullie jongeren wakker schudden'", in: *De Volkskrant*, 5 september 2019.

Gaat het om kansenongelijkheid in termen van gezondheid, dan valt op dat inwoners met een lage sociaaleconomische status ten opzichte van de inwoners met een hoge sociaaleconomische status gemiddeld acht jaar korter en maar liefst vijftien jaar minder in goed ervaren gezondheid leven. Inwoners die moeite hebben om rond te komen, hebben drie- tot viermaal meer last van hart- en vaatziekten, angststoornissen, overspannenheid en nervositeit dan inwoners waarvoor dat niet geldt en zij hebben vier- tot vijfmaal zoveel last van diabetes, depressie en ernstige eenzaamheid.[69] Deze verschillen zijn hardnekkig. Daarbij is de groep lage SES ook nog eens bovengemiddeld geraakt door het COVID-virus.[70] De complexe ongelijkheid, vanwege de samenhang van de ongelijkheid op meerdere levensdomeinen, is dé sociale kwestie van deze tijd.[71]

Verminderde sociale cohesie

De inwoners in de steden en gemeenten zijn op allerlei manieren gesegmenteerd en gefragmenteerd. Naar leeftijd, naar inkomenssituatie, naar gezinssituatie, naar mate van hulpbehoevendheid, naar werkzekerheid, naar opleiding, naar herkomst en naar etniciteit. De sociale scheidslijnen zijn zichtbaar in het onderwijs, op de woningmarkt, in gezondheid, in vaste en flexibele arbeidscontracten, in participatie, in meedoen en niet-meedoen, en tussen insiders en outsiders. Daarbij wordt de segregatie naar opleidingsniveau en naar mentaliteit dieper. Vooral in de grote steden is het meest duidelijk zichtbaar dat de diversiteit van de inwoners naar herkomst toeneemt. De groep inwoners met een migratieachtergrond wordt niet alleen groter maar ook veel diverser (“superdiversiteit”). In de verbanden waar mensen elkaar tegenkomen (wonen, werken, onderwijs) is uitsortering waar te nemen. De toegenomen diversiteit en uitsortering leidt tot verliesgevoelens onder autochtone inwoners, verlies van thuisgevoelens, minder buurtcohesie en lage omgevingsbetrokkenheid.[72] Dit speelt in de grotere steden meer dan in de kleine gemeenten.

De vergrijzing en de toenemende zorgvraag van ouderen in wijk, buurt en kern

Vooral op latere leeftijd gaat de vergrijzing gepaard met een toename van de zorgbehoeften.[73] De groep oude ouderen neemt de komende drie decennia in Nederland en in de gemeenten sterk toe. Het aantal mensen van 80 jaar of ouder zal naar verwachting stijgen van ruim 800 duizend naar tussen de 1,5 en 2,6 miljoen in 2050.[74] Velen van deze oude ouderen zullen op enig moment zorgbehoeftig zijn. Op dit moment krijgt vanwege het Langer thuis beleid minder dan tien procent van de zorgbehoeftige ouderen hun zorg in een verpleeg- of verzorgingstehuis. Dus meer dan 90 procent van de zorgbehoeftige ouderen krijgt hun wmo- en thuiszorg in wijk, buurt en kern. Als deze verhouding zo blijft dan betekent de sterke groei van de zorgbehoeftige ouderen voor de gemeenten een belangrijke trend en opgave. Er is lang gesproken over en gelobbyd voor de kwaliteit van de zorg in verpleegtehuizen. Daar komt twee miljard euro extra voor beschikbaar om de kwaliteit op orde te krijgen. Voor de sterk groeiende groep zorgbehoeftige ouderen die hun zorg in wijk, buurt en kern moet krijgen, heeft zo’n kwaliteitsdebat en de middelen die dat gaat vergen nog niet plaatsgevonden.[75] De gemeenten kunnen deze discussie niet meer lang voor zich uitschuiven.

---

[69] Michiel van der Geest, “Achtergrond gezondheidsverschillen arm en rijk”, in: *De Volkskrant*, 2 oktober 2020.

[70] Mirjam de Klerk, Martin Olsthoorn, Inger Plaisier, Joep Schaper en Fieke Wagemans, *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, maart 2021; Raad Volksgezondheid & Samenleving, *Wissels omzetten voor een veerkrachtige samenleving. Vier prioriteiten voor de nieuwe kabinetsperiode,* Den Haag, 2021.

[71] Tweede Kamer, vergaderjaar 2019-2020, 35 300, nr. 1, *Miljoenennota 2020*, blz. 59; Raad Volksgezondheid & Samenleving, Wissels omzetten voor een veerkrachtige samenleving. Vier prioriteiten voor de nieuwe kabinetsperiode, Den Haag, 2021, blz. 6.

[72] Roel Jennissen, Godfried Engbersen, Meike Bokhorst en Mark Bovens, *De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag, 2018.

[73] Tot de leeftijd van 50 jaar liggen in 2020 de gemiddelde zorgkosten onder de drieduizend euro per jaar. Daarna beginnen ze steeds sterker te stijgen. Op 70-jarige leeftijd zijn de zorgkosten gemiddeld ongeveer zesduizend euro, voor een 80-jarige dertienduizend euro, en voor een 95-jarige zo’n vijftigduizend euro. De hoge zorguitgaven van ouderen komen voor het grootste deel voor rekening van de langdurige zorg. Maar ook de uitgaven aan Zvw en Wmo stijgen met de leeftijd, omdat voor ouderen de kans op (intensive) ziekenhuisopnames en het beroep op thuiszorg stijgt. Yvonne Adema en Iris van Tilburg, *Zorgen om morgen*, CPB Vergrijzingsstudie, Den Haag, december 2019.

[74] Centraal Bureau voor de Statistiek, *In 2050 zijn er twee tot drie keer zoveel 80-plussers als nu,* Nieuwsbericht 14-4-2021.

[75] Corinne Ellemeet, *Lachend tachtig. Initiatiefnota 34 948 voor een toekomstbestendige ouderenzorg*, Den Haag, 17 mei 2018; Wilma Kieskamp, “We weten nog niet half wat op ons afkomt, met de zorg voor zieke ouderen die thuiswonen”, in: *Trouw*, 18 november 2019.

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

Er is een overweldigende hoeveelheid analyses, rapporten, evaluaties en adviezen over de opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen in het sociale domein. Het is onmogelijk om deze samen te vatten en om daarin ook maar enigszins volledig te kunnen zijn. In het navolgende worden enkele elementen aangereikt waarover de politieke partijen en bestuurders met elkaar het gesprek kunnen starten.

Doorgaan met de transformatiedoelen in het sociale domein

De transformatie, vernieuwingen en innovaties in het sociale domein zijn een proces van vele jaren. De afgelopen vijf jaar is veel gedaan, maar nog te weinig bereikt en de beloften van de decentralisatie zijn nog niet ingelost.[76] De gemeenten zijn nu vooral bezig met de doorontwikkeling. Van een focus op wijkteams naar wijknetwerken, meer collectieve oplossingen en inzet op preventie. Naar nieuwe vormen van financiering (populatiebekostiging). De gemeenten hebben hun handen ook vol gehad met de opvang van migranten, de tekorten in de jeugdzorg, wonen en de coronacrisis.

De afgelopen jaren zijn de gemeenten ook veel wijzer en realistischer geworden. Samen met het rijk moeten de komende jaren deze leerervaringen omgezet worden in veel effectiever en doelmatiger beleid in het sociale domein. Realisme dat er verschil is tussen denk- en doenvermogen van de inwoners en cliënten, dat mensen door stress lang niet altijd in staat zijn om in actie te komen, het hoofd koel te houden en om vast te houden aan goede voornemens. Realisme over eigen kracht, zelf- en samenredzaamheid en de zorgzame samenleving. Realisme dat lichtere hulp niet altijd zwaardere hulp voorkomt, dat een integrale aanpak slechts voor een zeer kleine doelgroep noodzakelijk is en dat de jeugd*zorg* veel beter afgebakend moet worden, dat er kwaliteitseisen aan aanbieders gesteld moeten worden en dat alleen nog bewezen effectieve interventies bekostigd zouden moeten worden.[77] Wijsheid is nodig om tot betere spelregels te komen. Betere spelregels die ervoor zorgen dat Rijk en Tweede Kamer de autonomie van de gemeenten respecteren, dat er niet gewinkeld wordt met de portemonnee van de gemeenten, dat het gemeentefonds niet beschouwd wordt als een ‘duizend-dingen-doekje’ en dat de gemeenten geen uniform model van regionale samenwerking opgelegd krijgen.[78] En betere wetgeving om de paradigmaverschillen tussen de Participatiewet, jeugdzorg en Wmo op te lossen die het moeilijk maken om te komen tot één gezin, één plan en één regisseur.[79] Om tot doelmatige en effectieve zorg te komen, is het verder van het belang dat alle ketenpartners hun informatievoorziening op orde hebben, dat data gedeeld en gecombineerd kunnen worden en dat van casuïstiek geleerd kan worden. Op deze wijze kan zelfs met één integraal (virtueel) budget over de schotten van de verschillende zorgwetten heen voor multipobleemgezinnen tot de beste interventies gekomen worden door de verschillende hulpverleners. De actuele accenten in het

[76] Jasper Loots en Piet-Hein Peeters, *Vijf jaar lokaal sociaal domein. Veel gedaan, te weinig bereikt*, s.l, 2019. De beloften van vijf jaar die nog niet zijn ingelost, zijn: de gemeenten zijn nog niet ‘nabijer’ gekomen, integraliteit en maatwerk zijn nog niet dé praktijk en de gemeenten laten nog niet los en de burger zijn nog niet méér de eigenaar van de oplossing van hun probleem geworden.

[77] Er bestaat een behoorlijk verschil tussen wat van burgers wordt verwacht en wat zij daadwerkelijk aankunnen. Mede afhankelijk van de omstandigheden (krijgen kind, ontslag, echtscheiding, verlies partner, faillissement et cetera) zijn mensen door stress lang niet altijd in staat om in actie te komen, het hoofd koel te houden en om vast te houden aan goede voornemens. WRR, *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*, Den Haag, 2017. Mariska Kromhout, Patricia van Echtelt en Peteke Feijten, *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid,* Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2020; Aukje Hilderink e.a., *Stelsel in groei. Een onderzoek naar financiële tekorten in de jeugdzorg,* Andersson Elffers Felix, 15 december 2020; Stuurgroep Maatregelen financiële beheersbaarheid Jeugdwet, *Maatregelen financiële beheersbaarheid Jeugdwet,* Den Haag, 8 april 2021; Theo Doreleijers, “Jeugdzorg dreigt opnieuw te verzanden”, in: *NRC*, 21 april 2021; Harrie Verbon, “Er wordt flink geld verdiend aan foute jeugdzorg”, in: *De Volkskrant*, 11 maart 2021; Esther Lammers en Judith Harmsen, “Nu gaan we samen de oplossing zoeken” (interview met Leonard Geluk), in: *Trouw*, 3 juni 2021.

[78] Raad van State, *Verzoek om voorlichting over interbestuurlijke verhoudingen. Advies,* kenmerk W04.20.0440/I, ’s-Gravenhage, 24 maart 2021; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Rust-Reinheid-Regelmaat. Evenwicht in de bestuurlijk-financiële verhoudingen*, Den Haag, maart 2021, blz. 7-9, 13, 14; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!,* Den Haag, 10 september 2020, blz. 60 en 61; Rienk Janssens en Geert Schipaanboord, *Leren van decentralisatie jeugd en de regionale samenwerking 2015-2019,* VNG, Den Haag, 20 januari 2020; VNG, *Voorstel gezamenlijke Norm voor Opdrachtgeverschap,* Den Haag, 29 janurai 2020; Rijksoverheid, *Wetsvoorstel verbetert beschikbaarheid specialistische zorg voor jeugdigen,* Nieuwsbereicht, 5 maart 2021; Yolanda de Koster, “Lokale toegang jeugdhulp blijft (nog) ongemoeid”, in: Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur, 9 maart 2021.

[79] Frank Kalshoven en Getrude van Driesten, *Paradigma’s in het sociaal domein*, De Argumentenfabriek, Amsterdam, maart 2018.

verbeteren van het sociale domein zijn onder meer: meer aandacht voor het voorveld van de Wmo, preventie, samenwerking in de wijk en sociale veerkracht. Het motto is: 'De juiste zorg op de juiste plek'.[80]

Verkleinen van de gezondheidsverschillen

Voor velen (mensen met een lage sociaaleconomische positie, mensen in kwetsbare omstandigheden, e.d.) is het door structurele achterstanden moeilijk om hun leven in te richten met een gezonde levensstijl. Een (dreigende) dakloosheid, (baan)onzekerheden, stress, armoede, schulden, eenzaamheid, psychische problemen, geluidsoverlast, e.d. zijn achterliggende structurele oorzaken voor een ongezonde levensstijl. Als deze structurele oorzaken niet worden aangepakt, is een individuele benadering – zoals tot nu toe gebruikelijk is – weinig effectief.[81] Naast het rijk hebben de gemeenten een belangrijke rol om deze structurele achterstanden te verminderen.[82] Zo'n aanpak van de structurele achterstanden vraagt een vernieuwende organisatie van preventie, zorg en ondersteuning, zoals eerder aangekondigd in de Landelijke Nota Gezondheidsbeleid. Dit vergt een domeinoverstijgende aanpak over meerdere departementen en over diverse gemeentelijke afdelingen heen. Zorgaanbieders (huisartsen, ziekenhuizen), diverse gemeentelijke afdelingen en de welzijnssector moeten elkaar weten te vinden en samen optrekken om de gezondheid van inwoners in de wijk te verbeteren. Dat blijkt in de praktijk nog lastig. Vroegsignalering van (gezondheids)problemen door wijkzorgteams gebeurt nog maar weinig, er wordt nog onvoldoende integrale hulp dicht bij huis geleverd en ontschot financieren door gemeenten en zorgverzekeraars gebeurt nog maar mondjesmaat.[83]

Het verbeteren van de Brede Welvaart

Op rijks- en decentraal niveau richt de beleidsmatige en politieke aandacht zich in toenemende mate op een brede opvatting van welvaart en in mindere mate op de smalle definitie van welvaart van enkel en alleen economische groei. Dit sluit aan bij de beweging van bedrijven, bestuurders en burgers om de menselijke behoeften aan zingeving, zelfontplooiing en zelfrealisatie meer centraal te stellen en om meer het algemeen belang, en minder het eigen belang, voorop te stellen. De uitgangspunten van de betekeniseconomie zoals: het belang van de gemeenschap dient zwaarder te wegen dan het individuele belang, streven naar het produceren van producten en diensten die de wereld beter maken voor zoveel mogelijk mensen (in plaats van het streven naar het verdienen van zoveel mogelijk geld), niet voor eigen gewin gaan als dat ten koste gaat van anderen, geld als middel en nimmer als doel, bij alle besluiten het rendement op lange termijn leidend te laten zijn in plaats van het rendement op korte termijn en alleen nog betekenisvolle groei na te streven (in plaats van groeien om het groeien) passen naadloos bij het *publieke* belang dat overheden dienen na te streven.

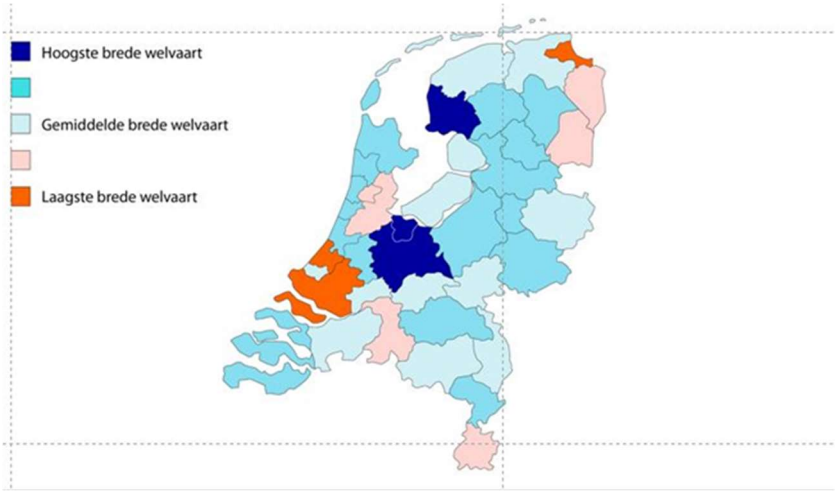
[80] Lydia Sterrenberg en Jetze van der Ham, *Integraal werken in de wijk. Verkenning op basis van literatuur en gesprekken in vijf steden,* Platform31, Den Haag, 2021 (te verschijnen).

[81] Raad voor Volksgezondheid en Samenleving, *Gezondheidsverschillen voorbij. Complexe ongelijkheid is een zaak van ons allemaal*, Essay, Den Haag, oktober 2020. Jet Bussemaker, Tim S. Jongers en Robert Vonk, "Gezondheidsverschillen zijn symptoom van complexe ongelijkheid", in: *Sociale Vraagstukken*, 3 oktober 2020; Michiel van der Geest, "Arme mensen gaan zes jaar eerder dood – waarom doen we daar niets aan?", in: *De Volkskrant*, 2 oktober 2020.

[82] Zie voor maatregelen op gemeentelijk niveau: T. Magnee, B. van Straaten, G Nagelhout.; *Zicht op preventieve maatregelen om dakloosheid te voorkomen in Tilburg* IVO, Den Haag, 2020.

[83] Gera Nagelhout, *Stap voor stap naar een gezonder leven voor iedereen,* inaugurele rede Maastricht University, 19 maart 2021; Silke van Arum, René Broekroelofs en Hilde van Xanten, *Sociale (wijk)teams, vijf jaar later*, Movisie, Utrecht, april 2020.

Figuur 11: Regionale verschillen in Brede Welvaart

Bron: Otto Raspe, Brede Welvaart. Webinar Anders kijken naar economie en maatschappij, Rabobank, 3 juni 2021

Met de betekeniseconomie en brede welvaart wordt verder gekeken dan economische groei om tot een oordeel te komen over de prestaties van een land, regio of gemeente. Met Brede Welvaart wordt gekeken naar *alle* waarden die voor burgers 'hier en nu', 'later' en 'elders' van belang zijn: welzijn, welvaart, gezondheid, onderwijs, leefomgeving, etc. De kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze al dan niet ten koste gaat van die van latere generaties en/of van mensen elders in de wereld is hét kenmerk van de brede welvaartsaanpak en sluit aan bij de doelen van vele sociale agenda's in gemeenten. De aspecten van Brede Welvaart sluiten ook aan bij de Sustainable Development Goals. Om de ontwikkeling in Brede Welvaart te kunnen monitoren, zijn en worden nationale en regionale Monitoren Brede Welvaart ontwikkeld.[84]

Goed organiseren van de zorg voor ouderen in wijk, buurt en kern

Om de zorg voor ouderen in wijk, buurt en kern goed te organiseren, zijn allerlei vormen van nieuwe huisvesting (aanleunwoningen, knarrenhoven, groepswoonvormen, woonzorgconcepten, zorghotelappartementen, etc.) nodig tussen enerzijds het verpleegtehuis en anderzijds de oude (eengezins)woning in waar men gewend is te wonen (en vaak niet weg wil). Doorstroming is bijvoorbeeld te realiseren door een combinatie van individuele benadering (wooncoaches), een huurprijskorting op de nieuwe woning, vergoeding van verhuiskosten en verhuishulp. Er is daarbij een groot gebrek aan betaalbare woonzorgvarianten voor (lage) middeninkomens, een kwalitatieve mismatch in gewenste woonvariaties op de woningmarkt voor senior eigenaar-bewoners en een gebrek aan samenhang in woonzorgaanbod op gebouw- en gebiedsniveau.[85] Een denk- en ontwikkelrichting is ook om de

[84] Er zijn twee monitoren beschikbaar: de Brede Welvaarts Monitor (BWM) van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Brede Welvaarts Indicator (BWI) van de Universiteit van Utrecht en de Rabobank. Het doel van beide monitoren is hetzelfde: neem wat voor mensen van waarde is als uitgangspunt van de monitoring en niet alleen economie, inkomen en bruto binnenlands product. De BWI ligt voor op de BMW om brede welvaart ook regionaal te monitoren. Het verschil tussen BWM en BWI is dat BWI zich alleen richt op 'hier en nu' indicatoren en geen aandacht besteed aan 'later' en 'elders'. Een ander belangrijk conceptueel en methodologisch verschil is dat de BWI de onderliggende indicatoren op het gebied van inkomen, baanzekerheid, persoonlijke ontwikkeling, gezondheid, subjectief welzijn, wonen, e.d. (21) weegt en optelt tot één indicator. Terwijl de BMW de geselecteerde indicatoren, en de veranderingen in de indicatoren, op diverse domeinen, in dashboards presenteert en niet weegt en aggregeert tot één brede welvaartsmaat. Amartya Sen, Joseph Stiglitz & Jean-Paul Fitoussi, *Report by the Commission on Measurement of Economic Performance and Social Progress*, s.l., 2009; Jan-Pieter Smits en Edwin Horlings, "De conceptuele basis, uitkomsten en vervolg van de Monitor Brede Welvaart", in: *Economisch Statistische Berichten*, Dossier meten van welvaart, jrg. 104, nr. 4772S, 11 april 2019, blz. 7-11; Centraal Bureau voor de Statistiek, *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2020*, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2020; A. Rijpma, M. Moatsos, M. Badir en H. Stegeman, *Netherlands beyond GDP: a wellbeing index*, Universiteit Utrecht en Rabobank Economic Research, Utrecht, 2016; Martijn Badir, Bas van Bavel, Sjoerd Hardeman en Auke Rijpma, *Brede welvaartsindicator 2017. Brede welvaart in Nederland: nationaal en regionaal*, Universiteit Utrecht en Rabobank, Utrecht, 27 oktober 2017; Bas van Bavel, Sjoerd Hardeman en Auke Rijpma, "Vervolgstappen voor integrale welvaartsmeting", in: *Economisch Statistische Berichten*, Dossier meten van welvaart, jrg. 104, nr. 4772S, 11 april 2019, blz. 22-25. Voorbeelden van regionale doorvertalingen zijn: Keimpe Anema e.a., *Brede welvaart in Fryslân. Eerste duiding van de CBS Monitor*, Fries Sociaal Planbureau, Leeuwarden, 2021; Otto Raspe e.a., *Brede Welvaart in Brainport: naar een duurzame vitale regio,* RaboResearch, Utrecht, 7 november 2019.

[85] Commissie Toekomst zorg thuiswonende ouderen, *Oud en zelfstandig in 2030. Aangepast REISadvies,* Den Haag, 30 juni 2020. Zie voor voorbeelden van betaalbare woonzorgvarianten het rapport van Platform31, *Langer thuis: Vernieuwende woonzorg voor kwetsbare senioren* (verkenning en praktijk) en dan vooral het praktijkdeel. Zie ook de 174 ideeën die zijn ontwikkeld voor de prijsvraag *Who Cares* van de rijksbouwmeester Floris Alkemade om naoorlogse wijken in Sittard-Geleen, Groningen, Almere en Rotterdam stedenbouwkundig en zorgtechnisch aan te passen aan de naderende vergrijzingsgolf.

kosten van woonaanpassing of het wonen in een woongemeenschap af te wegen tegen de kosten van toekomstig zorggebruik. De voordelen van woonaanpassing, woongemeenschap e.d. worden tot nu toe door gemeenten niet meegenomen in de woningprogrammering.[86]

Een toekomstgerichte Educatieve Agenda

De prestaties van Nederlandse leerlingen in internationale vergelijkingen dalen sinds 2003. In elke groep acht zitten gemiddeld zes kinderen die het basisniveau van schrijven niet halen. Op 15-jarige leeftijd kan een kwart van de scholieren niet goed lezen en dit aandeel neemt toe. Zij lopen het risico op laaggeletterdheid en zullen daarmee moeite hebben om een bijsluiter van een medicijn te begrijpen of om een formulier van de gemeente in te vullen. De afnemende prestaties van het onderwijs valt niet zonder meer te verklaren uit een onvoldoende bekostiging van het onderwijs. De afgelopen kwart eeuw namen de onderwijsuitgaven sterker toe dan het nationaal inkomen, dan het aantal leerkrachten (en ondersteunend personeel) en namen véél sterker toe dan de groei van het aantal leerlingen/studenten. Daarbij komt dat Nederland relatief veel geld uitgeeft per leerling en dat Nederlandse leerlingen veel lesuren krijgen. De ouders die het kunnen betalen, proberen de teruglopende prestaties van het onderwijs te compenseren met aanvullend onderwijs. Er is dan ook een sterke groei van de uitgaven aan bijlessen, examentraining en huiswerkbegeleiding.[87] Wie alle cijfers van de staat van het Nederlandse onderwijs bij elkaar optelt, kan – volgens een columnist – alleen maar concluderen: “het onderwijs faalt”.[88]

Elke gemeente kan om het onderwijs te verbeteren, te variëren en om de kansenongelijkheid te bestrijden veel verder gaan dan haar wettelijke taken op het terrein van onderwijs.[89] De rechtvaardiging hiervoor is dat de gemeente de eerste overheid is die de lange termijn maatschappelijke gevolgen van het falende onderwijs ondervindt. De slechte prestaties van het onderwijs hebben als resultaat dat een grote groep leerlingen met een diploma van school afgaat dat onder hun potentiële capaciteit ligt, dat zij gedurende hun hele loopbaan minder verdienen en dat zij hun hele arbeidzame leven tegen drempels aanlopen.[90] De opgelopen onderwijsachterstanden in de coronacrisis maken dit des te urgenter. Ook de Onderwijsraad roept de gemeenten

---

De Vereniging Eigen Huis adviseert de gemeenten om een woonzorgvisie op te stellen die past bij de samenstelling van de bevolking. Vereniging Eigen Huis, *Eigen Huis Magazine,* mei 2021, blz. 17.

[86] Zie voor diverse mogelijke stappen om de zorg voor de zorgbehoeftige ouderen in wijk, buurt en kern te verbeteren Corinne Ellemeet, *Lachend tachtig. Initiatiefnota 34 948 voor een toekomstbestendige ouderenzorg,* Den Haag, 17 mei 2018; Wilma Kieskamp, “We weten nog niet alf wat op ons afkomt, met de zorg voor zieke ouderen die thuiswonen”, in: *Trouw*, 18 november 2019. Daarbij is de financiering nog wel een lastig vraagstuk. Iedere euro besteedt aan ouderenzorg verslechtert de overheidsfinanciën op de lange termijn met € 1,60. Rijksoverheid, *Koers bepalen. Kiezen in tijden van budgettaire krapte,* 16e Studiegroep Begrotingsruimte, Den Haag, oktober 2020, blz. 36.

[87] Gemiddelde jaarlijkse toename berekend door Platform31 op basis van CBS-Statline: werkzame beroepsbevolking in pedagogische beroepen, inclusief onderwijsassistenten, klassenassistenten, huiswerkbegeleiders e.d. (gemiddeld jaarlijkse groei 1,6 procent per jaar), aantal leerlingen per schooljaar (gemiddeld 0,4 procent toename per jaar), bruto binnenlands product (gemiddeld 3,8 procent groei per jaar) en totale overheidsuitgaven aan onderwijs (gemiddelde jaarlijkse toename 4,2 procent); Rijksoverheid, *Fundament op orde: kwalitatief goed onderwijs met kansen voor iedereen*, Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, april 2020, blz. 37, 39, 90, 91. Van 1995 tot 2019 nemen de uitgaven van huishoudens aan huiswerkbegeleiding, bijles, eindtoets- en examentraining voor schoolgaande kinderen in het basis-, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs toe met gemiddeld 11 procent per jaar (bron: CBS, berekening Platform31). Zie ook: Inspectie van Onderwijs, *De staat van het onderwijs. Het stelsel,* Den Haag, 2021, blz. 45-49.

[88] Rijksoverheid, *Fundament op orde: kwalitatief goed onderwijs met kansen voor iedereen,* Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, april 2020, blz. 5, 19, 22, 23, 26; Inspectie van het Onderwijs, *De staat van het onderwijs. Het stelsel,* Den Haag, 2021, blz. 17-20; Jos L.T. Blank en Alex A.S. van Heezik, *Productiviteit van de overheid. Een essay over de relatie tussen beleid en productiviteit in onderwijs, zorg, veiligheid & justitie en netwerksectoren,* IPSE Studies, Delft, oktober 2019, blz. 34; Het Financieele Dagblad, *Maak onderwijs prioriteit bij de formatie,* 15 april 2021; Ilse Zeemeijer, “Falend onderwijsbeleid: we staan erbij en kijken ernaar”, in: Het Financieele Dagblad, 8 mei 2021, blz. 22 en 23.

[89] De kwaliteit van en de variatie in het onderwijs kan bevorderd worden door meer onderwijsvormen, de ontwikkeling van allerlei modulaire vormen van deeltijdonderwijs, meer leerwerkbanen, betere voor- en vroegschools onderwijs, laaggeletterdheid aanpakken met meer, specifieke en informele scholingsinspanningen, langere lestijden in de vorm van avond-, weekend- en zomerscholen en het aantrekken (of beter belonen) van de beste leerkrachten en schoolhoofden. Ruud Dorenbos, Koos van Dijken en Jeroen Korthals, *Naar een verbetering van de onderwijskwaliteit in de stad,* Nicis Institute, Den Haag, 11 juni 2012, blz. 9, 18 – 21; Maarten Camps, “Sturen op economisch groei”, in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 104, nr. 4769, 17 januari 2019, blz. 6-8; Rijksoverheid, *Fundament op orde: kwalitatief goed onderwijs met kansen voor iedereen*, Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, april 2020, blz. 40, 41; zie ook het nog steeds indrukwekkende rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland,* Amsterdam, 2013.

[90] De slechte prestaties van het onderwijs tasten bovendien het toekomstig verdienvermogen en de economisch groei van Nederland aan. Investeringen in het onderwijs vergroten de arbeidsproductiviteit, dragen bij aan het innovatievermogen, kennis over nieuwe technologieën en aan de manier waarop die kennis wordt toegepast en geïmplementeerd.

op om zich veel nadrukkelijker te bemoeien met het onderwijs. Door onderwijs, jeugdhulp en arbeidsmarktbeleid veel beter te integreren, neemt de effectiviteit van het beleid in het sociale domein toe.[91]

Meer oog voor de menselijke maat

De kwetsbare burger wordt geconfronteerd met een duizelingwekkende ingewikkeldheid van voorzieningen, regelingen, toeslagen, arrangementen, protocollen, formulieren, controles en eigen bijdragen. Zo maakt het ingewikkelde en niet-inzichtelijke systeem van inkomensafhankelijke regelingen burgers met lage inkomens erg kwetsbaar. Vaak wordt in het beleid, de beleidsveronderstellingen en in de uitvoering onvoldoende rekening gehouden met de complexiteit van de samenleving voor velen en het feit dat Nederland 2½ miljoen mensen van 16 jaar en ouder kent die moeite hebben met lezen, schrijven of rekenen. De Tijdelijke commissie uitvoeringsorganisaties, de tragedie achter de kinderopvangtoeslagenaffaire en de Participatiewet hebben duidelijk gemaakt dat in de achterdocht waarmee burgers bejegend worden, de protocolen, procedures en algoritmen de menselijke maat verloren is gegaan. De eerste gemeenten trekken hieruit conclusies. In Tilburg heeft de gemeente besloten de bijstandsgerechtigde voortaan als een vriend te beschouwen en op last van de gemeenteraad is in Enschede een Commissie Menselijke Maat geïnstalleerd die begin juli met eerste voorstellen moet komen voor een meer humane aanpak.[92]

Sociale trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

Beperkte sociale problematiek in Meierijstad

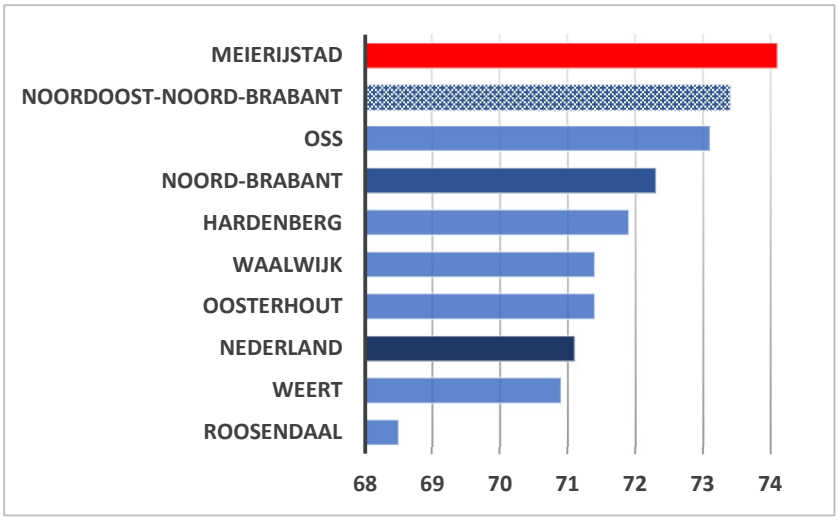
De sociale problematiek is niet omvangrijk in Meierijstad. Dit blijkt uit allerlei variabelen en indicatoren. De bruto arbeidsparticipatie in Meierijstad van zowel mannen als vrouwen is relatief hoog (figuur 12), de werkloosheid is laag (figuur 14), er zijn relatief weinig kinderen in een uitkeringsgezin (figuur 15), weinig personen met een bijstandsuitkering (figuur 16), weinig cliënten met een maatwerkvoorziening Wmo (figuur 17), een relatief gering verzuim van leerlingen (figuur 18), weinig voortijdig schoolverlaters (figuur 19), weinig jongeren met jeugdhulp (figuur 20) en weinig jongeren die niet werken en geen onderwijs volgen (en daarmee relatief onbereikbaar zijn voor het beleid) (figuur 21). Verder zijn er relatief weinig huishoudens met een laag inkomen, de maatschappelijke participatie is hoog en Meierijstad scoort hoog op sociaal-cultureel kapitaal. Ook in de meting van de sociale veerkracht in de provincie Noord-Brabant blijkt dat de regio Noordoost-Noord-Brabant zich positief onderscheidt van de andere Brabantse regio's. De participatie in Noordoost-Noord-Brabant is hoger, voornamelijk als gevolg van een duidelijk hogere sociale én maatschappelijke participatie. Ook op de index die iets zegt over materiële en sociale achterstanden in de provincie (*Multiple Deprivation Index*) scoort Veghel van de Brabantse middelgrote gemeenten relatief goed.[93] De enige uitzondering op de beperkte sociale problematiek in vergelijking met de benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, de provincie en Nederland zijn de vele lopende reintegratievoorzieningen (figuur 13). Maar er kan natuurlijk een relatie zijn tussen de diverse sociale variabelen. De vele lopende reintegratievoorzieningen kunnen een relatie hebben met de hoge arbeidsparticipatie, het relatief gering aantal inwoners in de bijstand, et cetera.

[91] Onderwijsraad, *Decentraal onderwijsbeleid bij de tijd. Agenda voor een landelijk beraad over de rol van gemeenten bij onderwijs, Advies*, Den Haag, 2017.

[92] Jesse Frederik, *Zo hadden we het niet bedoeld. De tragedie achter de toeslagenaffaire*, s.l., 2021; Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties, *Klem tussen balie en beleid*, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 35387 Parlementair onderzoek uitvoeringsorganisaties, nr. 2, 25 februari 2021; Han Polman, *Werk aan de winkel voor vertrouwen van burgers in de overheid*, weblogbericht Raad voor Openbaar Bestuur, 12 maart 2021; Rob de Lange, "Poging 161 om mensen sneller uit de bijstand te krijgen: barmhartig of incidentgedreven?", in: *Het Financieele Dagblad,* 8 juni 2021.

[93] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad,* Platform31, Den Haag, augustus 2018, blz. 21-24; Mariëlle Blanken e.a., *Sociale veerkracht in Brabant*, PON/TELOS, Tilburg, mei 2016, blz. 18, 19, 26 en 28.

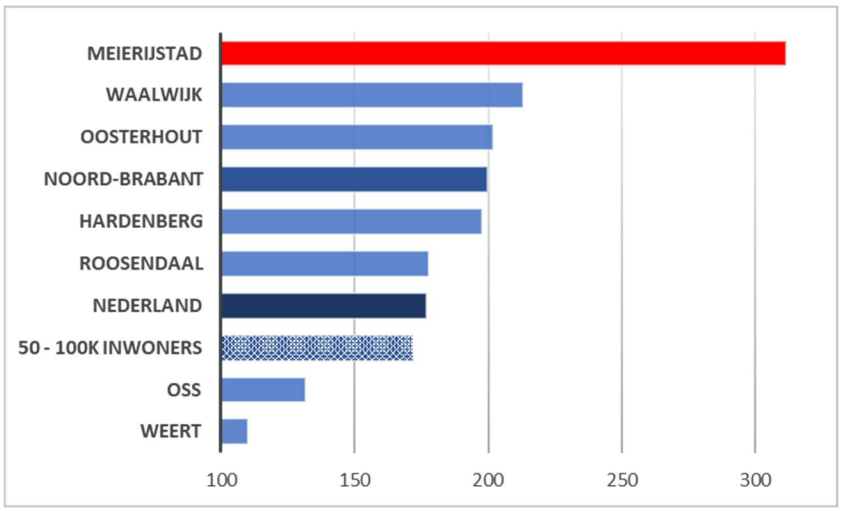
Figuur 12: Bruto arbeidsparticipatie van mannen & vrouwen in 2020 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, regio Noordoost-Noord-Brabant, de provincie en in Nederland (in procenten)

Bron: CBS-Statline

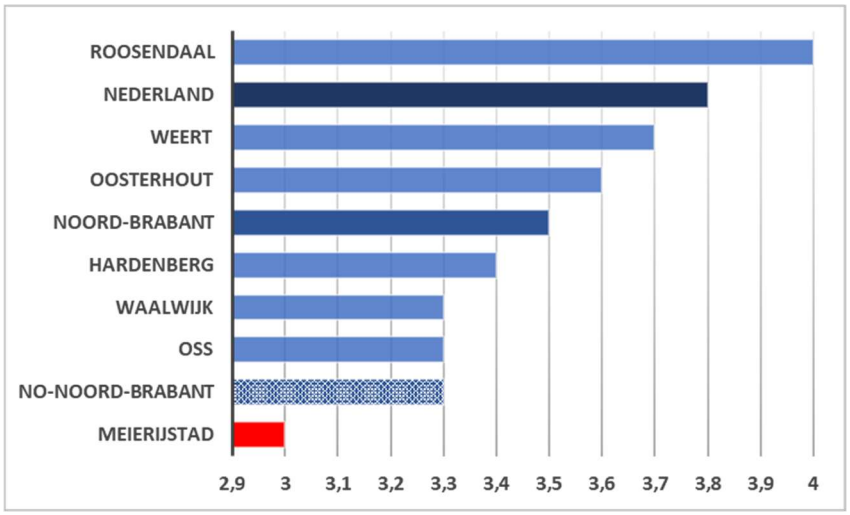
Gezien de reeds relatief hoge arbeidsparticipatie zal Meierijstad de krimpende beroepsbevolking vooral het hoofd moeten bieden met méér vernieuwing, innovatie en méer ondernemerschap en door het onbenutte potentieel beter te mobiliseren.

Figuur 13: Lopende reintegratie voorzieningen per 10.000 inwoners van 15 tot 65 jaar in 2020 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, provincie en Nederland (in procenten)

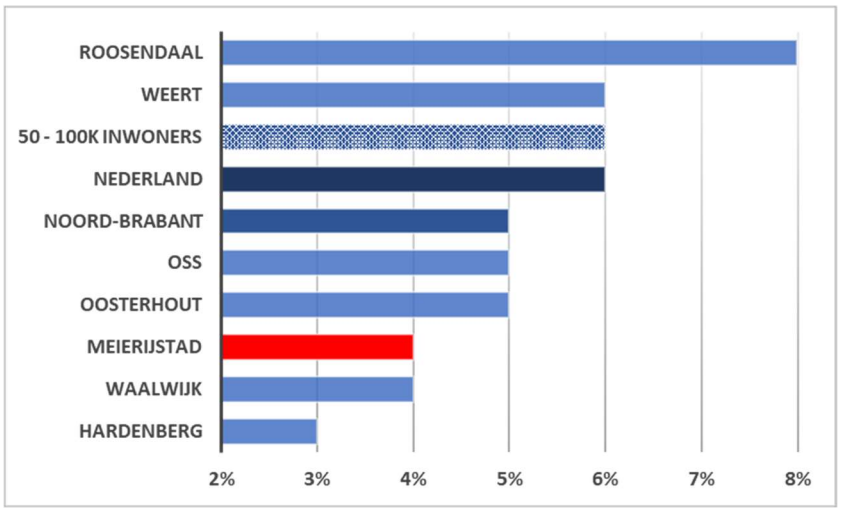
Bron: waarstaatjegemeente.nl

Figuur 14: Werkloosheidspercentage in 2020 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, Noordoost-Noord-Brabant, provincie en Nederland (in procenten)

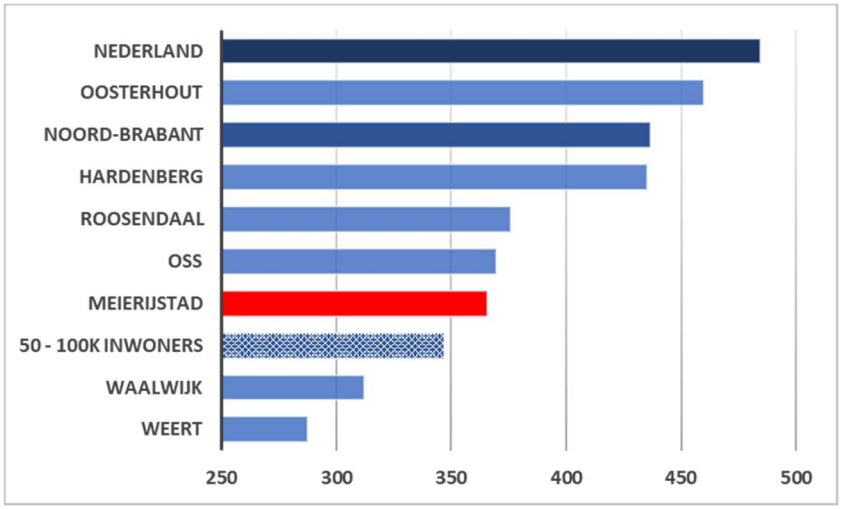
Bron: CBS - Statline

Figuur 15: Percentage kinderen in een uitkeringsgezin van alle kinderen tot 18 jaar in 2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, provincie en Nederland (in procenten)

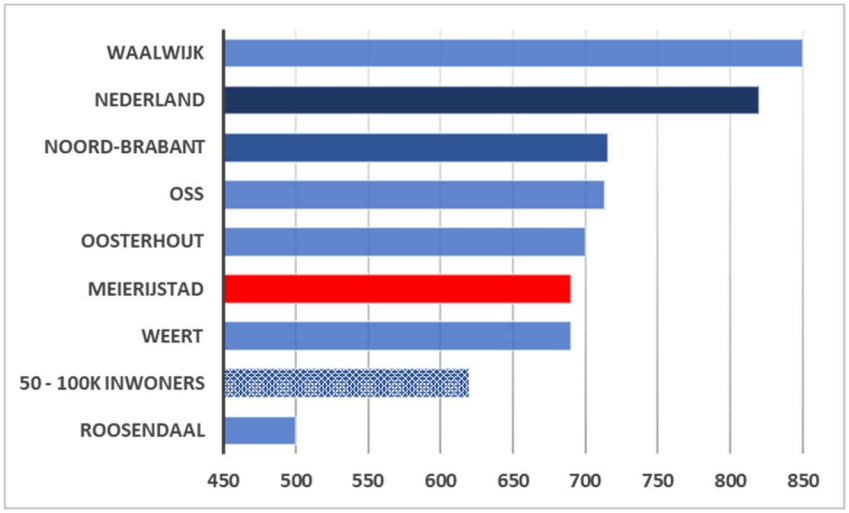
Bron: waarstaatjegemeente.nl. Kinderen die in een gezin leven dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen. Een bijstandhuishouden is een huishouden waarvan minimaal één lid een bijstandsuitkering ontvangt.

Figuur 16: Personen met een bijstandsuitkering per 10.000 inwoners in 2020 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, provincie en Nederland (in procenten)

Bron: waarstaatjegemeente.nl

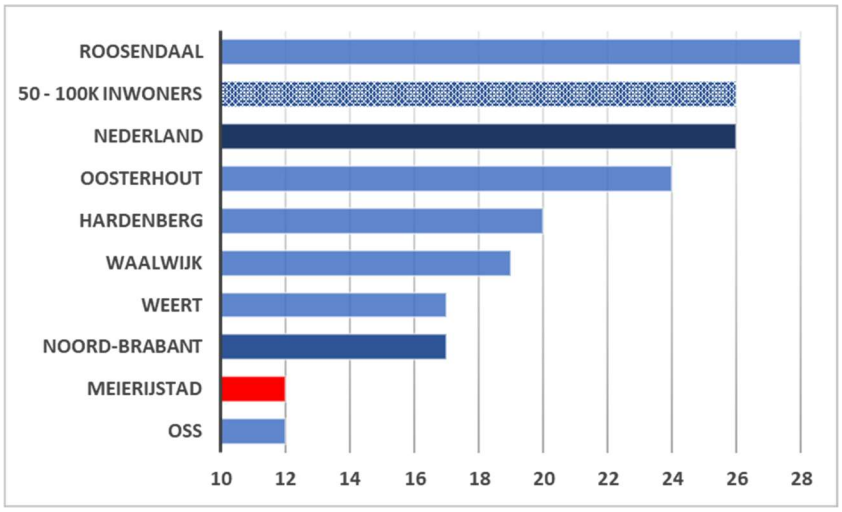
Figuur 17: Cliënten met een maatwerkvoorziening Wmo in 2020 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, provincie en Nederland (in procenten)

Bron: waarstaatjegemeente.nl. Een maatwerkarrangement is een vorm van specialistische ondersteuning binnen het kader van de Wmo.

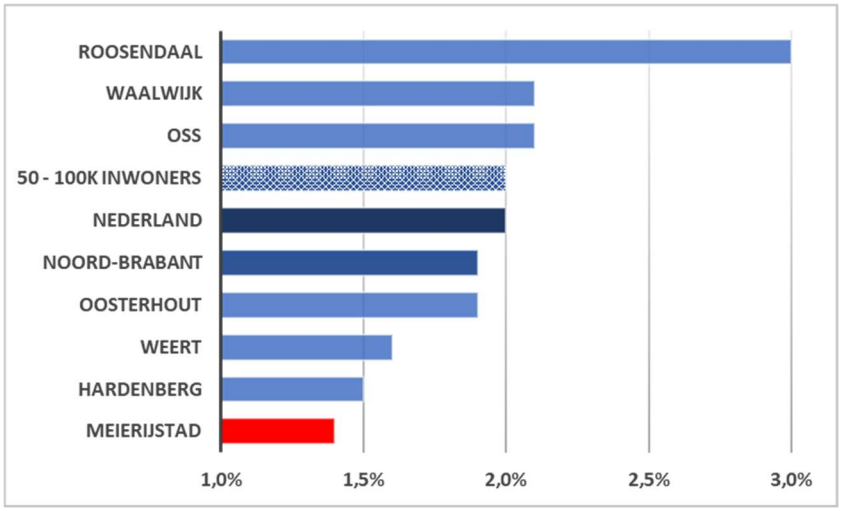
Op allerlei indicatoren is de problematiek van jongeren en jeugdigen in Meierijstad in vergelijkend perspectief kwantitatief niet zorgwekkend (figuur 18 t/m figuur 21). Dit laat onverlet dat individuele gevallen wel erg zorgwekkend kunnen zijn en veel aandacht kunnen vragen.

Figuur 18: Relatief verzuim per 1.000 leerlingen (aantal) in schooljaar 2018/2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, de provincie en in Nederland

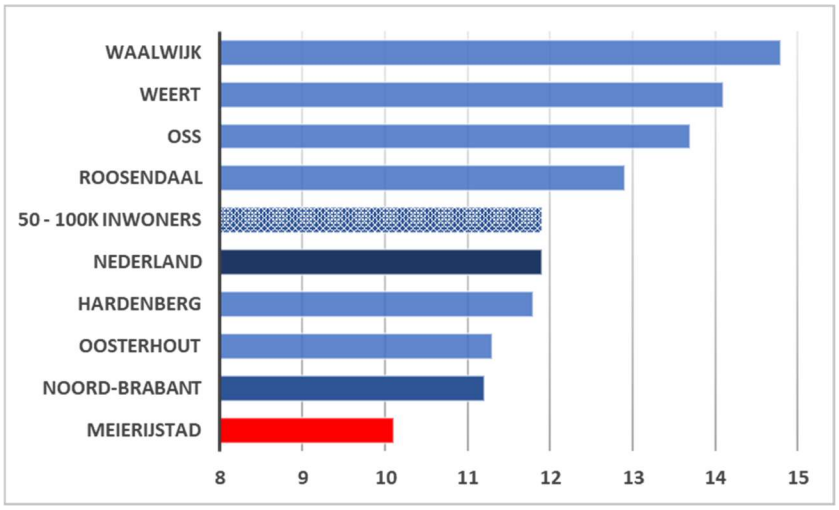
Bron: waarstaatjegemeente.nl. Relatief verzuim is als een jongere wel op een school staat ingeschreven maar gedurende een bepaalde tijd de lessen/praktijk verzuimt; veelvuldig te laat komen, kan ook hiertoe worden gerekend.

Figuur 19: Voortijdig schoolverlaters in 2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, de provincie en Nederland

Bron: waarstaatjegemeente.nl. Het percentage van het totaal aantal leerlingen van het VO en MBO (12 tot 23 jaar) dat voortijdig, d.w.z. zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat.

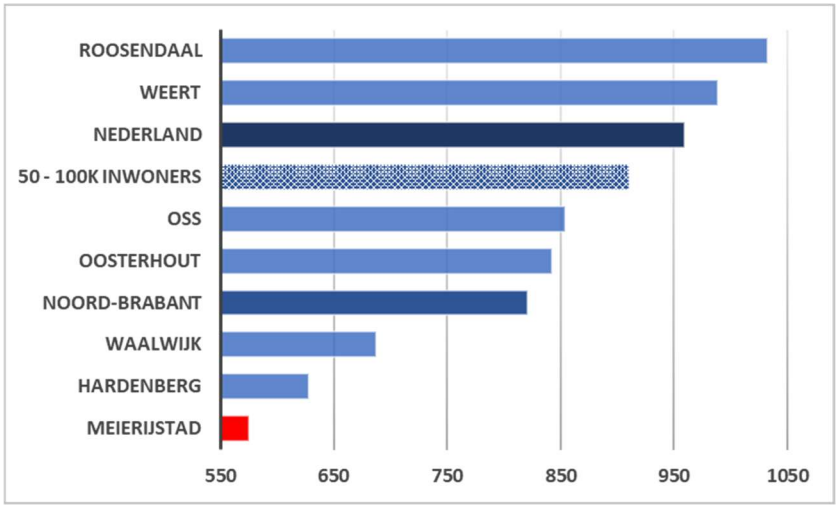
Figuur 20: Jongeren met jeugdhulp in procenten van alle jongeren tot 18 jaar in 2019 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte, de provincie en Nederland

Bron: waarstaatjegemeente.nl. Het percentage jongeren tot 18 jaar met jeugdhulp t.o.v. alle jongeren tot 18 jaar. Jeugdhulp is de hulp en zorg zoals deze bedoeld en beschreven is in de Jeugdwet. Het betreft hulp en zorg aan jongeren en hun ouders bij psychische, psychosociale en/of gedragsproblemen, een verstandelijke beperking van de jongere, of opvoedingsproblemen van de ouders.

Er is een groep jongeren die geen opleiding volgt en niet werkt. De internationale term voor deze groep jongeren is NEETs: Not in Employment, Education or Training. Internationaal vergeleken is het aandeel NEETs in Nederland relatief laag en binnen Nederland in Meierijstad nog eens extra laag (figuur 21).[94]

Figuur 21: NEET's (jongeren zonder werk en onderwijs per 10.000 inwoners van 15 tot 27 jaar in 2017 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten naar grootte en de provincie

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Het sociale beleid in Meierijstad op moderne leest geschooid.

Meierijstad is druk bezig om de (complexe) problemen in het sociaal domein op een andere wijze te gaan oplossen. Door anders te denken, anders te organiseren en anders te doen (transformatie). Door innovatief te gaan werken, wil Meierijstad zaken sneller, beter en efficiënter organiseren en daarmee de dienstverlening aan de inwoners sneller, beter en efficiënter maken. De transformatie, vernieuwingen en innovaties in het sociale domein zijn een proces van vele jaren; óók in Meirijstad. Sinds 2015 zijn voor de inwoners en voor de cliënten de beloften

[94] Koos van Dijken, Ruud Dorenbos en Pieter Ros, *Jongeren (weer) activeren. Van 'uit beeld' naar 'aan de slag',* Platform31, Den Haag, oktober 2019; Centraal Bureau voor de Statistiek, *NEETs jongeren die geen opleiding volgen en niet werken,* Nieuwsbericht, 16 april 2018.

van de decentralisatie zijn nog niet ingelost.[95] In de transformatie en innovatie in het sociale domein zet Meierijstad een stap, evalueert, leert en zet een volgende stap. Daarbij kan ook geleerd worden van landelijke evaluaties. Het Sociaal Cultureel Planbureau laat zien dat een integrale aanpak wenselijk is voor een zeer kleine groep inwoners (1 tot 4 procent).[96] Uit de evaluatie van Andersson Elffers Felix van de jeugdzorg en de financiering van de jeugdzorg blijkt dat gemeenten de jeugdzorg veel beter moeten afbakenen, dat er kwaliteitseisen aan aanbieders gesteld moeten worden en dat alleen nog bewezen effectieve interventies bekostigd zouden moeten worden.[97] In het eigen proces van learning-by-doing kan Meierijstad deze conclusies naast de eigen ervaringen houden.

Met de Gebiedsteams, PIM (Participeren in Meierijstad), de diverse aanpakken (Pim *Werkt,* PIM *Vitaal*, PIM *Actief,* PIM *Support*, PIM *Welkom*, Pim *Academy*, PIM *Consulenten*, PIM *Coaches*) en de inrichting van het Mobiliteitscentrum in Meierijstad (Boekel en Bernheze) zijn vele ingrediënten aanwezig om tot resultaten te komen. Diverse van de uitgangspunten (het vertrekken vanuit de leefwereld van de klant, intensieve coaching van inwoners die tijdelijk de regie kwijt zijn, een integrale aanpak, doorzettingsmacht bij acute problemen en de verbinding met het voorveld) sluiten aan bij de jongste inzichten over de vernieuwing, transformatie en innovatie in het sociale domein.

Veel mensen langs de kant en belangrijke mismatches op de arbeidsmarkt

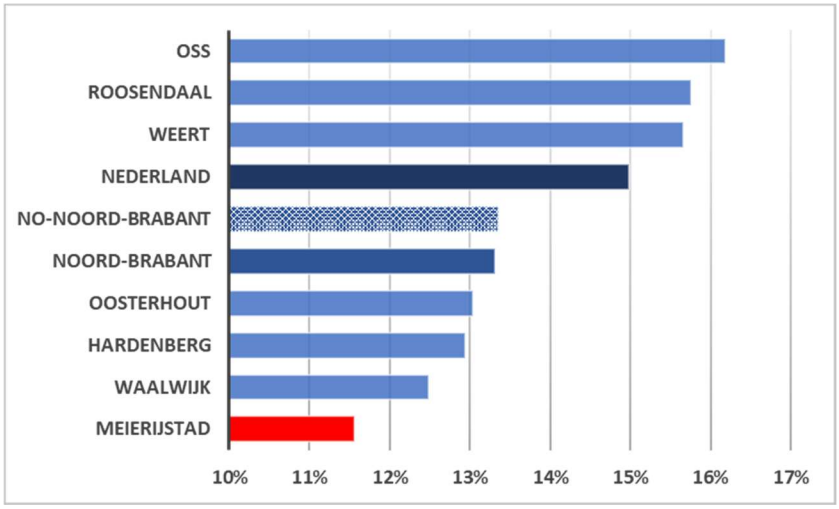
In 2019 ontvangen in Meierijstad 940 inwoners een WW-uitkering, 890 inwoners een bijstandsuitkering (tot AOW-leeftijd) en 3.370 inwoners een arbeidsongeschiktheidsuitkering. In totaal 5.200 inwoners van Meierijstad die niet werken, langs de kant staat, niet meedoen en een uitkering hebben. Gerelateerd aan de beroepsbevolking van 45.000 personen is dat een “onbenut potentieel van 11,6 procent (figuur 22). Voor de regio betreft het 48.630 uitkeringsgerechtigden; 13,4 procent van de beroepsbevolking in Noordoost-Noord-Brabant (364.000 inwoners). Het “onbenutte potentieel” in Meierijstad is in vergelijking met de benchmarkgemeenten, Nederland, de provincie en de regio laag. Gezien de dreigende krimpende beroepsbevolking in Meierijstad en de vele openstaande, en soms onvervulbare, vacatures is dit “onbenutte potentieel” een luxe die de gemeente zich niet langer kan veroorloven. Als de gemeente het “onbenutte potentieel” niet veel beter wet te mobiliseren, dan verdwijnt werk naar het buitenland, neemt de automatisering toe (en het verlies van banen) of nemen buitenlandse arbeidsmigranten de arbeidsplaatsen (nog) vaker in.

[95] Jasper Loots en Piet-Hein Peeters, *Vijf jaar lokaal sociaal domein. Veel gedaan, te weinig bereikt*, s.l, 2019; Mariska Kromhout, Patricia van Echtelt en Peteke Feijten, *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2020

[96] Dit is een andere invalshoek dan het identificeren van zes doelgroepen (A t/m E). Gemeente Meierijstad, *Mobiliteitscentrum PIM Werkt! Samenwerken aan werk,* Business Case PIM Werkt!, 2021, blz. 12.

[97] Aukje Hilderink e.a., *Stelsel in groei. Een onderzoek naar financiële tekorten in de jeugdzorg*, Andersson Elffers Felix, 15 december 2020; Stuurgroep Maatregelen financiële beheersbaarheid Jeugdwet, *Maatregelen financiële beheersbaarheid Jeugdwet*, Den Haag, 8 april 2021; Theo Doreleijers, “Jeugdzorg dreigt opnieuw te verzanden”, in: *NRC*, 21 april 2021; Harrie Verbon, “Er wordt flink geld verdiend aan foute jeugdzorg”, in: *De Volkskrant*, 11 maart 2021; Esther Lammers en Judith Harmsen, “Nu gaan we samen de oplossing zoeken” (interview met Leonard Geluk), in: *Trouw*, 3 juni 2021.

Figuur 22: Aantal uitkeringsgerechtigden ("onbenut potentieel") in procenten van de beroepsbevolking in 2019 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en in Nederland

Bron: Platform31 op basis van CBS, Statline (regionale kerncijfers, arbeidsdeelname en uitkeringsontvangers per soort uitkering).

De opgave wordt nog indringender als rekening wordt gehouden met de vele mensen die wel willen werken of meer uren willen werken en niet in een uitkering zitten.[98] Dan loopt het "onbenutte arbeidspotentieel" in Meierijstad tegen de 20 procent aan; ongeveer negenduizend inwoners.

Naast de schadelast voor de gemeenten van de bijstand is van nog groter belang dat door het onbenutte potentieel economische groei wordt misgelopen. Een groot arbeidsaanbod en goed opgeleide werknemers zijn hét medicijn voor een goede economische ontwikkeling en een toename van het aantal banen. Het aantal banen ligt niet vast maar is mede afhankelijk van de omvang en de kwaliteit van het arbeidsaanbod.[99] De omvang en kwaliteit van het arbeidsaanbod is van belang omdat naast massa, dichtheid en complementaire regionale samenwerking (functies van elkaar lenen) agglomeratievoordelen en méér welvaart voor ongeveer de helft tot stand komt door de persoonskenmerken van de beroepsbevolking (opleidingsniveau, leeftijd, etc.). Als de arbeidsparticipatie van vrouwen niet veel verder omhoog kan (of Meierijstad hiervoor geen goede instrumenten heeft) en grote groepen statushouders slecht inzetbaar zijn (net zoals in het verleden) dan moet de gemeente de grote groep van ongeveer 9.000 mensen zien te mobiliseren die nu langs de kant staat, die niet meedoet of die meer uren wil werken.

Voor, tijdens en na de coronacrisis blijken er aanzienlijke mismatches te zijn op de arbeidsmarkt in de regio van Meierijstad. Dit blijkt uit de vele openstaande vacatures die niet goed vervuld kunnen worden, onvoldoende goed opgeleide mensen om te voorzien in de vervangingsvraag, het onbenutte potentieel en de grote instroom van arbeidsmigranten. Deze kenmerken van de regionale arbeidsmarkt belemmeren de economische ontwikkeling van bedrijven en organisaties en vormen een rem op de economische groei. Het is te vroeg om te beoordelen of het consistente en samenhangende pallet aan instrumenten van PIM, het ontschotte arbeidsmarktbeleid, het Mobiliteitscentrum en het Huis van de arbeidsmarkt van de arbeidsmarktregio voldoende is om, ondanks de krimpende potentiële beroepsbevolking, te zorgen voor voldoende, goed opgeleide arbeidskrachten.

Een moderne ontwikkeling is dat PIM *Werkt* een garantie kent op werk voor iedereen met een loonwaarde tot 80 procent in 2020. Indien haalbaar wordt deze garantie doorontwikkeld naar een garantie op werk voor iedereen met een loonwaarde tot en met 100 procent. Om de garantie op werk waar te kunnen maken, bouwt Meierijstad een parallelle arbeidsmarkt uit. In de parallelle arbeidsmarkt wordt additioneel werk aangeboden in onder andere

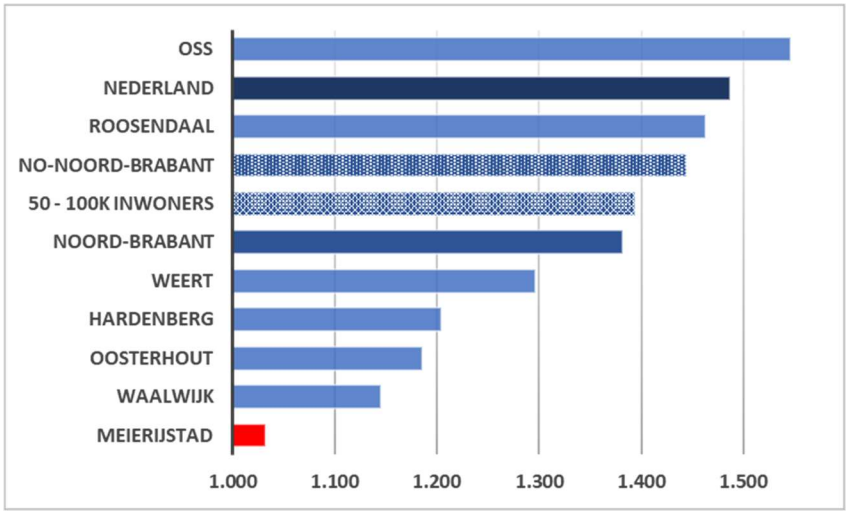
[98] In 2019 zijn er in Nederland 1,1 miljoen mensen die willen werken of meer uren willen werken en die geen uitkering ontvangen. Dit is het statistische onbenutte potentieel van het Centraal Bureau voor de Statistiek (zie blz. 22 van het Achtergronddocument).

[99] Rijksoverheid, *Miljoenennota 2015*, blz. 35-40; Otto Raspe, Martijn van den Berge en Thomas de Graaff, *Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2017. Eén van de achter "raderen" is: human capital.

de (mantel)zorg, het onderwijs, overheid en verenigingen. Meierijstad gaat een concept ontwikkelen van basisbanen van 18 tot 24 uur. Mensen die recht hebben op een uitkering krijgen een aanvulling op hun uitkering.

De lasten 'sociaal domein' per inwoner zijn in Meierijstad (€ 1.033) in vergelijking met de benchmarkgemeenten, het gemiddelde van de gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners (€ 1.394), het gemiddelde in de regio Noordoost-Noord-Brabant (€ 1.444), het gemiddelde in de provincie (€ 1.382) en gemiddeld in Nederland (€ 1.487) laag (figuur 23). Dit kan in lijn liggen met de relatief bescheiden sociale problematiek in Meierijstad.

Figuur 23: Lasten per inwoner (€) voor hoofdfunctie 'sociaal domein' begroting 2021 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, gemiddelde gemeenten met 50.000 – 100.000 inwoners, NO-Noord-Brabant, de provincie en in Nederland

Bron: Findo – Data Financiën Decentrale Overheden

Toenemende zorgvraag van ouderen in eigen woning en buurt vergt samenwerking met vele partijen

De trend in het overheidsbeleid om oudere inwoners langer zelfstandig thuis te laten wonen, zelfs als zij een lichte zorg- en ondersteuningsbehoefte hebben, zet door.[100] De 'inclusie' van kwetsbare oudere of burgers met een beperking leidt tot verdere lokalisering van het zorgbeleid. Kenmerken hiervan zijn een grotere zorgvraag door een toename van zorgbehoevende 80-plussers (waaronder complexe zorg aan dementerende ouderen[101]), mogelijke tekorten aan mantelzorgers, een veranderende rol van corporaties met meer verantwoordelijkheid voor het opvangen van kwetsbare groepen, een toename van informele zorg en de behoefte aan andere typen woningen. Dit vergt samenwerking van gemeenten, zorgaanbieders, zorgverzekeraars en woningbouwcorporaties. De uitdaging is ook om de technologische mogelijkheden en vernieuwingen (domotica, consult op afstand, gespecialiseerde woonvoorzieningen) in voldoende mate te gaan benutten in het uitgestrekte gebied van de gemeente Meierijstad.

Meer dan gemiddelde Brede Welvaart in Noordoost-Noord-Brabant.

Van 2013 naar 2019 neemt in alle veertig Nederlandse Corop-regio's de brede welvaart lichtelijk toe. Vooral vanwege de verbeterde baanzekerheid, veiligheid en gezondheid en het verbeterende inkomen, subjectieve welzijn en milieu. De verbetering op deze dimensies compenseren net in voldoende mate de verslechteringen in sociale contacten, maatschappelijke betrokkenheid, werk-privébalans en vooral in huisvesting. Van 2013 tot 2019 daalt de woontevredenheid sterk.

Rond het nationale patroon zijn er belangrijke regionale verschillen. Wat betreft de ontwikkeling in Brede Welvaart kunnen er acht soorten regio's onderscheiden worden. Met reeds een hoge Brede Welvaart in 2013 en een toename van de brede welvaart van 2013 tot 2019 de koplopers 'Utrecht', 'Het Gooi en Vechtstreek' en 'Zuidwest-

[100] Gemeente Meierijstad, *Woonvisie,* Vastgesteld 5 juli 2018, blz. 15 en 16.

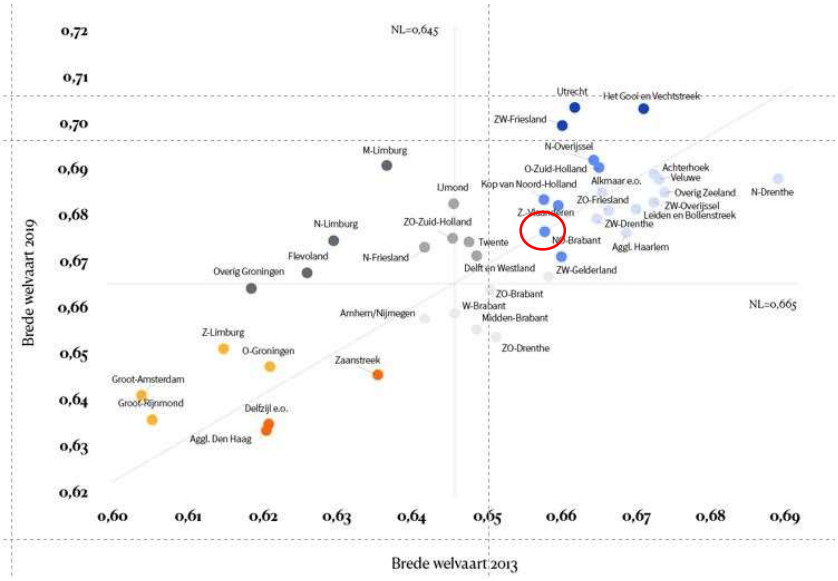
[101] "Door de vergrijzing zal het leger demente ouderen in 2040 zijn gegroeid tot een half miljoen personen; het in dé epidemie van de 21-ste eeuw". Henk Blanken, "Aan mijn achterblijvers", in: *De Volkskrant*, 4 november 2017. Gerelateerd aan de verwachte bevolking in Meierijstad in 2040 aan de totale Nederlandse bevolking in 2040 betreft het in 2040 naar verwachting ruim 2.300 demente inwoners in Meierijstad.

Friesland'. Er zijn ook duidelijk achterblijvende regio's met een lage Brede Welvaart in 2013 en een lagere dan gemiddelde toename van de Brede Welvaart van 2013 tot 2019. Het betreft de regio's 'Agglomeratie 's-Gravenhage, 'Delfzijl e.o.' en 'Zaanstreek'. Alle andere regio's nemen in zes groepen – met verschillende kenmerken van brede welvaart – een middenpositie in.

Noordoost-Brabant doet het ten opzichte van de andere Brabantse regio's goed op Brede Welvaart. De Brede Welvaart lag in 2013 iets boven het nationale gemiddelde en is van 2013 tot 2019 meegestegen met de gemiddelde toename van de Brede Welvaart van 2013 naar 2019 in Nederland (figuur 24). Daarmee is de agenda ook vastgelegd om wel tot de koplopers in Nederland te gaan behoren. Over alle veertig regio's maken 'veiligheid', 'inkomen', 'baanzekerheid' en vooral 'huisvesting' het verschil in Brede Welvaart. Verschillen in Brede Welvaart lijken dus vooral op te treden langs de lijnen van materiële welvaart (inkomen, banen en huisvesting) en veiligheid. De echte koplopers ontlenen hun hoge brede welvaart vooral aan de *extra* goede scores op tevredenheid en geluk (subjectief welzijn) en persoonlijke ontwikkeling. De inwoners in deze regio's geven aan dat zij van belang vinden dat de menselijke maat behouden blijft met een betere balans tussen economische groei, natuurwaarden en een inclusieve samenleving.

Alle regio's hebben hun eigen brede welvaartsopgaven. Ook regio's met een hoge en groeiende brede welvaart hebben zo hun eigen opgaven. Het is niet zo dat die regio's op álle welvaartsdimensies bovengemiddeld scoren. Dat betekent dat maatwerk nodig is om de regionale brede welvaart te versterken. De grote agendapunten zijn kansen(gelijkheid) voor jongeren, huisvesting en woningmarkt (aanbod, duurzaamheid, aantrekkelijk klimaat), duurzaamheid, leefbaarheid (ook in de kleine kernen) en het ondersteunen van bedrijven in transitie.
De trendstudie reikt de elementen aan die elke regio en gemeente kan gebruiken om tot maatwerk te komen om de brede welvaart te versterken.[102]

Figuur 24: Ontwikkeling Brede Welvaart van 2013-2019 in de COROP-regio's

Bron: Otto Raspe, Brede Welvaart. Webinar Anders kijken naar economie en maatschappij, Rabobank , 3 juni 2021.

[102] Het denken en het maken van keuzes met het oog op het verbeteren van Brede Welvaart maakt expliciet dat er sprake is van normatieve keuzes. Er is een visie nodig met betrekking tot rechtvaardigheid, de mate van verschillen die acceptabel gevonden worden, de mate waarin het acceptabel is dat de huidige generatie 'pot verteerd', in welke mate men rekening wil houden met nabuurgemeenten of emissies die elders neerslaan, et cetera. Het is ook een normatieve en politieke keuze om samen (overheden en maatschappelijke partners) na te denken over de mogelijkheden om met beleid hier iets aan te willen veranderen. Otto Raspe, Jeroen Content & Mark Thissen, *Brede welvaart en regionale ontwikkelingen*, Planbureau voor de Leefomgeving, position paper, Den Haag, 20 augustus, 2019; Emil Evenhuis, Anet Weterings & Mark Thissen, *Bevorderen van brede welvaart in de regio: keuzes voor beleid*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, december 2020; Anet Weterings, Edwin Buitelaar, Emil Evenhuis en Mark Thissen, "Het verbeteren van de brede welvaart in regio's vergt normatieve keuzes", in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 105, nr. 4790, 8 oktober 2020, blz. 472-474.

2.4 Trends en ontwikkelingen in het veiligheidsdomein

Landelijke trends en ontwikkelingen

Dalende trends criminaliteit en onveiligheidsbeleving houden aan

Uit de meest recente cijfers blijkt dat de reeds in de beginjaren van de 21e eeuw ingezette daling van criminaliteit in Nederland voortduurt.[103] De Veiligheidsmonitor, waarin verslag wordt gedaan van zelf gerapporteerde slachtofferschap, laat eenzelfde daling zien van veelvoorkomende 'traditionele' criminaliteit waarvan burgers het slachtoffer worden.[104] Ook uit de Monitor Jeugdcriminaliteit blijkt dat jeugdcriminaliteit de afgelopen jaren is gedaald voor het aantal geregistreerde minderjarige verdachten. Ook ligt het aandeel zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in 2020 lager dan in 2015.[105] Er zijn verschillende mogelijke verklaringen te noemen voor de daling. Enkele van de meest aannemelijke verklaringen zijn: de preventieve maatregelen die worden genomen door burgers, bedrijven en overheden, de toenemende welvaart, de afname van heroïnegebruikers (die vooral in de jaren '80 verantwoordelijk waren voor een groot deel van vermogensdelicten) en de veranderende vrijetijdsbesteding (opkomst van internet en smartphones) die mogelijk de daling van jeugdcriminaliteit verklaart.[106] In hoeverre de daling van criminaliteit ook in de toekomst zal voortzetten, blijft onzeker, sommige ontwikkelingen kennen namelijk ook een keerzijde die weer nieuwe risico's met zich meebrengt, zoals bijvoorbeeld de verdere digitalisering van de samenleving.[107]

Er zijn echter ook een aantal zorgelijke signalen te identificeren. Na een aantal jaren van dalende winkelovervallen is er een toename van de gewapende winkelovervallen.[108] Er is een toename van het aantal ram- en plofkraken waarbij gebruik gemaakt wordt van explosieven. Nu vooral op juweliers en opticiens waar het voorheen vooral pinautomaten betrof.[109] Ondanks een algehele afname van de jeugdcriminaliteit is er een toename van het aantal minderjarigen en jongvolwassenen die verdacht worden van een ernstig geweldsdelict (zware mishandeling, diefstal met geweld, poging tot doodslag).[110] Deze signalen passen in de door het ministerie van Justitie en Veiligheid geconstateerde trend van een mogelijke verharding van de criminaliteit.[111]

De impact van technologie en digitalisering neemt toe

Naast de relatief positieve ontwikkelingen voor wat betreft de traditionele vormen van criminaliteit, is er een toename te zien van een aantal vormen van criminaliteit die voorheen minder zichtbaar was en/of minder goed geregistreerd werden. Dit is vooral het geval voor cybercriminaliteit. De explosieve toename van digitale communicatie en verdere digitalisering van de samenleving gaat gepaard met een toename van cybergerelateerde criminaliteit. In 2020 heeft de politie 127 procent meer gevallen van cybercriminaliteit geregistreerd dan in het jaar daarvoor en de Veiligheidsmonitor rapporteert in 2019 een toename van 18 procent ten opzichte van 2017 (van 11 procent naar 13 procent). De geregistreerde gevallen van cybercriminaliteit (en veel wordt niet geregistreerd) overtreffen die van woninginbraken.[112] Niet alleen burgers worden slachtoffer van cybercrime; cybercriminelen en hackers

[103] Nationale politie, *Geregistreerde misdrijven; soort misdrijf, wijk, buurt, jaarcijfers* (Data.politie.nl; geraadpleegd 30 maart 2021).

[104] De Veiligheidsmonitor maakt onderscheid tussen 'traditionele' vormen van criminaliteit en cybercriminaliteit. Deze laatste komt later in dit hoofdstuk aan bod.

[105] A.M. van der Laan, M.G.C.J. Beerthuizen en N.C. Boot, *Monitor Jeugdcriminaliteit 2020. Ontwikkelingen in de jeugdcriminaliteit in de eerste twee decennia van deze eeuw*, WODC, Den Haag, mei 2021. In 2019 was sprake van een lichte toename van jeugdcriminaliteit, uit de meest recente cijfers blijkt dat de stijging niet doorzet. Het is echter nog te vroeg om te concluderen of de algemene daling van jeugdcriminaliteit doorzet, stagneert of toch omslaat in een stijging.

[106] Jaap de Waard, *Criminology's Dirty Little Secret: How Dutch criminologists almost completely failed to pick up on the decline in crime*, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Den Haag, juni 2017 (working paper); J. de Jong, *Het mysterie van de verdwenen criminaliteit (statistische trends)*, CBS, Den Haag, 2018.

[107] J. de Jong, *Het mysterie van de verdwenen criminaliteit (statistische trends)*, CBS, Den Haag, 2018.

[108] Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid, *Aantal gewapende winkelovervallen toegenomen*, 19 oktober 2019.

[109] NOS, *Opnieuw ramkraak bij opticien*, *ditmaal in Sittard*, 23 maart 2021.

[110] Openbaar Ministerie, *Jonge geweldplegers zorgelijke trend in jaarbeeld OM over 2020*, 10 maart 2021.

[111] Wilrieke Korsten, Romy Hendrix en Davien van der Sloot, *Strategisch Omgevingsbeeld 2020*, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Centrale Eenheid Strategie, Den Haag, januari 2020, blz.14.

[112] Nationale Politie, *Criminaliteit 2020: minder inbraak, meer cybercrime*, 15 januari 2021.; CBS, *Veiligheidsmonitor 2019*, Den Haag, maart 2020.

richten zich ook op bedrijven, (lokale) overheden en instellingen. Ondanks dat het niveau van cybersecurity toeneemt, en daarmee het aantal bedrijven dat slachtoffer wordt afneemt, wordt de (financiële) schade steeds groter. Cyberaanvallen kunnen grote maatschappelijke en financiële gevolgen hebben en leiden tot aanzienlijke reputatieschade. De digitale dreiging heeft een permanent karakter gekregen met het risico van (grootschalige) uitval van digitale diensten, processen of systemen (meldkamers, water- en energiesystemen, liften, verkeersinformatie, tram, metro en trein) en maatschappelijke ontwrichting.
Overige, relatief nieuwere, risico's die digitalisering en nieuwe technologieën met zich meebrengen, hebben te maken met de steeds makkelijkere toegang tot informatie en het verspreiden van informatie en desinformatie. Dit kan leiden tot verregaande polarisatie en maatschappelijke ontwrichting, het digitaal oproepen voor niet-aangekondigde demonstraties die vervolgens uit de hand lopen, of de verspreiding van desinformatie over de effecten van 5G-netwerken, dat leidde tot verschillende brandstichtingen van zendmasten. Zo kunnen technologie en sociale media de maatschappelijke onrust aanjagen, kunnen de zichtbaarheid van maatschappelijke onrust vergroten en kunnen het verlangen naar verbondenheid in allerlei bubbels ondersteunen. Dit leidt voor het bestuur weer tot nieuwe uitdagingen.[113]

Toenemend belang voor aanpak ondermijnende criminaliteit

Ondermijnende criminaliteit, waarbij sprake is van een vermenging van de onderwereld en de bovenwereld, kan zich diep wortelen in de samenleving en uit zich in allerlei verschillende vormen. Gevaarlijke drugslabs in woonwijken, drugsdumpingen in de natuur, exorbitante criminele winsten die worden witgewassen (o.a. door middel van louche ondernemingen), excessief geweld, zoals liquidaties en (vergis)moorden in de openbare ruimte, bedreigde burgemeesters, intimidatie en corruptie, het ronselen van kinderen op schoolpleinen voor druggerelateerde criminaliteit, ondernemers en agrariërs die onder druk worden gezet, et cetera. Het is nog te vroeg om aan te geven in hoeverre de intensivering van de aanpak door het kabinet Rutte 3 tot een daadwerkelijke afname van ondermijnende criminaliteit leidt. Ondanks dat meer (synthetische) drugslabs en opslaglocaties worden ontdekt en opgerold en grote hoeveelheden drugs in beslag worden genomen stijgt de prijs van drugs in de straat niet.[114]

Ondanks de intensivering en geleverde inspanningen van de afgelopen jaren, blijft de aanpak van ondermijnende criminaliteit ook de komende jaren urgent. Gemeenten in landelijke gebieden zijn kwetsbaar voor ondermijnende criminaliteit in bijvoorbeeld leegstaande agrarische opstallen. Maar ook stedelijke gemeenten moeten rekening houden met een toename van het aantal incidenten met gevaarlijke stoffen vanwege de productie van synthetische drugs in woonwijken, kelderboxen en garages.[115] Met gegevens uit de City Deal Zicht op Ondermijning komt kwantitatieve informatie beschikbaar over de personen, branches en transacties per gemeente die kwetsbaar zijn voor ondermijnende activiteiten.[116]

Toch zijn effectieve aanpakken verre van eenvoudig. Nederland is vanwege de ligging en de uitstekende infrastructuur al jarenlang een mondiaal drugsknooppunt. Nederlandse drugscriminelen zijn grote spelers op de internationale drugsmarkten. Tegelijkertijd zien we een sociale verankering van criminele netwerken door het hele land en krijgen zij macht en invloed én veroorzaken zij grote problemen op lokaal niveau. Onder andere vanwege de aantrekkingskracht van de criminele drugswereld op jongeren in een achterstandspositie.[117]

---

[113] Wilrieke Korsten, Romy Hendrix en Davien van der Sloot, *Strategisch Omgevingsbeeld 2020*, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Centrale Eenheid Strategie, Den Haag, januari 2020, blz.14; Raad voor Openbaar Bestuur, *Zoeken naar waarheid. Over waarheidsbevinding in de democratie in het digitale tijdperk*, 9 mei 2019.

[114] Trimbos Instituut en WODC, *Nationale Drug Monitor. Jaarbericht 2020*, Utrecht en Den Haag, 2021, blz. 535; WODC, *Nationale Drug Monitor geeft eerste indruk van invloed coronacrisis op drugscriminaliteit*, 9 maart 2021. Meer recent heeft de ontmanteling van Sky ECC geleid tot de onderschepping van 80 miljoen berichten tussen criminelen die voor Nederland relevant zijn.

[115] Vooral in gemeenten in de provincies Noord-Brabant (159 locaties), Limburg (91 locaties), Gelderland (70 locaties) en Zuid-Holland (58 locaties) worden veel locaties van gedumpt drugsafval, productielabs van synthetische drugs en opslaglocaties van chemicaliën aangetroffen. Remco Andringa, "Weer meer drugsafval gedumpt, gemeenten vrezen kosten", *NOS-nieuws*, 23 maart 2019.

[116] Dashboard Zicht op Ondermijning: https://www.zichtopondermijning.nl. Na de invoering van een vergunningplicht voor autoverhuurbedrijven in Tilburg (één van de kwetsbare branches) stopte negentien van de dertig bedrijven. Hans Boutellier, Casper Hermans en Femke van de Plas, *Ontspoorde vrijheid. Over de maatschappelijke betekenis van ondermijning en het belang van een onorthodoxe aanpak daarvan,* Den Haag, 2019, blz. 42.

[117] Het probleem van de ondermijning is dat de sociale zekerheid wordt ondergraven, "normaal werken" niet meer loont en jongeren in aanraking komen met verkeerde rolmodellen. Dat "normaal werken" niet meer loont en dat er voor jongeren verkeerde rolmodellen zijn, blijkt uit de volgende twee voorbeelden.

Hernieuwde aandacht kwetsbare wijken

In kwetsbare wijken (maar dat geldt ook voor kwetsbare dorpen en kernen) maakt een opeenstapeling van problemen als armoede, achterstand, achterstelling, het ontbreken van perspectief en een concentratie van kwetsbare personen dat bewoners vatbaarder zijn om betrokken te raken bij (ondermijnende drugs-) criminaliteit, als (ongewilde) dader of slachtoffer. De laatste jaren nemen de verschillen op het gebied van leefbaarheid in bepaalde steden, wijken en buurten toe. Vanwege een context van achterstanden en uitsluiting, is criminaliteit in de kwetsbare wijken, buurten, kernen en dorpen steeds meer opgekomen. De coronacrisis heeft de problematiek in kwetsbare wijken alleen maar doen toenemen, zo blijkt ook uit het manifest van vijftien burgemeesters die vorig jaar zomer aan de bel trokken, waarbij gepleit werd voor extra aandacht voor kwetsbare wijken.[118] Naast sociale problemen heeft criminaliteit in deze wijken een georganiseerd en structureel karakter gekregen.[119]

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

Een aantal van de hierboven geschetste trends hangt samen met elkaar en heeft direct betrekking op het lokaal niveau en daarmee het handelen van de gemeente. Er zijn meerdere opgaven en oplossingsrichtingen te benoemen, hieronder laten we er een aantal de revue passeren die de komende periode van belang zullen zijn:

- blijvende prioritering aanpak ondermijning met een breed pallet van instrumenten (bestuurlijk, fiscaal, strafrechtelijk, jeugdzorg, welzijn) en een belangrijke rol voor de gemeente;
- de noodzaak van een integrale lokale wijkaanpak, mét aandacht voor zorg en veiligheid;
- het vergroten van de weerbaarheid tegen cybercriminaliteit;
- de ‘kansen benutten’, het ‘mogelijk maken’ en ‘duiden en reflecteren’ van de Digitale Agenda Gemeenten 2024.[120]

Trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

De dalende trend van de geregistreerde criminaliteit en de high-impact crimes in Nederland doet zich ook voor in Meierijstad. De afname is zelfs wat sterker dan gemiddeld in Nederland. In vergelijking met de benchmarkgemeenten is in het eerste kwartaal het aantal misdrijven per 10.000 inwoners relatief laag (figuur 25) en Meierijstad wijkt sterk positief af van het Nederlandse gemiddelde met veiligheid (figuur 26). Alleen de benchmarkgemeente Hardenberg scoort op beide indicatoren nog iets beter dan Meierijstad.

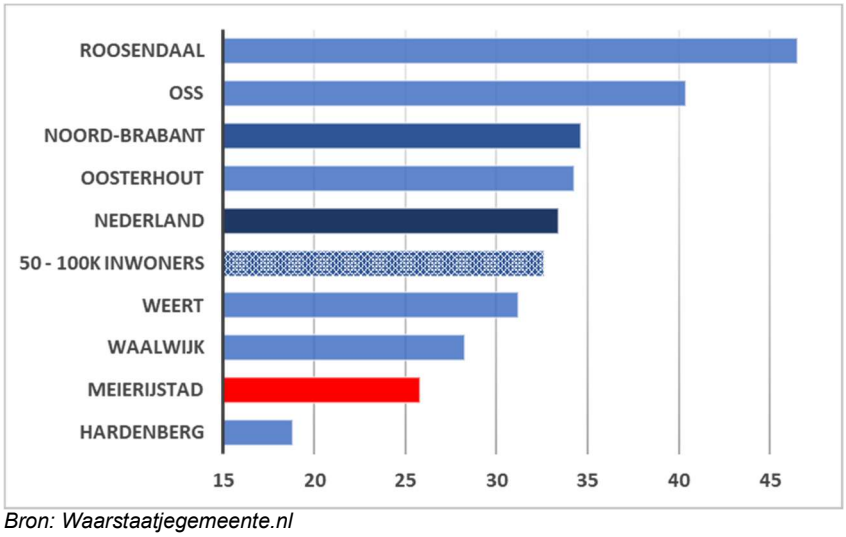
De ex-burgemeester van Tilburg Peter Noordanus verwoordde kraakhelder wat het probleem is en waarom hij vond dat hij dit moest aanpakken. “Op de middelbare scholen in Tilburg gaat een tarievenlijst rond. Voor het knippen van toppen van wietplanten krijgen ze vijfhonderd euro per dag, als drugskoerier krijgen ze duizend euro en op de uitkijk staan, levert ook een fors bedrag op” (…) De burgemeester sprak een joch “dat met wietzolders meer verdiende dan een Kamerlid”. En hij vond dat onacceptabel en desastreuse rolmodellen die aangepakt moesten worden. Ook de directeur van het multiculturele schoonmaakbedrijf MAS Dienstverleners kent dergelijke voorbeelden. “Ik heb Marokkaanse jongens van achttien gesproken die twee ton hadden verdiend. Twee ton! En hun ouders hebben vaak géén idee. Die vragen maar de hele dag: ‘heb je een baan voor mijn zoon?’ Drie keer raden wat zo’n jongen op een gegeven moment antwoordt”. Bram Endedijk, “De burgemeester als misdaadbestrijder. Interview Peter Noordanus burgemeester van Tilburg”, in: *NRC Handelsblad*, 29 september 2017, blz. 11. Pieter Tops en Jan Tromp, *De achterkant van Nederland. Hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*, Amsterdam, 2017, blz. 54; Boudewijn Geels, “Zolang jongeren uitkeringen ontvangen krijg je ze niet aan het werk” (interview met Rahma el Mouden), in: *Het Financieele Dagblad*, 4 november 2016; Peter Noordanus, *Een pact voor de rechtstaat. Een sterke terugdringing van drugscriminaliteit in tien jaar*, Aanjaagteam Ondermijning, Den Haag, december 2020, blz. 17, 31, 67-77.

[118] Manifest*, Kom op voor de meest kwetsbare gebieden*, Zaanstad, 2021. Urgente oproep van vijftien burgemeesters voor ondersteuning om tweedeling tegen te gaan.

[119] Pieter Tops en Jan Tromp, *De achterkant van Nederland. Hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*, Amsterdam, 2017; Hans Boutellier, Mauro Boelens en Niels Hermans, *Weerbare wijken tegen ondermijning. Contouren van een nieuwe strategie*, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, juli 2019, blz. 5.

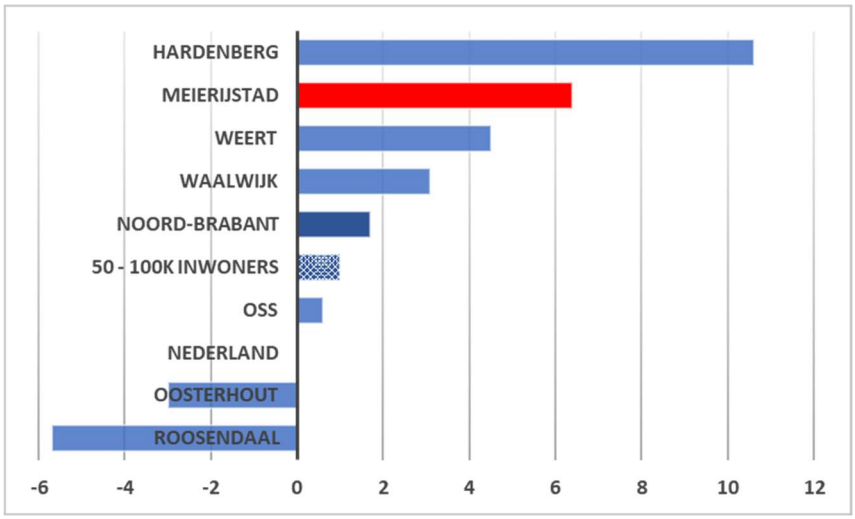
[120] VNG, *Naar een Waardenvolle Informatiesamenleving. Digitale Agenda Gemeenten 2024*, Den Haag, s.a.

Figuur 25: Totaal misdrijven per 10.000 inwoners 1e kwartaal 2021 in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners, de provincie en Nederland

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

Figuur 26: Score op dimensie veiligheid Leefbaarometer (in afwijking van het Nederlandse gemiddelde) in Meierijstad, benchmarkgemeenten, vergelijkbare gemeenten met tussen de 50.000 en 100.000 inwoners, de provincie en Nederland

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

De grootste veiligheidsopgave voor Meierijstad is waarschijnlijk om zich te beschermen tegen cybercriminaliteit en om de inwoners op dit terrein weerbaarder te maken, en om de ondermijning te beheersen en terug te dringen. De provincie Noord-Brabant is in Nederland koploper productielocaties, opslaglocaties en dumplocaties van synthetische drugs (figuur 27).

Figuur 27: Aantal productie-, opslag- en dumplocaties van synthetische drugs per provincie in 2019

Bron: ERISSP Landelijk Overzicht Synthetische Drugs

2.5 Ruimtelijke en woontrends

Landelijke trends en ontwikkelingen

Schaarse ruimte vraagt om duidelijke lange termijn keuzes en sturing

Nederland staat voor grote ruimtelijke opgaven. Aanpassingen van de leefomgeving aan klimaatverandering en de omschakeling van fossiele brandstoffen naar duurzame energie vragen ruimte, evenals de voortgaande verstedelijking en de beoogde natuurontwikkeling. Daarnaast staat de landbouw, vanouds de belangrijkste drager van het Nederlandse cultuurlandschap, voor fundamentele veranderingen. Bij al deze ruimtelijke opgaven is de regio steeds meer de plek waar de nieuwe duurzaamheidsopgaven en de klassieke ruimtelijke opgaven samenkomen en met elkaar concurreren. De afstemming tussen woningbouw, nieuwe werklocaties, natuurontwikkeling, energietransitie en klimaatadaptatie vergt integrale afwegingen in de regio. Hierbij reikt de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) drie afwegingsprincipes aan: 1) combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies, 2) stel de kenmerken en identiteit van het gebied centraal, 3) voorkom afwenteling naar andere gebieden en toekomstige generaties. Het Planbureau voor de Leefomgeving reikt met de Atlas van de Regio veel (kaart)gegevens aan die het mogelijk maken om met elkaar in gesprek te gaan en de ruimtelijke opgaven af te wegen.[121] Waar worden bijvoorbeeld nieuwe woonwijken ontwikkeld? Op welke locaties komen veel windturbines? En waar liggen gebieden met een verhoogde kans op overstroming? De samenhang tussen deze opgaven staat centraal in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en de uitwerking ervan in lokale en regionale omgevingsvisies en verstedelijkingsstrategieën. Voor het landelijk gebied bestaan er vele sectorale programma's naast elkaar en moet het proces van integrale afweging nog op gang komen.

Er is een sterke sturing nodig op de ruimtelijke keuzes vanuit het perspectief van de energietransitie, circulaire economie, natuurversterking, voedseltransitie, klimaatadaptatie, wonen, werken en mobiliteit. De afgelopen decennia is geen keuze gemaakt tussen prioriteiten met betrekking tot de leefomgeving. De conflicterende belangen zijn naast elkaar in stand gehouden en soms zelfs naast elkaar gestimuleerd. Zo wil Nederland op een beperkt stukje grond én de agrosector stimuleren én wereldspeler zijn én ook natuurdoelen halen. En nog 'gewoon' kunnen leven. Door verkokerd rijksbeleid ontbreekt het aan duidelijke lange termijn keuzes en sturing. Het én-én beleid loopt spaak. Zoals treffend verwoord in de titel van het rapport van de Commissie Remkes: "Niet alles kan overal".[122] Er is behoefte aan een nieuwe aanpak op basis van initiatieven van onderop met voldoende

121 PBL, *Atlas van de Regio,* Den Haag, november 2020, https://www.pbl.nl/publicaties/atlas-van-de-regio
122 Commissie Remkes, *Niet alles kan overal,* Amersfoort, juni 2020

financiële steun en beleidsmatige rijkssturing. Er is behoefte aan de vormgeving van meer regie en wij staan voor een kantelpunt in de ruimtelijke ordening.[123]

Tekorten op de woningmarkt: insiders profiteren en outsiders zijn de dupe

Het woningtekort beheerst het nieuws. Koopprijzen zijn tot historische hoogtes gestegen, wachttijden lopen op en vrijemarkthuren kosten een modale verdiener al gauw meer dan de helft van zijn inkomen. Eind 2020 berekende ABF dat het woningtekort 330.000 woningen bedraagt.[124] Ook het tekort aan sociale huurwoningen loopt op. Omdat de corporaties dertig miljard euro tekort komen worden 125.000 woningen te weinig bijgebouwd tot 2035 en 50.000 woningen niet verduurzaamd.[125] De tekorten zitten vooral in de Randstad en in de steden. Wachttijden voor een sociale huurwoning lopen op tot boven de tien jaar. Er zijn grote verschillen tussen gemeenten, maar plekken waar je meteen een huis krijgt, bestaan niet meer.

De oorzaak van het woningtekort is eenvoudig: elk jaar neemt het aantal huishoudens sneller toe dan het woningaanbod. Dit komt in belangrijke mate door toestroom vanuit het buitenland: statushouders (en nareis door hun gezinsleden), arbeidsmigranten, expats, buitenlandse studenten; allemaal groepen die jaar op jaar groter uitpakten dan voorspeld. Bovendien worden huishoudens gemiddeld nog steeds kleiner, en de vergrijzing versterkt dit. De nieuwbouw houdt de vraag niet bij.

Het huidige woningaanbod sluit ook kwalitatief gezien onvoldoende aan op de huidige en toekomstige vraag. Woningen staan niet op de goede locatie in het land: het is dringen in de Randstad, terwijl in delen van het ‘Randland’ sprake is van relatieve ontspanning. Verschillen spelen ook binnen provincies. De steden blijken bovengemiddeld aantrekkelijk voor kleine huishoudens en nieuwkomers vanuit het buitenland. Prognoses duiden vooral nabij centra en stations op forse groei van het inwoneraantal. De mismatches worden ook verklaard omdat er steeds meer kleine huishoudens komen. Tegenwoordig zoeken vooral één- en tweepersoonshuishoudens, terwijl zeventig procent van de woningen een gezinswoning is. Die matmatch zien we vooral in de buitenwijken en in de randgemeenten. Juist die hebben te maken met een bevolkingsafname en daar zien we veel *empty nesters* in ruime eengezinswoningen. De wijken waar nu veel ouderen wonen, zijn indertijd nogal ruim zijn opgezet. Dat biedt stedenbouwkundige mogelijkheden.

Door de krappe woningmarkt zitten tal van groepen in de knel. Stadsbestuurders worden dagelijks met hen geconfronteerd. Jongeren blijven steeds langer thuis wonen. Ex-studenten keren noodgedwongen terug naar hun ouders. De middengroepen verdienen te veel voor een sociale huurwoning en hebben te weinig spaargeld voor een koopwoning. Woonstarters worden weggeconcurreerd door beleggers, en moeten vervolgens hetzelfde huis huren voor dubbel zo hoge woonlasten. Enig vermogen opbouwen is zo nauwelijks mogelijk. Het aantal dak- en thuislozen is in tien jaar tijd verdubbeld. De ‘vitale beroepen’ met een modaal inkomen trekken noodgedwongen uit de stad, moeten dagelijks ver reizen (en zeggen vervolgens hun baan in de stad op). Ouderen zien geen aantrekkelijk aanbod en blijven steeds langer wonen in hun grote eengezinshuis. De doorstroming stagneert aan alle kanten.

Steeds duurdere woningen

Het woningtekort, de lage rente, verruimde leenmogelijkheden, een wereldwijd overschot aan kapitaal, (het beeld van) vastgoed als waardevaste belegging, een gunstig consumentenvertrouwen doen de woningprijzen stijgen.[126] In heel Nederland verdubbelden de huizenprijzen bijna gedurende de laatste twintig jaar (+ 94 procent). De prijsontwikkeling verschilt aanzienlijk per gemeente. Gemiddeld gezien stegen huizenprijzen in de G40 nog iets harder (+ 98 procent) en bleef de stijging in de M50 iets achter (+ 81 procent). Het afgelopen jaar, tijdens de coronapandemie, gingen de prijzen extra hard. De gemiddelde verkoopprijs van een woning steeg van april 2020 naar april 2021 met bijna 15 procent. De grootste stijging in twintig jaar.

---

[123] Han Lörzing, *Een land waarover is nagedacht. Hoe de planners Nederland vormgaven,* Amsterdam, 2021, blz. 290; Ministerie BZK, *Van woorden naar daden: over de governance van de ruimtelijke ordening,* IBO ruimtelijke ordening, Den Haag, 6 april 2021, blz. 24 e.v.

[124] Ministerie BZK, *Staat van de Woningmarkt, jaarrapportage 2020*, Den Haag, juni 2020.

[125] Ministerie BZK, *Hoofdrapport Opgaven en middelen corporatiesector*, bijlage bij Kamerbrief over bestedingsruimte.

[126] Gegevens in deze alinea komen uit digitale gegevens van CBS, NVM en Kadaster, geraadpleegd mei 2021.

Kopers betalen (dus) een hoge prijs, hebben weinig keuze (nog geen twee woningen per kandidaat-koper), bieden vaak tegen elkaar op, moeten snel beslissen en betalen vaak boven de vraagprijs (meer dan 60 procent). Voor alle aspirant-kopers zijn momenteel in heel het land maar zo'n 17.500 woningen te koop. Dat heet een verkopersmarkt in makelaarsjargon. Een stijging van de huizenprijzen met 15 procent betekent dat een gemiddelde huizenbezitter in één jaar tijd ongeveer 48.000 euro rijker is geworden. Met elk coronanachtje werd hij of zij 130 euro slapend rijker!

Tegenstellingen nemen toe

Er is op veel terreinen een toenemende kloof. Tussen goede en slechte buurten, tussen kopers en huurders, tussen stad en platteland en tussen Randstad en Randland. Zwakke wijken worden steeds meer een verzamelplaats van mensen die achterblijven in de samenleving, met een lager inkomen, lagere opleiding, zonder vaste contracten, met een slechtere gezondheid, lagere levensverwachting, psychische en sociale problemen en onvolledige gezinnen. In wijken met meer overlast, meer criminaliteit en ondermijning, en minder leefbaarheid. Nederland verandert in een lappendeken van winnaars en verliezers.[127]

Is de coronacrisis een trendbreuk?

De vraag is wat de effecten zullen zijn van de coronacrisis op middellange termijn. Veel studenten, kenniswerkers en arbeidsmigranten keerden in 2020 terug naar hun thuisland: is hier sprake van tijdelijk of blijvend minder druk op de woningmarkt? Cijfers van makelaars laten zien dat de vraag naar woningen het laatste jaar is veranderd.[128] De vraag is toegenomen naar ruimere woningen, met voldoende buitenruimte, en die mag verder weg gelegen zijn van de werkplek (in de Randstad). Over een blijvende invloed van de coronapandemie op de ruimte en de woningmarkt is het vooralsnog gissen.

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

De toekomstige ruimtelijke opgave

Centraal in de NOVI staat de leefomgevingskwaliteit. Dit omvat luchtkwaliteit, geluid, bodem, omgevingsveiligheid, betaalbaarheid van woningen, toegang tot onderwijs en voorzieningen, cultureel erfgoed, natuur en biodiversiteit, klimaatbestendigheid (onder meer tegen hittestress), water(opvang) en de landschappelijke kwaliteit van het ommeland. Op veel onderdelen van de transities, voor de koppeling tussen de transities en voor duurzaam ruimtegebruik ontbreekt (nog) een governance-structuur die zorgt voor gezamenlijke regie op de gestelde doelen.[129]

De Raad voor leefomgeving en infrastructuur (Rli) verwacht dat de vier duurzaamheidsopgaven (energietransitie, voedseltransitie, transitie naar een circulaire economie en klimaatadaptatie) op regionaal niveau steeds meer met elkaar verbonden zullen worden. De Raad constateert dat de meeste duurzaamheidsinitiatieven op dit moment kleinschalig en geïsoleerd zijn, het kenmerk hebben van 'aanmodderen', zich beperken tot één van de genoemde duurzaamheidsopgaven en onvoldoende samenhang vertonen. De initiatieven hebben wel resultaat, maar tellen niet op tot een fundamentele omslag en staan (nog) niet in verhouding tot de doelen die in 2050 moeten zijn behaald. Er zijn impulsen nodig om tot méér cross-sectorale initiatieven te komen tussen bijvoorbeeld de landbouw en de bouw, of tussen de landbouw en de industrie. Volgens de Raad zal de regio die het snelst de cross-overs weet te realiseren, de kansen die gepaard gaan met de vier duurzaamheidstransities het beste weten te benutten.

De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur heeft met 'Zicht op de Delta in 2050' geschetst hoe in de Zuidwestelijke Delta als voorbeeld het eindbeeld kan zijn als de vier duurzaamheidsopgaven in samenhang

[127] Floor Milikowski, *Een klein land met verre uithoeken; ongelijke kansen in veranderend Nederland*, Amsterdam, 2020.

[128] *Marktinformatie Koopwoningen*, kwartaalberichten van de NVM

[129] PBL, *Atlas van de Regio,* Stedelijke ontwikkeling, Den Haag, 2020; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Van Parijs naar praktijk. Bekostiging en besturing van de decentrale uitvoering van het klimaatakkoord*, Den Haag, januari 2021, blz. 8; Programmateam NAS, *Nationaal perspectief klimaatadaptatie. Groeiende opgave in een snel veranderende omgeving,* Den Haag, februari 2020, blz. 4.

opgepakt worden.[130] Met Panorama Nederland en de Zuidwestelijke Delta zijn toekomstbeelden en -verhalen beschikbaar die lokaal en regionaal gekopieerd kunnen worden. De NOVI is in het huidige stadium nog erg gericht op het 'moeten' en nog weinig op een 'verlangen'. We moeten de CO_2-uitstoot terugbrengen, we moeten nog een miljoen woningen bouwen, enzovoort.[131] Met Panorama Nederland zijn de NOVI-opgaven in samenhang en als wenkend perspectief bij elkaar gebracht.

Aanjagen nieuwbouw: opgave voor rijk én gemeenten

Het kabinet stelde al eerder als doel om het woningtekort in vijftien jaar terug te brengen door minimaal 75.000 woningen per jaar te bouwen.[132] Dat lukte de afgelopen jaren met veel inspanning, maar staat door de dalende afgifte van bouwvergunningen weer onder druk. In juni 2020 pleitte de 'Woningbouwalliantie', een samenwerking van gemeenten, bouwers, ontwikkelaars en woningcorporaties, voor verregaande afspraken om fors te investeren. Een miljoen woningen erbij.[133] De 'Actieagenda Wonen' pleitte er voor om de extra woningen sneller te bouwen en te streven naar de bouw van 120.000 woningen per jaar.[134] Dat is anderhalf keer de huidige woningproductie. Dat kan door industrialisering van het bouwproces, verkorting van procedures en uniformering van regelgeving. Vooralsnog zijn de plannen verre van concreet. Vooralsnog hangen de verhuurderheffing, de stikstofproblematiek, het trage vergunningenstelsel, bezwaarprocedures en het gebrek aan locaties, personeel en bouwmaterialen als donkere wolken boven alle voornemens.

Hoe kunnen we méér woonruimte creëren zonder bij te bouwen

Ondertussen gaat de huishoudensverdunning gewoon door; nu al woont in veertig procent van de huizen één persoon. Eén mogelijke oplossing voor het woningtekort die maar weinig aandacht krijgt, is het intensiever benutten van de bestaande woningvoorraad. Kansrijke mogelijkheden op lokaal niveau om méér woonruimte te creëren zijn: samenwonen en inwonen stimuleren, splitsing van grote (gezins-)huizen, woningbouw op platte daken, wonen toestaan in bijgebouwen (schuur, garage) en prioriteit in het bouwbeleid voor aantrekkelijke woningen voor senioren, om doorstroming op gang te helpen. Natuurlijk zijn er ook volop belemmeringen.[135] Bijvoorbeeld de kostendelersnorm, een huurprijsstijging bij verhuizing (vaak bij sociale woningbouw), de werking van de huurtoeslag (éénpersoonshuishoudens krijgen meer huurtoeslag bij dezelfde huurprijs), en de stapeling aan eisen (geluidsisolatie, brandveiligheid, bouwtechnische en welstandseisen, duurzaamheid, groene buitenruimte). Bij alles geldt: minder ontmoedigen en verbieden, en meer stimuleren, faciliteren en activeren. En belangrijk: maak het lonend dat mensen gaan samen wonen!

Vergroten van de flexibiliteit

De coronacrisis laat zien dat de toekomst snel kan veranderen. En hoe onzeker die toekomst is. In het beleid is het belangrijk om in te spelen op die onzekerheid. De coronacrisis liet ons zien dat veranderingen snel kunnen gaan en dat alle partijen in tijden van crisis van de overheid een sterke regie vragen. Kunnen we in het beleid voor onze steden en dorpen hierop op anticiperen en kunnen we lessen trekken uit de vorige economische crisis? Door bijvoorbeeld anticyclisch te investeren en dat bij voorkeur in woningverbetering, leefbaarheid en veiligheid in wijken met goedkope woningen (want juist daar vallen economische klappen). Werken aan zowel lange termijnoplossingen als korte termijnoplossingen. Bijvoorbeeld regels om inwonen te vergemakkelijken of meer functiemenging op het platteland toe te staan. Naast woningen voor vijftig of honderdvijftig jaar, ook tijdelijke woningen, verplaatsbaar als nodig. Het toevoegen van gedeelde en gezamenlijke woonvormen in de vorm van bijvoorbeeld een wooncoöperatie, collectief wonen, erfdelen of gerealiseerd in collectief particulier

[130] De Zuidwestelijke Delta omvat Zeeland, de Zuid-Hollandse eilanden en het westelijk deel van Noord-Brabant; het hoefijzergebied binnen de verstedelijkte en infrastructurele zwaartepunten Rotterdam en Antwerpen. Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, Den Haag, maart 2019, blz. 7, 9 – 14, 40 en 41.

[131] Frank van Dam en Leo Pols, "Teloorgang tegengaan" (interview met Berno Strootman), in: *Ruimte en Wonen*, 20 maart 2018.

[132] Brief van de regering aan de Tweede Kamer, *Nationale woonagenda 2018-2021*, 23 mei 2018, nr. 32847-435.

[133] Woningbouwalliantie, *De crisis uit investeren met Toekomstbestendige woningbouw*, 11 juni 2020 (brief aan Kabinet en Kamers).

[134] Aedes en 33 andere partijen, *Samen werken aan goed wonen Actieagenda Wonen*, 17 februari 2021.

[135] Platform31, *Beter benutten van de bestaande woningvoorraad*, Den Haag, juni 2021; Frank Wassenberg, "Eén miljoen woningen en extra bouwen? Gebruik beter wat er al staat?", in: *De Volkskrant*, 8 juni 2021.

opdrachtgeverschap. Het betekent open staan voor nieuwe partijen en nieuwe spelers op de markt.[136] Met meer flexibiliteit kun je gemakkelijker inspelen op veranderende woonwensen en huishoudenssamenstellingen, en op maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Corona heeft laten zien hoe belangrijk aanpasbaarheid en flexibiliteit zijn.

Wijkenaanpak nieuwe stijl

In veel steden groeide het afgelopen decennium de kloof tussen goede en slechte wijken. Kansarmen wonen in toenemende mate bij elkaar: mensen zonder werk, met schulden, mensen die begeleiding of zorg nodig hebben en mensen waar corona harder toeslaat. Problemen concentreren zich in wijken met een eenzijdige woningvoorraad en sociale huurwoningen.
Sinds kort bezinnen zowel gemeenten en corporaties als het Rijk zich weer op een actievere inzet in kwetsbare wijken. Een actievere inzet om de leefbaarheidsverschillen te verminderen, vanwege de verduurzamingsopgave (aardgasvrije wijken), het wegnemen van de voedingsbodem en voorkomen nieuwe aanwas voor ondermijning, de vergrijzing (langer thuis wonen, eenzaamheid), de extramuralisering (uitstroom Beschermd Wonen en Maatschappelijke Opvang in de wijk) en om collectieve gezondheidsaanpakken mogelijk te maken.[137] Op wijk- en buurtniveau kan veel geleerd worden van eerdere inspanningen (grotestedenbeleid, stadsvernieuwing, stedelijke vernieuwing, sociale vernieuwing en het pracht- (of kracht-, of aandachts-)wijkenbeleid). Ook toen hadden de inspanningen het kenmerk van integraal, sectoroverstijgend, partijen verbindend en een combinatie van lange termijn oplossingen met quick wins. Zijn de lessen van toen weer te benutten?

Ontwikkelkansen in vergeten stadsrandwijken

Een groot deel van de Nederlanders woont, leeft en werkt in de buitenwijken van steden en (grotere) dorpen. Het zijn wijken waarover je maar weinig hoort, wijken zonder grote problemen, wijken waaraan sinds de bouw weinig beleidsaandacht is besteed, maar waar wel langzaamaan huizen, bewoners en de leefomgeving verouderen. Een ruwe schatting laat zien dat het al gauw om wijken met één miljoen woningen gaat; dat is 1/8 van heel Nederland. In deze wijken liggen grote kansen, die maar weinig zichtbaar zijn. In vergelijking met opleveringsjaren (jaren ’60, ’70, ’80 van de vorige eeuw) woont er momenteel nog circa twee derde van het oorspronkelijke aantal mensen. Het is dus rustiger op straat, en er is minder draagvlak voor voorzieningen en er ligt de nodige overgedimensioneerde infrastructuur (vierbaanswegen, ruime parkeerterreinen, winkelcentra in laagbouw). De woningen zijn niet slecht, maar er is een verduurzamings-inhaalslag nodig plus groot onderhoud. Een halve eeuw na de bouw zullen er veel woningen vrijkomen, veelal rijtjeswoningen, en steeds vaker in koop. Voor zeven wijken in Nederland is getoond hoe dergelijke wijken verbeterd kunnen worden in het licht van de grote maatschappelijke opgaven.[138]

Trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

De (toekomstige) inwoners van Meierijstad stellen steeds hogere eisen aan de kwaliteit van hun woon- en leefomgeving

Mensen en huishoudens kiezen in toenemende mate hun woonplaats op grond van de *quality of living*. De *quality of living* omvat de kwaliteit van de woon-, leef- en werkmilieus, de nabijheid van natuur, het groen, blauw en rood steeds beter met elkaar verbinden, en de (nabijheid van) voorzieningen (hoogwaardige winkels, cultuur, restaurants, scholen, zorginstellingen). De ideale woonplaats wordt gekozen op basis van de *quality of living* en van daaruit kijken de (toekomstige) inwoners welke banen bereikbaar zijn in de eigen gemeente of in de omgeving. Mede daarom blijft bereikbaarheid een zeer belangrijk aandachtspunt voor de toekomst.

---

[136] Wouter Jan Verheul, e.a., *Leren van stedelijke transformaties. Over sturingsdilemma’s en veerkracht in binnenstedelijke gebiedsontwikkeling,* Den Haag/Delft, oktober 2019, blz. 19 en 20.

[137] *Kom op voor de meest kwetsbare gebieden, Urgente oproep 15 burgemeesters voor ondersteuning om tweedeling tegen te gaan*”, 16 juni 2020. Ondertekend door de burgemeesters van Amsterdam, Arnhem, Breda, Den Haag, Eindhoven, Groningen, Heerlen, Leeuwarden, Lelystad, Nieuwegein, Rotterdam, Schiedam, Tilburg, Utrecht en Zaanstad. Met een herhaalde oproep op 26 mei 2021.

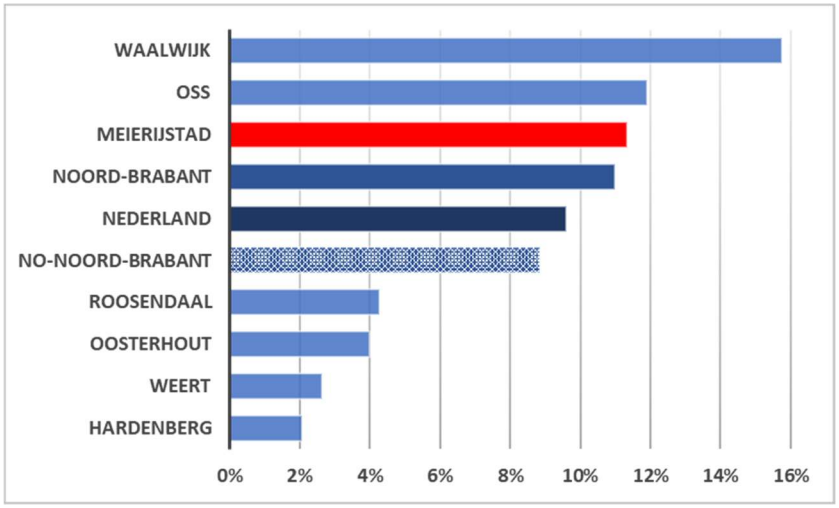
[138] De wijken zijn: Bargeres in Emmen; Julianadorp in Den Helder, Schalkwijk in Haarlem, Beverwaard in Rotterdam, Tilburg-Noord, Westwijk in Vlaardingen en Mosterdhof in Westervoort. Prijsvraag van de Rijksbouwmeesters (zie https://panoramalokaal.nl/)

De hoge eisen die mensen stellen aan hun woon- en leefomgeving zullen naar verwachting niet minder worden. De krimpende beroepsbevolking in Nederland kán de beste woon-, werk- en leefomgeving kiezen en zal dat in toenemende mate ook doen. In de Randstad is dit patroon al zichtbaar en daardoor gaan bedrijven zich geleidelijk en op termijn daar vestigen waar het arbeidsaanbod woont ("werken volgt wonen"). Met een krimpende beroepsbevolking mag verwacht worden dat dit patroon zich verder in het land zal gaan voordoen. Als gevolg hiervan gaan gemeenten, steden en regio's elkaar steeds sterker strategisch beconcurreren op de kwaliteit, variatie, duurzaamheid, nabijheid van groen, natuur en water van hun woon- en leefomgevingen, én de bereikbaarheid. Een onderdeel hiervan zijn de voorzieningen (scholen, ziekenhuizen, cultuur, hoogwaardige horeca en winkels, historische binnenstad). En Meierijstad moet in dit strategische spel meespelen. En vooral op de aspecten 'infrastructuur en bereikbaarheid', 'kennis' en 'kunst en cultuur' is er voor Meierijstad nog een oorlog te winnen.

Het verbeteren van de kwaliteit blijft strategisch van belang voor de toekomst

Met een geringe verwachte bevolkingsgroei van 8 procent en een toename van het aantal huishoudens met 11 procent de komende dertig jaar staat Meierijstad nog voor een redelijk omvangrijke *kwantitatieve* uitdaging (figuur 28). Uit beide verschillende percentages blijkt dat in Meierijstad de gezinsverdunning verder gaat. Het totaal aantal huishoudens neemt naar verwachting toe van 34.400 huishoudens in 2020 tot 38.300 huishoudens in 2050. De toekomstige vraag in de komende dertig jaar dient met een uitbreiding van de woningvoorraad van bijna 3.900 woningen geaccommodeerd worden. Het is voor de komende jaren van belang dat elke nieuwe woning de goede woning is op de juiste plek. Met de vergrijzende bevolking wordt het ook belangrijk (misschien zelfs belangrijker dan nieuwbouw) om de vrijkomende woningen als de laatstlevende is overleden weer bezet te krijgen. Als de gemeente slaagt om de juist woning op de juiste plaats te bouwen en om de vrijkomende voorraad weer bezet te krijgen dan wint Meierijstad aan woonaantrekkelijkheid.[139] Het verwachte positieve binnenlandse migratiesaldo in de bevolkingsprognose duidt er op dat Meierijstad naar verwachting voldoende aantrekkelijk blijft. Een (toegenomen) woonaantrekkelijkheid die de dreigende krimp van de potentiële beroepsbevolking kan mitigeren.

Figuur 28: Verwachte toename van het aantal huishoudens van 2020 tot 2050 in procenten in Meierijstad, benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en Nederland

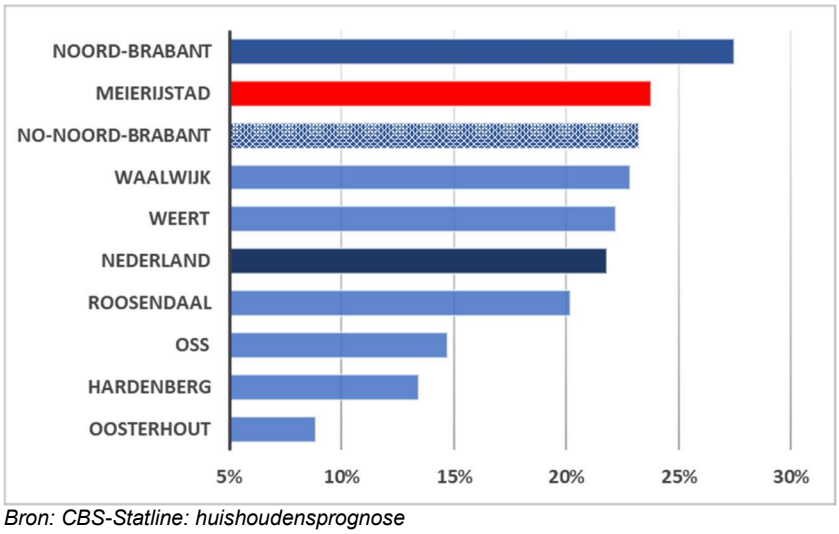

Bron: CBS-Statline (huishoudensprognose)

[139] Gemeente Meierijstad, *Woonvisie,* Vastgesteld 5 juli 2018, blz. 9.

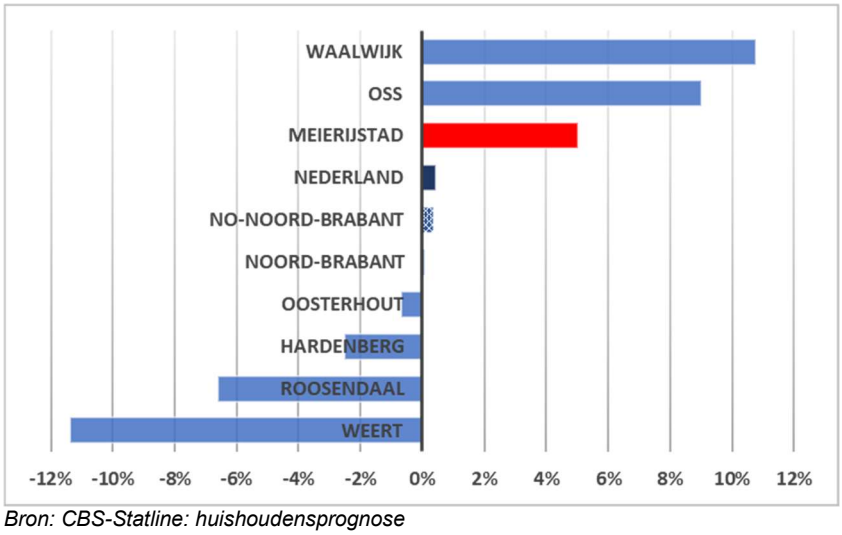
Er is ook een belangrijke *kwalitatieve* uitdaging. Naast het realiseren van de goede nieuwe woningen op de juiste plek is het aanpassen van de *bestaande* woningvoorraad essentieel. Dit is verband met de veranderende bevolking- en huishoudenssamenstelling, de gezinsverdunning, de veranderende woonwensen en de verduurzaming.[140] De verwachte ontwikkeling van het soort huishoudens in Meierijstad vergt een aanzienlijke transformatie. In Meierijstad neemt het aantal eenpersoonshuishoudens (figuur 29) veel meer toe dan het aantal paarhuishoudens (figuur 30). De verwachte toename van het aantal huishoudens de komende drie decennia in Meierijstad bestaat voor 70 procent uit eenpersoons- en eenouderhuishoudens en voor 30 procent uit paarhuishoudens. Een belangrijk deel van de toename van eenpersoonshuishoudens zal bestaan *oudere* eenpersoonshuishoudens waarvan één partner is weggevallen.

Figuur 29: Verwachte toename van het aantal eenpersoonshuishoudens van 2020 tot 2050 in procenten in Meierijstad, benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en Nederland

Bron: CBS-Statline: huishoudensprognose

Figuur 30: Verwachte toename van het aantal paarhuishoudens van 2020 tot 2050 in procenten in Meierijstad, benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en Nederland

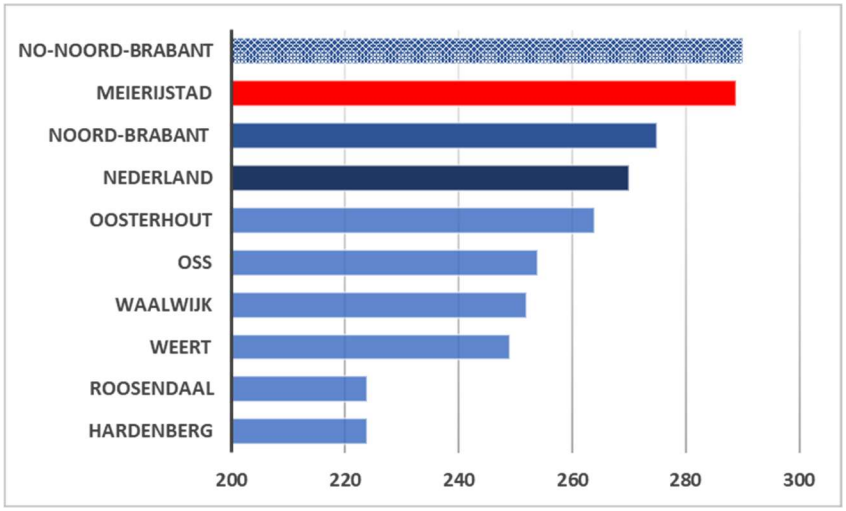
Bron: CBS-Statline: huishoudensprognose

[140] Gemeente Meierijstad, *Woonvisie,* Vastgesteld 5 juli 2018, blz. 7 en 10.

Kwaliteit van de bestaande woningvoorraad op hoog niveau, maar kwaliteit van de woonomgeving desalniettemin aandachtspunt voor de toekomst

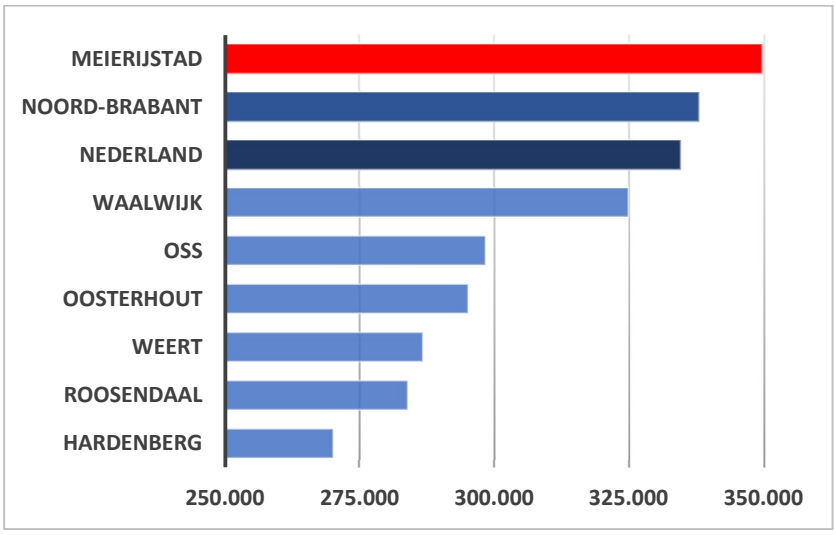
De gemiddelde woningwaarde is in Meierijstad relatief hoog. In 2020 is de gemiddelde woningwaarde 289.000 euro. Een fractie onder de gemiddelde woningwaarde in de regio Noordoost-Noord-Brabant (€ 290.000). De gemiddelde kwaliteit van de woningvoorraad in Noord-Brabant, in Nederland en alle vergelijkbare gemeenten ligt daar onder (figuur 31). De gemiddelde verkoopprijs van de bestaande koopwoningen is in geen benchmarkgemeente hoger dan in Meierijstad (figuur 32).

Figuur 31: Gemiddelde woningwaarde (x 1.000 euro) in 2020 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, de provincie en in Nederland

Bron: CBS-Statline

Figuur 32: Verkoopprijs bestaande koopwoningen in 2020 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, NO-Noord-Brabant, provincie en in Nederland

Bron: CBS-Statline

2.6 Trends in mobiliteit

Landelijke trends en ontwikkelingen

Omvang en aard van de investeringen in mobiliteit

Nederland heeft een van de best ontwikkelde transportnetwerken in Europa en de wereld. De basis hiervoor is gelegd met de grote investeringen in snelwegen en spoor tussen 1960 en 1990. De lengte van de wegverbindingen is in deze periode met een factor 2½ toegenomen. Sinds 1990 zijn er slechts beperkt nieuwe wegverbindingen bijgekomen. Wel is er veel geïnvesteerd in wegverbreding. Alle redelijke verbeteringen zijn reeds doorgevoerd. Het laaghangend fruit is geplukt.[141] Toch loopt in de Randstad, tussen de belangrijke Oost en Zuidoost logistieke corridors, in de belangrijke goederenknooppunten (Moerdijk, Nijmegen, Tilburg, Venlo, Sittard-Geleen en Tiel) en in de grotere steden het mobiliteitssysteem tegen de grenzen van zijn capaciteit aan.[142] Door vooral de goederenstromen, de stedelijke distributie, de capaciteitsgrenzen van tram en metro en het fietsgebruik raakt de infrastructuur overbelast en staat de verkeersveiligheid onder druk. Terwijl overal in het land de klimaatdoelstellingen zich opdringen, de inwoners eisen stellen aan een betere leefbaarheid en in de publieke ruimte – mede in het licht van de vergrijzing – meer ruimte moet ontstaan voor voetgangers.[143]

De oplossingsrichtingen zijn niet eenvoudig. Het vergroten van de wegcapaciteit in de stad is vaak moeilijk en kostbaar. De mobiliteit is niet gelijkmatig over de dag verdeeld. Drukte in de ochtend- en avondspits leidt tot files en drukte in het openbaar vervoer en op de fietspaden, terwijl er in de rustige uren nog restcapaciteit is. De kenmerken van de Nederlandse ruimtelijke structuur met vele kleine en middelgrote steden op geringe afstand van elkaar zorgt dat wij ons bevinden tussen servet (goede mogelijkheden voor de auto) en het tafellaken (goede mogelijkheden voor hoogwaardig fijnmazig openbaar vervoer, fietsen en wandelen). De helft van de reistijd met de trein wordt bijvoorbeeld in beslag genomen door de rit naar en vanaf het treinstation, en niet door de treinrit zelf.[144]

Veranderingen in het mobiliteitsgedrag

De tijd waarin mensen hun leven lang wonen, werken en winkelen in een vast patroon, en binnen een vast gebied, is al geruime tijd voorbij. Mensen combineren op één dag steeds meer uiteenlopende activiteiten op verschillende, vaak verspreid liggende, locaties. Was vroeger het sociale netwerk beperkt tot familie, kerk en werk in de directe omgeving, nu is het mogelijk om via digitale netwerken van lokaal tot mondiaal contacten te onderhouden. Daardoor is het aantal netwerken en het aantal mensen waarmee we contact hebben, groter dan voorheen. Ondanks de digitale netwerken bestaat er nog steeds behoefte aan fysieke ontmoeting. De uitbreiding van de sociale netwerken maakt de pluriformiteit aan ontmoetingen groter.
De toename van de bevolking, het omvangrijke saldo van de buitenlandse migratie, de sterke toename van het aantal (eenpersoons)huishoudens, de groeiende groep vitale ouderen, de groei van de economie, de globalisering en specialisatie (met vele gespecialiseerde toeleveranciers op soms grote afstand), bedrijven en supermarkten die niet of nauwelijks voorraden aanhouden (*lean and mean*) en de toename van het aantal deeltijdbanen zorgt voor een groei van het aantal verplaatsingen. Aan de groei van de mobiliteit komt hierdoor voorlopig geen einde.[145]

---

[141] Ioulia Ossokina en Arne Brouwers, *Investeren in infrastructuur. Rol lokale overheden neemt toe*, Centraal Planbureau Policy Brief, 2016/06, Den Haag, juni 2016, blz. 6.

[142] *Programma Goederenvervoercorridors* (www.topcorridors.com). De logistieke goederenvervoercorridor Oost betreft de corridor Rotterdam – Arnhem/Nijmegen – Duitsland (A15, Betuweroute, Waal). De logistieke goederenvervoercorridor Zuidoost betreft de corridor Rotterdam – Noord-Brabant/Limburg – Duitsland (A16/A58/A67, Brabantroute, Maas en Brabantse kanalen, buisleidingen).

[143] Ministerie van Infrastructuur en Milieu, *Nationale Markt- en Capaciteitsanalyse 2017 (NMCA),* Hoofdrapport, Den Haag, 1 mei 2017.

[144] Arjan van Binsbergen en Serge Hoogendoorn, "De toekomst van stedelijke mobiliteit", in: *NM Magazine*, jrg. 11, nr. 4, 2016, blz. 10.

[145] Centraal Bureau voor de Statistiek, *Bevolkingsteller en bevolkingssamenstelling*, Den Haag, maart 2021;
Ioulia Ossokina en Arne Brouwers*, Investeren in infrastructuur. Rol lokale overheden neemt toe*, Centraal Planbureau Policy Brief, 2016/06, Den Haag, juni 2016, blz. 6. De toekomstige ouderen zullen meer van de auto gebruik maken dan de ouderen van nu en dat ook langer blijven doen. Daarbij zullen zij zoveel mogelijk de spits mijden. De populariteit van het openbaar vervoer – nog geen twee procent van de verplaatsingen - neemt bij deze groep af. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, *Frisse kijk op toekomst mobiliteit*, KiM-symposium 2010: Min of Meer – trends, gedrag en mobiliteit, Den Haag, 2010; Raad voor Verkeer en Waterstaat, *Wie ik ben en waar ik ga. Advies over de effecten van veranderingen in demografie en leefstijlen op mobiliteit*, 2010, Den Haag, blz. 4.

In de verplaatsingen en de toename van het aantal verplaatsingen is en blijft de auto dominant. In afgelegde kilometers (70 procent), in aantal verplaatsingen (46 procent) en in reistijd als bestuurder of passagier (46 procent). Van alle verplaatsingen in 2019 gebeurde 46 procent met de auto, 28 procent op de fiets, 16 procent te voet en 6 procent met het openbaar vervoer (trein, bus, tram, metro).[146] Het “spitsuurgezin” kan werken, sporten, recreëren, hobby’s en vrienden het gemakkelijkst combineren met de auto. Hierdoor neemt tevens het ‘kris-kras verkeer’ in tijd en ruimte toe. Het treinverkeer – van stadscentrum naar stadscentrum (vooral in de Randstad) – blijft toenemen, met name door alleenstaanden, jongeren en stadsbewoners. En overal in het land neemt het belang van de (elektrische) fiets toe.

Het mobiliteitsgedrag wordt steeds gevarieerder. Door de individualisering, de fragmentatie van de samenleving in een breed pallet aan sociaal-culturele groepen en groepjes, verschillen in leefstijl, waarden en normen, en de superdiversiteit in de (grote) steden.[147] Groepen die minder gehecht zijn aan ‘bezit’ en meer gericht zijn op ‘gebruik’ (deelvervoer). Weer anderen kennen meer waarde toe aan ‘connectiviteit’ (bijvoorbeeld via sociale netwerken) dan aan ‘nabijheid’ en ‘mobiliteit’. Weer anderen die met fietsen en wandelen gezondheid, duurzaamheid en de kwaliteit van hun leefomgeving van belang vinden. Mobiliteit is in sneltreinvaart aan het veranderen van een infrastructureel vraagstuk naar een gedragsvraagstuk.

Op weg naar slimme en duurzame mobiliteit

Niet alleen gedrag verandert ons mobiliteitspatroon maar ook de technologie. De snelheid waarmee innovaties op het gebied van mobiliteit elkaar opvolgen, is ongekend. Wie had tien jaar geleden gedacht dat zoveel mensen op een e-bike fietsen, dat stoplichten reageren op warmte van fietsers die over willen steken, dat auto’s zelf inparkeren, dat we testen uitvoeren met vrachtauto’s die in een treintje rijden, dat internet (5G) zelfrijdende busjes mogelijk maakt, een verkeersbord een signaal afgeeft als zijn lampje stuk is of dat we de eerste tests doen met een hyperloop? Data helpen reizigers en verladers steeds beter met het kiezen van een route of het beste moment om te gaan rijden.

Het streven is om het verkeer en vervoer schoner, stiller en veiliger te maken.[148] Gecoördineerd rijden en volledige automatisering van rijtaken hebben de potentie om het vervoerssysteem revolutionair te veranderen. Deze transitie naar slimme en duurzame mobiliteit vergt een integrale aanpak, niet alleen op voertuig- of gedragsniveau, maar gecombineerd met de energietransitie in relatie tot ruimtelijke ontwikkelingen. Al deze facetten komen samen in duurzame gebiedsontwikkeling en in de Omgevingsvisie. In duurzame gebiedsontwikkeling ontstaat synergie tussen functies (wonen, werken, recreëren), ruimte, mobiliteit en de energietransitie. Voorbeelden van duurzame mobiliteit en logistiek zijn de duurzame mobiliteitshub aan het Utrecht-Merwedekanaal en de emissieloze bevoorrading van binnensteden door het hele land. Dit maakt het mogelijk om een nieuwe balans te vinden tussen de gebruikswaarde (economische benutting), belevingswaarde (perspectief van de burger) en toekomstwaarde (ecologische duurzaamheid) van de ruimte in gemeente en regio.[149]

Maakt de coronacrisis een trendbreuk zichtbaar?

Door corona zijn we ons meer bewust geworden van het belang én de kwetsbaarheid van ons mobiliteitssysteem, inclusief het op orde hebben van de digitale mobiliteit. Sinds de pandemie is de versmelting van de woon- en werksituatie duidelijk zichtbaar. We werken veel meer thuis, veel gaat online en we hebben geleerd dat afstandsonderwijs, afgewisseld met fysieke aanwezigheid, mogelijk is en dat samenkomsten van teams niet altijd fysiek hoeven te zijn. De effecten op mobiliteit zijn dat wij veel minder woon-werk kilometers zijn gaan maken, dat de ochtend- en avondspits – voor even – waren opgelost, dat het aantal passagiers in het openbaar vervoer flink is gedaald en dat we meer gebruik maken van elektrische deelscooters op ritbasis. De vraag is welke

[146] Centraal Bureau voor de Statistiek, *Hoeveel reisden inwoners van Nederland en hoe?* (website CBS).

[147] Planbureau voor de Leefomgeving, *Scenario’s voor stedelijke ontwikkeling, infrastructuur en mobiliteit.* Verdieping bij Oefenen met de toekomst. Ruimtelijke Verkenning 2019, Den Haag, 2019, blz. 14.

[148] Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, *Schets Mobiliteit naar 2040: veilig, robuust, duurzaam,* Den Haag, juni 2019.

[149] Planbureau voor de Leefomgeving, *Grote opgaven in een beperkte ruimte. Ruimtelijk keuzes voor een toekomstbestendige leefomgeving,* Den Haag, 2021.

veranderingen in ons mobiliteitsgedrag blijvend zijn of dat we terugkeren naar ons gedrag van voor de coronacrisis? Het is te vroeg om te concluderen of de coronacrisis tot een trendbreuk in het mobiliteitsgedrag en de keuze van modaliteiten heeft geleid.

Landelijke opgaven, kansen, denk- en oplossingsrichtingen

Mobiliteit is geen doel maar een middel om bereikbaarheidsdoelen na te streven, terwijl we de nadelige gevolgen voor de leefbaarheid en veiligheid beperken. Het is een middel om je te verplaatsen, om elkaar te kunnen ontmoeten, om mee te kunnen doen aan een inclusieve samenleving en om je horizon te verbreden. Het gaat bij het mobiliteitsbeleid om het optimaliseren van de mobiliteit, teneinde doelen op andere maatschappelijke thema's met elkaar in balans te brengen: bereikbaarheid (van werk, scholen, winkels, voorzieningen, recreatiemogelijkheden, familie, vrienden en van kennissen), veiligheid en leefbaarheid.[150] Tegelijkertijd is onze mobiliteit volop in ontwikkeling. Willen we onze gemeenten en regio's in de toekomst goed bereikbaar, leefbaar en veilig houden, dan vergt dit een brede aanpak van de mobiliteitsopgaven.[151]

Welke regionale investeringen in mobiliteit zijn wenselijk?

De grote opgave is om woningbouw en investeringen in mobiliteit in samenhang aan te pakken. De afgelopen decennia is het beleid geweest om te investeren in infrastructuur en mobiliteit: steeds bredere wegen en snellere treinen die vaker rijden, maar ook door middel van financiële prikkels (zoals het reiskostenforfait en belastingvoordelen voor leaseauto's). Toch zijn we geen seconde eerder thuis. De tijd die dagelijks wordt besteed aan verplaatsen is al eeuwen gelijk.

Er ontstaat een grote variatie in mobiliteitspatronen in termen van reismotieven, herkomst en bestemming, verplaatsingsketens en reisperioden. Toekomstige vervoerpatronen worden daardoor lastiger te voorspellen. Een herijking van de economische en maatschappelijke betekenis van de verschillende motieven van verplaatsing en een veel grotere flexibiliteit van de vervoerssystemen is wenselijk en noodzakelijk.[152] Dit plaatst beleidsmakers voor ingewikkelde vraagstukken. Mede vanwege de lange doorlooptijden voordat plannen, besluiten en investeringen in verkeer, vervoer en mobiliteit zijn gerealiseerd, vraagt dit flexibiliteit tussen vraag en aanbod van infrastructuur en mobiliteit. Hierbij is maatwerk en samenwerking noodzakelijk. Niet alleen vanwege de complexiteit van de verschillende vraagstukken maar ook om rekening te houden met de specifieke kenmerken van regio's, gemeenten en locaties. Daarbij staan de vervoers- en verblijfskwaliteit centraal, evenals de specifieke kenmerken van inwoners en reizigers.

De verscheidenheid van regio's in Nederland vraagt om een waaier aan hoogwaardige collectieve vervoersoplossingen, afgestemd op de verstedelijkingsstructuur en dynamiek van de regio: een lightrailnetwerk in Zuid-Holland en vrijliggende busbanen die aansluiten op stations in Brabant. De wijze van collectieve mobiliteit wordt daarmee onderdeel van de regionale identiteit: de Zuid-Limburgse drielandentrein, de Zeeuwse Haltetaxi, de Dordtse waterbus en de Arnhemse trolleybus. Geen blauwdruk dus voor heel Nederland, maar maatwerk op regionaal niveau.[153] En vooral modernisering en verduurzaming van de bestaande infrastructuur.

De rol van mobiliteit in duurzame gebiedsontwikkeling

De opgave voor de korte en lange termijn is het verbeteren van de samenhang tussen verstedelijking, infrastructuur en mobiliteit op lokaal en regionale schaal. En om minder te focussen op piekbelasting, capaciteitsvergroting, het inperken van voertuigverliesuren en het verkorten van lengtes van files. In een toekomstbestendig mobiliteitssysteem staat de gebruiker centraal staat en is de impact op de leefomgeving minimaal is.[154] Door bundeling van woon- en werklocaties, door het mengen van functies en een gevarieerd aanbod van werk en voorzieningen kunnen per auto, fiets en openbaar vervoer méér banen en voorzieningen (winkels, scholen, recreatie, e.d.) bereikt

[150] Olga Huibregtse, Martijn van der Horst, Pauline Wortelboer en Henk Stipdonk, *Mobiliteit is een vehikel. Scherpte op het begrip mobiliteit, de doelen van mobiliteitsbeleid en daarvoor benodigde indicatoren,* Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM), den Haag, februari 2021.

[151] Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), Naar een integraal bereikbaarheidsbeleid, februari 2021.

[152] Arjan van Binsbergen en Serge Hoogendoorn, "De toekomst van stedelijke mobiliteit", in: *NM Magazine*, jrg. 11, nr. 4, 2016, blz. 9.

[153] College van Rijksadviseurs, Panorama Nederland. Rijker, Hechter, Schoner, Den Haag, december 2018, blz. 62.

[154] Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, *Schets Mobiliteit naar 2040: veilig, robuust, duurzaam,* Den Haag, juni 2019.

worden binnen hetzelfde budget van tijd, geld en moeite. De bundeling van meerdere stedelijke functies (wonen, werken, voorzieningen, etc.) verbetert de bereikbaarheid, leidt tot minder autogebruik, zorgvuldig ruimtegebruik en is maatschappelijk het meest doelmatig en effectief.[155]

Met een integrale aanpak van duurzame gebiedsontwikkeling is mobiliteit een middel om meerdere maatschappelijke doelen te bereiken: de versterking van de economische structuur, de sociale cohesie, het creëren van gelijke kansen en een aantrekkelijker leefomgeving. Dit vergt een integrale aanpak qua inhoud en proces, van beleid naar uitvoering, sector-overstijgend, maatwerk per gebied én kennis van zaken. De komst van de Omgevingswet en de omvorming van het Infrastructuurfonds naar een Mobiliteitsfonds bieden kansen om dat te realiseren. De strategieën om tot een betere afstemming te komen zijn: knooppuntontwikkeling (stedelijke ontwikkeling rond knooppunten van openbaar vervoer), inzetten op nabijheid van wonen en werken (het beter benutten van de bestaande stad), betere overstapmogelijkheden tussen verschillende vervoerswijzen (het versoepelen van verplaatsingsketens) en de inzet van instrumenten om het gedrag te beïnvloeden.[156] De gemeenten en regio's kunnen de bestaande OV-structuur als ruggengraat van een regio gebruiken waarlangs de duurzame verstedelijking (wonen, werken, voorzieningen) zich concentreert. Maak van deze stationsgebieden, behalve efficiënte overstapplaatsen (auto, fiets, OV, lopen), vooral ook aantrekkelijke bestemmingen waar mensen graag werken, verblijven, afspreken en wonen. Concentreer hier de nieuwe woningen en meng deze met bestaande en nieuwe voorzieningen. Ook in meer landelijke gebieden is een integrale benadering van leefbaarheid en bereikbaarheid noodzakelijk. Dit maakt dat mensen mee kunnen blijven doen. De mobiliteitshub (bij een bibliotheek of een sociale voorziening) is bijvoorbeeld een kansrijke voorziening om als verblijfs- en ontmoetingsplek de dorpskern bereikbaar en leefbaar te houden.[157] Het eventueel veranderende post-corona mobiliteitsgedrag verandert deze denk- en oplossingsrichting niet.

Trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

Meierijstad wordt gekenmerkt door plattelandsverstedelijking met een meerkernige nevelstructuur. Met een krachtige ontwikkeling van de bedrijvigheid en de vestiging van forenzen en voorzieningen gericht op de omliggende stadgewesten van 's-Hertogenbosch en Eindhoven. De A50 zorgt voor corridorontwikkeling tussen Brainport Zuidoost Brabant en de regio Arnhem-Nijmegen, maar vormt tegelijkertijd ook een barrière tussen het oosten en het westen in de gemeente. Het lokaal en regionaal openbaar vervoer in de gemeente en tussen de kernen schiet schromelijk te kort.[158] Dit kan ook cijfermatig aangetoond worden. Door een combinatie van de looptijd naar een halte of fietstijd naar een station, het aantal en het soort vervoersmogelijkheden (bus, trein, tram, metro), de frequentie van de vervoersmogelijkheden en de betrouwbaarheid van de vervoersmogelijkheid wordt een rapportcijfer vastgesteld voor de ontsluiting van een gemeente per openbaar vervoer. Er zijn aanzienlijk verschillen in ontsluiting per openbaar vervoer per gemeente (figuur 33). De top-vijf M50-gemeenten zijn: Leidschendam-Voorburg (5,9), Rijswijk (5,8), Barendrecht (4,6), Veenendaal (4,1) en Soest (4,0).[159] De mobiliteitsscore van Meierijstad ligt

[155] Planbureau voor de Leefomgeving, *Kiezen én delen. Strategieën voor een betere afstemming tussen verstedelijking en infrastructuur*, Den Haag, oktober 2014; Barry Zondag, *Accessibility impacts of alternative urbanization strategies in The Netherlands*, paper voor de Association for European Transport en de European Transport Conference 2016; Paul van de Coevering, Kees Maat en Bert van Wee, *Causes and effects between attitudes, the built environment and car kilometres*, TU-Delft, 2021. De beschikbare openbare ruimte wordt in stedelijk gebied (in)direct voor ruim vijftig procent in beslag genomen door het verkeer-en vervoerssysteem. Daarbij is de auto de dominante ruimtegebruiker. Herijking van het mobiliteitssysteem biedt mogelijkheden voor een andere ruimtelijke invulling, een meer duurzame gebiedsontwikkeling en bijvoorbeeld meer duurzaam groen.

[156] Planbureau voor de Leefomgeving, *Scenario's voor stedelijke ontwikkeling, infrastructuur en mobiliteit. Verdieping bij Oefenen met de toekomst,* Ruimtelijke Verkenning 2019, Den Haag, 2019, blz. 5; Planbureau voor de Leefomgeving, *Kiezen én delen. Strategieën voor een betere afstemming tussen verstedelijking en infrastructuur*, Den Haag, oktober 2014; Denktank Coronacrisis, *Mobiliteit en de coronacrisis*, Advies, Den Haag, juni 2020, blz. 15, Annemiek Verrips en Hans Hilbers, *Kansrijk mobiliteitsbeleid 2020*, Centraal Planbureau en Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2020. Voorbeelden zijn het stimuleren van het fietsgebruik om het stedelijk openbaar vervoer te ontlasten, het ontwikkelen en aanbieden van MaaS-mobiliteitsdiensten, slimme verkeerslichten die zorgen voor betere doorstroming en het verkeer veiliger en duurzamer maken, het bevorderen van deeltijd thuiswerken, gelijkmatiger spreiden van arbeidstijden in de ochtend en late middag/begin van de avond, en het aanbieden van online onderwijs kan reducties in de spits opleveren tot 25 procent, het afschaffen of verminderen van onbelaste woon-werkvergoedingen, fiscale voordelen voor lease-auto's en de ov-studentenkaart studentenkaart en het invoeren van congestieheffingen (rekeningrijden) naar tijd en locatie en het bevorderen en het stimuleren van het delen van auto's.

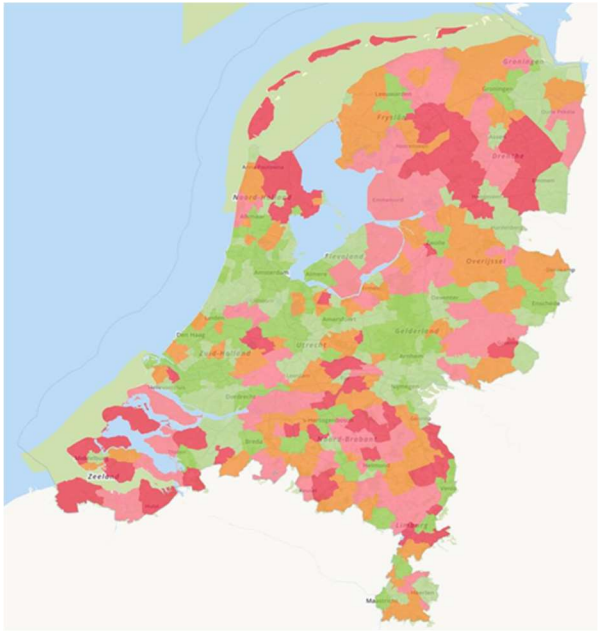
[157] Kennisprogramma Verkeer en Vervoer CROW, *Landelijk gebied* (themapagina), enquête 2019.

[158] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad*, Platform31, Den Haag, augustus 2018, blz. 13.

[159] CROW.databank.nl. De ontsluiting wordt uitgedrukt in een PTAL-score van 1 tot 10 gebaseerd op een combinatie van 1) looptijd naar een halte en fietstijd naar een station, 2) het aantal en het soort modaliteiten, 3) frequentie van de modaliteiten en 4) betrouwbaarheid van de modaliteit.

daar onder. In 2019 is de mobiliteitsscore (0-10) van Meierijstad score 6,3; dat is duidelijk onder het gemiddelde voor Nederland (score 7,4).

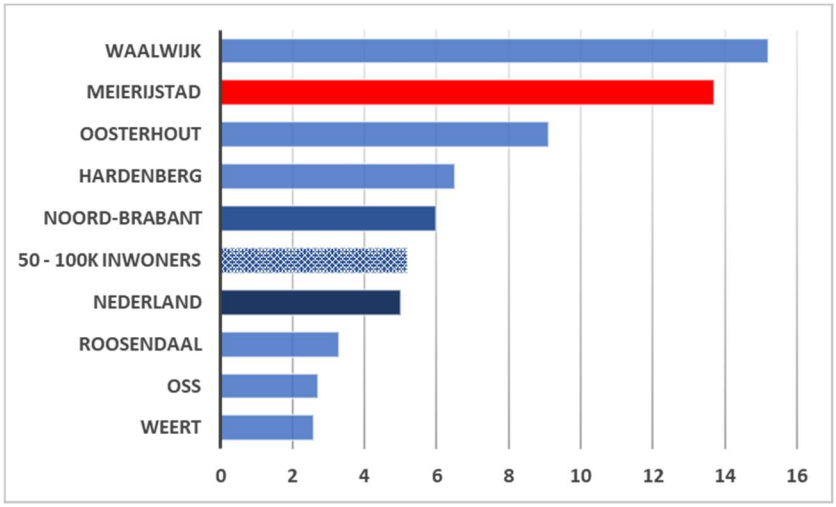
Figuur 33 De ontsluiting van de Nederlandse gemeenten per openbaar vervoer in 2019 (score 0-10)

Bron: CROW.databank.nl. De ontsluiting van elke gemeente per openbaar vervoer wordt uitgedrukt in een rapportcijfer van 1 tot 10. Donkerrood < 1,8 (minimum). Oranje 2,4 tot 3,0 (middenpositie van de rapportcijfers). Donkergroen > 3,6 (maximum).

Ook uit de indicator 'afstand tot treinstation' blijkt dat de ontsluiting van Meierijstad voor het openbaar vervoer beter kan (figuur 34).

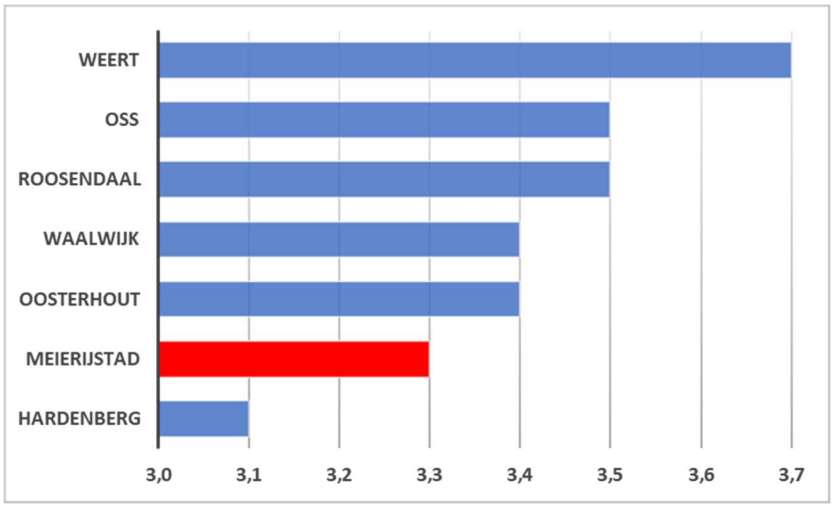
Figuur 34 Afstand tot treinstation in km Meierijstad en in vergelijkbare gemeenten in 2020

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Eén van de strategische opgaven voor de duurzame mobiliteit is om een kwaliteitssprong te realiseren in het fietsgebruik in Meierijstad.[160] Meierijstad scoort op de totaalscore als fietsstad ondergemiddeld. De ondergemiddelde score wordt vooral verklaard door de 50 km wegen waar auto's en fietsen de weg delen en door de omrijdfactor.[161] Relatief doet Meierijstad het goed op 'rotondes' en 'fietsnetwerk'.[162] De relatief lage score van Meierijstad als fietsstad is mede een verklaring voor de opgave om te komen tot een kwaliteitssprong (figuur 35).

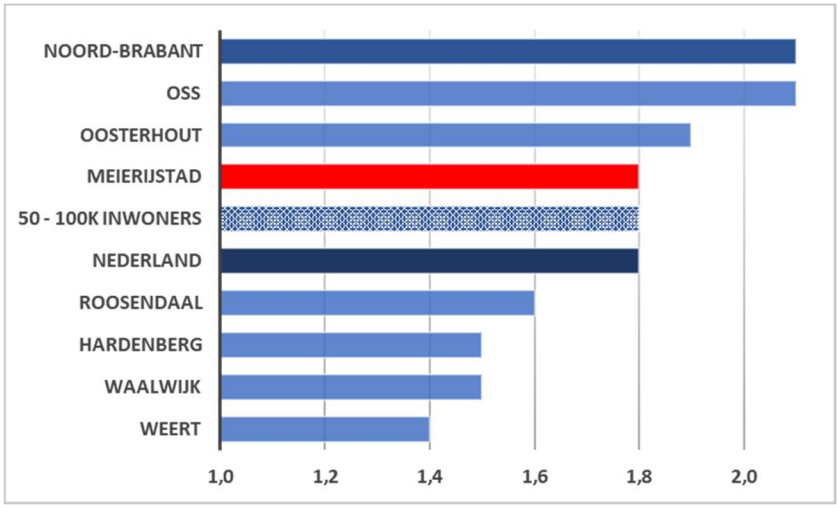
Figuur 35 Meierijstad en vergelijkbare gemeenten als 'fietsstad' in 2020: score: 1 (zeer slecht) tot score 5 (uitstekend)

Bron: waarstaatjegemeente.nl. De totaalscore op basis van negen indicatoren: kwetsbare fietsers (score 3,5), beleving (score 3,3), onderhoud (score 3,4), fietsnetwerk (score 3,6), infrastructuur (score 3,3), omrijdfactor (score 1,8), stedelijke dichtheid (score 2,5), rotondes (score 5,0) en 50 km wegen (score 1,9).

De bereikbaarheid van Meierijstad van een hoofdverkeersader is gemiddeld (figuur 36).

Figuur 36 Afstand tot hoofdverkeersader in km Meierijstad en in vergelijkbare gemeenten in 2020

Bron: waarstaatjegemeente.nl

[160] Danny Walraven, Daphne de Jong, Nicole Korsten, Rutger Klein en Tony Maas, *Duurzame Mobiliteitsvisie gemeente Meierijstad*, Goudappel Coffeng, 10 juni 2021, blz. 6.

[161] De indicator '50 km wegen' (score 1,9) geeft aan dat hoge snelheidsverschillen zorgen voor gevaarlijke situaties. Daarom in het veiliger om langs 50 km wegen aparte fietspaden aan te leggen. De score op de indicator 50 km wegen geeft aan of de gemeente dit ook doet. Als de fietser de weg nog direct deelt met de auto dan scoort de gemeente lager. De indicator 'omrijdfactor' (score 1,8) geeft aan dat als ritten gepland worden vanuit een centraal punt naar punten die hemelsbreed een kilometer verderop liggen hoeveel moeten fietsers dan meer fietsen dan die ene kilometer? Hoe kleiner die afstand, hoe hoger de score.

[162] De indicator 'rotondes' (score 5,0) geeft aan of de rotondes in de gemeente zo zijn ontworpen dat fietsers op de rotonde voorrang hebben. De indicator 'fietsnetwerk' (score 3,6) duidt op de kwaliteit dat het fietsnetwerk logisch is gekozen, je kunt makkelijk de route vinden en je hoeft niet te veel om te rijden.

2.7 Trends op het gebied van duurzaamheid

Klimaatadaptatie

In het VN-klimaatakkoord zijn internationale afspraken gemaakt om de opwarming van de aarde en alle gevolgen die dat heeft, te keren. De internationale afspraken zijn in Nederland vertaald in het Klimaatakkoord.[163] Het akkoord is een veelomvattend plan dat een groot aantal afspraken bevat die de basis vormen voor één van de meest ingrijpende transities in de Nederlandse geschiedenis. Voor een groot deel van de uitvoering staan decentrale overheden aan de lat.[164] Tussen de drie duurzaamheidtrends én opgaven (klimaatadaptatie, energietransitie en de transitie naar een circulaire economie) bestaan vele wisselwerkingen en samenhangen.[165]

Zelfs als nu fors op de rem wordt getrapt bij de uitstoot van broeikasgassen valt aan klimaatverandering niet te ontkomen. De opwarming van de aarde gaat door, de zeespiegel blijft stijgen en neerslagpatronen veranderen. Dit betekent dat de wereld en Nederland zich zal moeten aanpassen aan de verwachte veranderingen. De belangrijkste klimaatrisico's voor Nederland zijn de gevolgen van temperatuurstijging[166], hitte, droogte, piekbuien, zeespiegelstijging, en het verlies aan biodiversiteit en de verspreiding van ziekten en plagen. Daarmee heeft klimaatverandering effecten op vrijwel alle geledingen van de samenleving en brengt onder andere opgaven met zich mee voor de waterveiligheid, de zoetwatervoorziening, de gezondheid, het stedelijk gebied, de vitale infrastructuur (elektriciteit, ICT, transport), de landbouw[167], de industrie, het toerisme en de natuur. Vanwege de ligging, de kenmerken van de economie, de bodemkenmerken, de landschapstypologie, deinrichting van het stedelijk gebied e.d. is de opgave voor elke gemeente en elke regio uniek en moet elke gemeente en elke regio – met de vele lokale, regionale en nationale actoren – tot een eigen klimaatadaptatiebeleid komen.

De organisatie van het klimaatadaptatiebeleid is complex. Er zijn heel veel partijen bij betrokken (5 ministeries, 12 provincies, 25 veiligheidsregio's, 22 waterschappen, 352 gemeenten, private sectoren en bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers. Het gaat om veel sectoren en de bestuurlijke organisatie is een complexe puzzel van veelal overlappende gebiedseenheden. Daarbij komt dat veel kennis nog niet beschikbaar is. Er is nog veel onzeker over hoe het klimaat zich zal ontwikkelen, over de relevante sociaaleconomische ontwikkelingen in brede zin en over de uiteindelijke effecten van het klimaatadaptatiebeleid. Wij staan nog maar het begin om met een goed georganiseerde stroom informatie alle partijen de inzichten te verschaffen over de klimaatrisico's, de gevolgen van de klimaatverandering en de effecten van het klimaatadaptatiebeleid. Zodat

---

[163] Rijksoverheid, *Klimaatwet*, 's-Gravenhage, 2 juli 2019; Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, *Klimaatplan 2021-2030*, Den Haag, april 2020; Rijksoverheid, *Klimaatplan*; Rijksoverheid, *Nederland circulair in 2050,* Den Haag, 2016; Ministerie van Infrastructuur en Milieu, *Nationale Klimaatadaptatie Strategie 2016 (NAS),* december 2016; Programmateam NAS, *Nationaal perspectief klimaatadaptatie. Groeiende opgave in een snel veranderende omgeving,* Den Haag, februari 2020; Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, *Realisatieplan Visie LNV Op weg met een nieuw perspectief,* Den Haag, juni 2016.

[164] Raad voor het Openbaar Bestuur, *Van Parijs naar praktijk. Bekostiging en besturing van de decentrale uitvoering van het klimaatakkoord*, Den Haag, januari 2021, blz. 7.

[165] Het produceren en gebruiken van grondstoffen is voor 45 procent verantwoordelijk voor de emissies. Circa 40 procent van de mondiale CO_2-uitstoot in de staal-, aluminium-, plastic- en cementindustrie kan gereduceerd worden door het toepassen van circulaire strategieën. Rijksoverheid, *Naar economie zonder afval*, Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 18 en 22. De gehele CO_2-uitstoot als gevolg van Nederlandse consumptie is voor ongeveer 13 procent gerelateerd aan voedsel. Rijksoverheid, *Tenminste houdbaar tot: Bewegen naar een duurzaam voedselsysteem,* Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, 20 april 2020.

[166] Nederland warmt tweemaal sneller op dan de gemiddelde temperatuur in de hele wereld.

[167] In Nederland leiden de intensieve vormen van landbouw leiden tot de hoogste stikstof- en fosfaatoverschotten in de Europese Unie, tot verdroging, tot een intensief gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en een afname van de biodiversiteit. Ondanks verbeteringen in sommige indicatoren, is er nog een lange weg af te leggen om tot duurzame niveaus te komen. Het gemiddelde niveau van bedreiging voor bedreigde dier- en plantensoorten is iets afgenomen, al is er tegelijkertijd een lichte toename van het aantal bedreigde dier- en plantensoorten (zoogdieren, broedvogels, reptielen, amfibieën, dagvlinders, libellen en hogere planten). De gemeten overschrijdingen van de waterkwaliteitsnormen is iets afgenomen. Planbureau voor de Leefomgeving, *Dashboard beleidsrelevante natuurindicatoren 2020,* Den Haag, juli 2020; Compendium voor de Leefomgeving, *Rode Lijst Indicator 1995-2020*, Den Haag, 13 juni 2021; Compendium voor de Leefomgeving, *Aantal bedreigde en verdwenen soorten in Nederland, per 2020*, 10 november 2020; Compendium voor de Leefomgeving, *Trend van dagvlinders, 1992-2020,* Den Haag, 7 juni 2020; Compendium voor de Leefomgeving, *Biologische landbouw: arealen en veestapels, 2011-2020*, Den Haag, 28 april 2021. Ondanks de geringe toename in het biologische landbouwareaal betreft het in Nederland in 2019 nog maar 3,7 procent van het totale landbouwareaal. Dit is aanzienlijk minder dan bijvoorbeeld in Oostenrijk (25,3 procent), Estland (22,3 procent), Zweden (20,4 procent), Italië (15,2 procent) en Tsjechië (15,2 procent). De landbouw heeft de stikstofoxide deposities sinds 1990 met 60 procent weten te reduceren. Toch is de landbouw met 110 miljoen kilo stikstof verantwoordelijk voor 69 procent van de reactieve stikstofdeposities. Het verkeer is verantwoordelijk voor 24 procent en de bouw en industrie voor 7 procent. Compendium voor de Leefomgeving, *Stikstof: omvang, bronnen en effecten (video),* Den Haag, 26 februari 2021.

vragen beantwoord kunnen worden als: welk beleid is er nodig, is het beleid en zijn de maatregelen effectief, komen de gestelde doelen binnen bereik, waar en hoe moet er worden bijgestuurd?[168]

In algemene zin tonen verschillende onderzoeken aan dat een ambitieus klimaatbeleid en een beleid dat niet lang wordt uitgesteld het hoogste rendement heeft.[169] De gemeenten en waterschappen doen al veel om wateroverlasten tegen te gaan. Het is een no-regret mogelijkheid om hierin door en verder te gaan met waterbergingen, meer groen in de stad, groene daken, wadi's, steenbreuk, et cetera. Dit komt ook de leefbaarheid ten goede. Met lokale uitvoeringsprogramma's kunnen de meest kosteneffectieve maatregelen worden gekozen. Soms is een schot voor een woning voldoende om waterschade te voorkomen of kan het voldoende zijn om bruggen nat te houden tijdens een warme periode.[170] De gemeenten en regio's kunnen de leerervaringen van de City Deal Klimaatadaptatie gebruiken. De Roadmap Klimaatrobuuste gebiedsontwikkeling helpt om veel meer aandacht te besteden aan het verminderen van hittestress, de vitale infrastructuur, gezondheid, het buitengebied en vooral om systematisch in beleidsagenda's, ontwikkelingsprojecten, gebiedsontwikkelingen en reguliere onderhouds- en beheersprogramma's aandacht te besteden aan maatregelen die de gevolgen van klimaatverandering verminderen. Zo kan de 100 miljard euro die de komende jaren geïnvesteerd gaat worden in de ruimtelijke inrichting van Nederland (ongeveer € 50 miljard in woningen en ongeveer € 45 miljard in de bereikbaarheid van grote steden) beter benut worden om tegelijkertijd méér stappen te zetten in de richting van klimaatadaptatie, circulaire economie en energietransitie.[171]

Energietransitie

De internationale en nationale afspraken zijn dat Nederland de hoeveelheid CO_2 in 2030 met 55 procent zal reduceren ten opzichte van 1990 en in 2050 (netto)klimaatneutraliteit bereikt zal hebben. Elke sector (gebouwde omgeving, verkeer en vervoer, industrie, energie, afval en water en landbouw, bosbouw en visserij) moet hierin een bijdrage leveren. De gemeenten hebben een belangrijke rol in de energietransitie in de Gebouwde Omgeving. De Gebouwde Omgeving is goed voor circa 40 procent van het totale energieverbruik in Nederland. In de Gebouwde Omgeving wordt vooral aardgas verbruikt (direct voor verwarming en indirect voor elektriciteitsopwekking). Met het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) wordt ingezet op verduurzaming van de warmtevoorziening in de gebouwde omgeving

Het Klimaatakkoord voorziet erin dat over tien jaar 1½ miljoen woningen van het gasnet zijn afgesloten. In 2050 moeten alle bijna negen miljoen huizen en andere gebouwen in Nederland aardgasvrij zijn. Van 2018 tot 2028 wil de regering met het PAW zo'n 50.000 woningen gasvrij maken. Uit de voorgedragen 74 wijken door de gemeenten zijn in de eerste ronde 27 gemeenten geselecteerd. Een jaar later – eind 2019 – zouden tweeduizend huizen gasvrij moeten zijn. Op deze wijze en in dit tempo zou van de proefprojecten een leereffect uitgaan en

---

[168] Willem Ligtvoet e.a., *Navigeren naar een klimaatbestendig Nederland. Drie varianten om de uitvoering van het klimaatadaptatiebeleid op kortere en langere termijn te sturen en te monitoren,* Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, juni 2021, blz. 11, 12, 17 en 18.

[169] Nicole Glanemaan, Sven N. Willner & Anders Levermann, "Paris Climate Agreement passes the cost-benefit test", in: *Nature Communications*, jrg. 11, nr. 110, januari 2020; Rolf Schuttenhelm, "Niets aan milieu doen veel duurder dan investeren in klimaatbeleid, in: NU.nl, 1 oktober 2019; Rolf Schuttenhelm, "Opwarming dreigt onbetaalbare kostenpost te worden voor arme landen, in: NU.nl. Met een royale bandbreedte en met de nodige onzekerheden worden in ander onderzoek de kosten van niets-doen geraamd worden. Tot 2050 is geraamd dat de economische schade van klimaatverandering kan liggen tussen 49 en 124 miljard euro; waarvan 5,3 tot 40 miljard bestaat uit schade aan funderingen. De schade door bodemdaling in het landelijk gebied is tot 2050 geraamd op € 21 miljard. Rijksoverheid, *Klaar voor klimaatverandering*, Brede Maatschappelijke Heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 19-22. Zie voor de toenemende financiële risico's die klimaatverandering met zich meebrengt ook: Mark Beunderman, "Het klimaatrisico: oranje lucht, vuile rook en miljarden dollars schade", in: *NRC*, 19 september 2020, blz. E2. Het niet-circulair winnen en produceren van materialen en grondstoffen zorgt voor een milieuschade van € 31 miljard (4½ procent van het bbp). Rijksoverheid, *Naar een economie zonder afval*, Brede maatschappelijke heroverweging, 20 april 2020, blz. 6 en 9. Er zijn ook belangrijke niet-monetaire kosten en baten. Bij hetzelfde primaire grondstofgebruik kan bijvoorbeeld een circulaire economie met 80 procent hergebruik ongeveer vijf keer zo groot zijn als de huidige, lineaire economie. Verder zijn er baten – of niet-gemaakte kosten – vanwege gezondheidswinst, nieuwe banen, kortere ketens, versterking van de lokale economie en geringere afhankelijkheid van het buitenland.

[170] De totale kosten om Nederlandse steden te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering bedragen 42 tot 83 miljard Euro. De verwachte schade als gevolg van extreme weersomstandigheden (schade als gevolg van wateroverlast in woningen, straten en sporen, de toename van ziekenhuisopnames, sterfgevallen door hittestress, schade aan houten paalfunderingen en wegen door droogte, afname van de arbeidsproductiviteit) bedraagt, als we niets doen, op termijn 36 tot 62 miljard Euro. Niet in alle gevallen zijn individuele maatregelen kosteneffectief. Elwin Leusink, *Naar een kosteneffectieve aanpak van klimaatadaptatie in Nederland*, SWECO, De Bilt, 2018

[171] Bij de 110 miljard euro ruimtelijke investeringen zijn de investeringen in het kader van het Nationaal Groeifonds en de EU-middelen nog niet meegerekend. Rijksoverheid, *Naar een economie zonder afval*, Brede Maatschappelijke Heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 32 en 44.

kunnen de proefwijken een vliegwiel worden voor de aanpak op grotere schaal om wijkgericht van het gas af te gaan. Inclusief de tweede ronde zijn nu bijna 150 voorstellen gedaan en zijn er 46 wijken/gemeenten geselecteerd. Het tussendoel is dat in 2030 één van de vijf woningen in Nederland van het aardgas af is.

Dit bleek te ambitieus. Twee jaar na de start zijn pas in vier van de 27 proefwijken en -dorpen uit de eerste ronde 206 huizen aardgasvrij gemaakt. Breed groeit de twijfel of het nagestreefde tempo haalbaar is. Bij de eerste veertien wijken zijn de volgende structurele problemen duidelijk geworden: vertragend werkende wetgeving, gebrek aan kennis en tijd bij gemeenten en bewoners, en onvoldoende financiële middelen bij gemeenten. Het organiseren van de participatie en het vergroten van het kennisniveau van huurders en woningeigenaren zodat zij effectief mee kunnen praten en denken kost tijd. Omdat bovendien woningen in grote mate van elkaar verschillen, evenals de mogelijkheden en bereidheid van bewoners om aan de verduurzaming van hun huizen mee te doen, is de energietransitie op wijkniveau maatwerk en zijn de ervaringen lastig elders toe te passen en op te schalen. Verder ontbreekt landelijk beleid over hoe kosten en (financiële) risico's verdeeld moeten worden over deelnemende partijen (gemeenten, bewoners en energieleveranciers). Daarmee lijkt elke wijk en elk dorp het wiel te moeten uitvinden. Dit vermindert de leer- en opschalingsmogelijkheden, vergroot de benodigde investeringen en daarmee komen gemeenten geld tekort om de verduurzamingprojecten af te ronden.[172]
Gemeenten, provincies en waterschappen hebben een centrale rol bij de uitvoering van verschillende klimaatafspraken, in het bijzonder betreffende de afspraken aan de sectortafels Elektriciteit en Gebouwde Omgeving. Met Regionale Energiestrategieën (RES) wordt ingezet op de verduurzaming van de elektriciteitsproductie, met het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) op verduurzaming van de warmtevoorziening in de gebouwde omgeving, met de Versterkte Uitvoering Energiebesparingsplicht (VUE) op de energiebesparing bij bedrijven en instellingen en met de afspraak uit het Klimaatakkoord op de verduurzaming van de mobiliteit. In de Regionale Energie Strategieën werken de gemeenten samen met vele partijen in dertig regio's in het land. Hiermee is de RES ook een praktijkproef voor de decentrale overheden om samen te werken als één overheid.[173] Toch zijn nog aanzienlijke verbeteringen noodzakelijk in de opgavegerichte samenwerking aan de energietransitie. De ervaring leert dat in deze opgavegerichte samenwerking in vele regio's de volgende verbeteringen mogelijk zijn: er is nog te weinig sprake van een integrale belangenafweging met andere grote opgaven in de fysieke leefomgeving, vooral de kleinere gemeenten hebben beperkte capaciteit, kennis en kunde om hun regierol goed in te kunnen vullen en het financiële instrumentarium is te gering om de warmtetransitie in de gebouwde omgeving van de grond te krijgen.[174]

Het ontbreekt vooralsnog aan goede financieringsconstructies om de markt en individuele burgers op grote schaal te stimuleren tot investeringen in de energie- en warmtetransitie. Weliswaar zijn er voor huizenbezitters, organisaties en bedrijven diverse subsidies om de energietransitie te stimuleren. En voor de tientallen proeftuinen aardgasvrije wijken van het Interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken stelt het rijk in totaal € 435 miljoen beschikbaar tot 2028. Maar voor de transitie naar een nieuw energiesysteem zijn de komende veertig jaar *jaarlijks* additionele investeringen nodig van ongeveer 10 miljard euro. Deze benodigde additionele investeringen komen bovenop de jaarlijkse vervangingsinvesteringen van het huidige energiesysteem van € 10 miljard (deze investeringen kunnen ook aangewend worden voor het nieuwe energiesysteem zonder meerkosten voor burgers en bedrijven).[175] Ook dienen de gemeenten, provincies en waterschappen de komende drie jaar (2022-2024) met

[172] Algemene Rekenkamer, *Aardgasvrije wijken: te hoge verwachtingen gewekt*, Nieuwsbericht, Den Haag, 20 mei 2020; Erik van der Walle, "Rekenkamer fileert eerste aanpak aardgasvrije wijken", in: *NRC*, 23 mei 2019, blz. E9; Jurre van den Berg, "Na twee jaar experimenteren in 'aardgasvrije wijken' zijn slechts 206 huizen van het gas af", in: *De Volkskrant*, 18 januari 2021. Sam de Voogt, "Rijk, help bij verduurzamen woning", in: *NRC*, 18 februari 2021; Marloes Dignum, e.a., *Warmtetransitie in de praktijk. Leren van ervaringen bij het aardgasvrij maken van wijken,* Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2021; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Van Parijs naar praktijk. Bekostiging en besturing van de decentrale uitvoering van het klimaatakkoord*, Den Haag, januari 2021. Voor mensen die weigeren mee te doen met 'van-het-gas-af' blijft een apart gasnet nodig.

[173] Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen,* Den Haag, 8 april 2020, blz. 5.

[174] Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en Financiële verhoudingen*, Den Haag, 8 april 2020, blz. 5, 28-31; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!*, Den Haag, 10 september 2020.

[175] Ministerie van Financiën, *IBO Financiering Energietransitie: beleidsmatige keuzes in kosten, prikkels en verdeling,* Den Haag, 30 maart 2021, blz. 6. Dit zijn de meerkosten vanuit het perspectief van de eindgebruikers. Omdat groene investeringen veelal gepaard gaan met veel lagere variabele kosten

€ 1,8 miljard bekostigd te worden om de extra taken uit te kunnen voeren die uit het Klimaatakkoord voortvloeien. Het leeuwendeel (bijna € 1,6 miljard) is de komende drie jaar alleen al nodig voor de uitvoeringslasten van gemeenten.[176] Zelfs als de extra financiële middelen beschikbaar komen, dan is het knelpunt van de human resources nog niet een twee drie opgelost. Tot nu toe stagneert de energietransitie ook door de tekortschietende capaciteit, en soms ook kennis, bij installateurs, aannemers, adviseurs en gemeenten.

De rijksoverheid is in eerste instantie aan zet om conclusies te verbinden aan het Urgenda-vonnis, de verhoogde EU-ambitie om in 2030 een CO_2-reductie van ten minste 55 procent te bereiken ten opzichte van 1990 en om invulling te geven aan de Green Deal. Voor de gebouwde omgeving worden voor de kabinetsformatie de oplossingsrichtingen aangereikt: normeren van emissies in de bestaande bouw zodat er duidelijkheid is voor burgers en bedrijven (bijvoorbeeld via minimumeisen voor woningisolatie en warmte-installaties), betere beprijzing van het gebruik van aardgas en extra subsidiemiddelen om beter te kunnen sturen op het doel van 'woonlastenneutraliteit'. Zelfs met een minder hard gedefinieerd doel, zoals bijvoorbeeld 'betaalbaarheid', zijn extra middelen nodig om dit doel te kunnen bereiken.[177]

Zorg naast de doelstellingen van het Klimaatakkoord voor duidelijke gezamenlijke doelen en beelden om te voorkomen dat de benodigde maatregelen te gefragmenteerd, te sectoraal en onvoldoende gecoördineerd worden aangepakt. Verklein daarnaast de gemiste kansen en verminder de tegenstrijdige prikkels. Zo is er is vanuit het ministerie van Economische Zaken en Klimaat *niet* gestuurd om in de Regionale Energie Strategieën de verbinding te leggen met klimaatadaptatie en/of de transitie naar een circulaire economie. Terwijl restwarmte beter benut kan worden als deze niet langer afkomstig is van afvalverbrandingsinstallaties. De mogelijkheden om duurzame energie op bedrijfsterreinen op te wekken, is *niet* meegenomen omdat 'industrieterreinen' was toebedeeld aan de industrietafel. Boeren die hun schuren, stallen en bedrijfsgebouwen volleggen met zonnepanelen worden gezien als 'energiebedrijf' in plaats van boerenbedrijf; hierdoor vallen zij in een andere BTW-box, lopen zij sommige subsidies mis en kunnen zij productierechten verliezen.[178] Ook de prikkels om te komen tot een duurzaam voedselsysteem (LNV) en tot duurzame consumptie (VWS) zijn gefragmenteerd en onvoldoende richtinggevend.[179]

Tot nu toe is de RES-aanpak ook geen wervend toekomstverhaal dat kan zorgen voor draagvlak in de wijken en de buurten van Nederland.[180] Er is behoefte aan verhelderende en aansprekende scenario's, verhalen en verbeeldingen van de toekomst. De watersector deed dit al in het vorm van het inspirerende project

---

en/of leiden tot een lager energiegebruik, zullen naar verwachting de totale (nationale) kosten voor de samenleving lager uitvallen dan genoemde neerinvesteringen. Daarnaast kan de overheid door middel van belastingen en subsidies voor groepen eindgebruikers verlagen of juist verhogen.

[176] De uitvoeringskosten voor het verduurzamen van het eigen vastgoed en de eigen mobiliteit, het zero emissie inkopen van grond-, weg- en waterwerken, zero-emissie maken van het busvervoer en de uitrol van de laadinfrastructuur lopen via het rijk en worden via de trap-op-trap-af systematiek bekostigd aan gemeenten of hiervoor zijn al (deels) bekostigingsafspraken gemaakt. Raad voor het Openbaar Bestuur, *Van Parijs naar praktijk. Bekostiging en besturing van de decentrale uitvoering van het klimaatakkoord*, Den Haag, januari 2021, blz. 7 en 31. Stedennetwerk G40, *Steden maken het verschil!. Strategische agenda 2019-2022*, s.l. s.a., blz. 8 en 9.

[177] Eindrapportage studiegroep Invulling klimaatopgave Green Deal, *Bestemming Parijs. Wegwijzer voor klimaatkeuzes 2030, 2050,* Den Haag, januari 2021, blz. 5 en 9.

[178] De gemiste horizontale verbinding tussen de opwekking van duurzame energie in de gebouwde omgeving en industrieterreinen blijkt uit de geraamde energiebesparing van 32 petajoule als 250 bedrijventerreinen verduurzaamd worden. Dit is méér dan het sectordoel voor de gebouwde omgeving uit het Klimaatakkoord. Nefs en Pen, "Voorsorteren op toekomstproof logistiek vastgoed", in: *ROmagazine*, 17 maart 2020; Rli, *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, maart 2019, blz. 18 en 22; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen*, Den Haag, 8 april 2020, blz. 29 en 30.

[179] Sociaal-Economische Raad (SER), *Uitvoeringsagenda Energieakkoord voor duurzame groei*, 2018; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen,* Den Haag, 8 april 2020, blz. 30; Rijksoverheid, *Bewegen naar een duurzaam voedselsysteem*, Brede Maatschappelijke Heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 23-28; Raad voor de Leefomgeving en infrastructuur (Rli), *Naar een duurzame economie. Overheidssturing op transities*, Den Haag, november 2019.

[180] Merel Ooms, Donald van den Akker en Ali Karatas, *Veranderd samenspel. Een verkenning van samenwerken tussen gemeenten en bewonersinitiatieven in de energietransitie*, Platform31, april 2020; A. Woestenburg, e.a., *Innovatie in besluitvorming richting aardgasvrije wijken*, G4/TNO/Platform31, mei 2020.

'Groenblauwe'.[181] Ook voor het Programma Aardgasvrije wijken concludeerde Co Verdaas dat je zonder goed verhaal niemand meekrijgt.[182]

Maatschappelijke acceptatie is voorwaardelijk voor een succesvolle transitie. De betrokkenheid van burgers is hiervoor cruciaal, evenals de verdeling van de lasten tussen burgers en bedrijven en tussen de burgers onderling.[183] Om draagvlak te verwerven, kan meer gebruik gemaakt worden van burgerbegrotingen, burgerfora en kunnen inwoners beloond worden voor hun betrokkenheid bij de besluitvorming en afwegingen. Ook kan meer gewerkt worden met ontwerpstudio's waarin wenselijke toekomstbeelden worden gemaakt om het gesprek te verdiepen en te verrijken.[184] De nieuwe Omgevingswet biedt gemeenten de mogelijkheid om eigen lokale normen te stellen én om initiatiefnemers te verbinden met belanghebbenden. Hierdoor kan beter worden afgedwongen dat het eigenaarschap van nieuwe energiebronnen (vooral windmolens op land) met omwonenden wordt gedeeld.[185] Dit bevordert de acceptatie van projecten voor duurzame energieopwekking.

Er ontstaan ook steeds meer initiatieven van bewoners die zelf een actieve rol willen spelen. In 2020 waren in Nederland minstens 77 bewonersinitiatieven bezig met concrete plannen voor een warmteproject, waarvan de overgrote meerderheid zich richt op de kansen voor een lokaal warmtenet. Bewonersinitiatieven voor lokale warmtenetten, zonder betrokkenheid van de grote fossiele energiebedrijven, halen onder andere hun inspiratie uit Denemarken. Daar liggen overal lokale warmtenetten, waarvan 36 procent in bezit is van burgercoöperaties. Warmtenetten gevoed met lage temperatuur warm water uit de bodem, het riool of de sloot, of door gebruik te maken van groen gas of waterstof, of door gebruik te maken van warmtepompen met groene stroom uit eigen windmolen en zonnepark.[186] Om de regierol van de gemeente en het initiatief van bewoners goed op elkaar te laten aansluiten, is het cruciaal om te investeren in een langdurige relatie met veel vertrouwen. Omdat een groot deel van de bewoners niet staat te springen om nieuwe warmte is het van belang om de transitie te verbinden met de andere thema's in de wijk (zeggenschap over de eigen leefomgeving, tarieven, duurzaamheid en service, versterken sociale cohesie, veiligheid, verminderen energie-armoede, e.d.). Gemeente en bewoners hebben elkaar hard nodig om de warmteprojecten van de grond te krijgen. Veel gemeenten zijn enthousiast over bewonersinitiatieven en ondersteunen ze graag. Toch blijkt het in de praktijk vaak een uitdaging voor een initiatief om een duidelijke en gelijkwaardige positie te krijgen in het lokaal beleid. Draagvlak en een constructieve houding van de inwoners komen tot stand door goed luisterende ambtenaren, waardering voor de verschillende perspectieven, serieus genomen worden en eerlijke procedures. Als burgers een participatief proces als open en eerlijk ervaren, draagt het bij aan het vertrouwen in de gemeente en aan draagvlak voor beleid. Het is voor

[181] De Publieke Zaak, *Meer Wel. Over Nieuwe Structuren in de 21-ste Eeuw,* s.l., 2021, blz.183, 184. Een manier is om intergenerationeel te leren denken, om te werken aan goed 'voorouderschap' (hoe kijken de volgende drie tot vier generaties op ons terug?) en om weer "kathedralen te bouwen" (de mensen die in de Middeleeuwen besloten om een kathedraal te bouwen, wisten dat zij het eindresultaat nooit zelf zouden zien; maar wat ze wel wisten, was dat ze iets waardevols wilden nalaten voor volgende generaties). De focus in de verbeelding en het toekomstverhaal kan zijn dat wij de rijkdom in de vorm van gezondheid, kennis, stabiliteit, welzijn en prettige leefomgeving, die wij van onze voorouders hebben geërfd, willen doorgeven aan volgende generaties. Toekomstperspectieven, verbeelden en verhalen zijn gemaakt door de Rli en het College van Rijksadviseurs. Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, Den Haag, maart 2019; College van Rijksadviseurs, *Panorama Nederland*, Den Haag, 2018.

[182] Co Verdaas, "Energie en gebiedsontwikkeling: een winnende combinatie", in: Programma Aardgasvrije Wijken, *De opgave waar we voor staan is groot en complex. Essaybundel over aardgasvrije wijken door negen professoren,* Den Haag, januari 2020, blz. 9.

[183] Sociaal Cultureel Planbureau, *Onder de pannen zonder gas. Woningeigenaren en hun afwegingen voor aardgasvrije alternatieven*, Den Haag, 2019. Sommige burgers vinden dat de kosten onder iedereen gelijk moeten worden verdeeld, terwijl andere burgers vinden dat de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen.

[184] Maarten Haijer, "Aardgasvrij avant-la-lettre – Leren van Malmö", in: Programma Aardgasvrije Wijken, *De opgave waar we voor staan is groot en complex. Essaybundel over aardgasvrije wijken door negen professoren*, Den Haag, januari 2020, blz. 17-23; Springtij, *Vergezichten en verkiezingen. Op weg naar een toekomstbestendige en waardevolle samenleving*, Springtij Manifest 2020, 28 september 2020; Rinie van Est en Arnoud van Waes m.m.v. Annick de Vries, *Elf lessen voor een goede Energiedialoog*, Rathenau Instituut, Den Haag, 2016; Adviescommissie Burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid, *Betrokken bij klimaat. Burgerfora aanbevolen,* Den Haag, maart 2021.

[185] Dirk Sijmons, Jasper Hugtenberg, Fred Feddes en Anton van Hoorn, *Landschap en energie. Ontwerpen voor transitie*, Rotterdam, 2014; Sjors de Vries, *De energietransitie: dé ruimtelijke opgave met stip*, blog Ruimtevolk, 8 september 2016.

[186] Frank Straver, "Met de hele wijk van het gas af: in Wageningen doen ze het gewoon", in: *Trouw,* 11 oktober 2018; Frank Straver, "Een prille maar serieuze trend: baas in eigen warmtebron", in: *Trouw*, 4 februari 2021. Ook 35 bedrijven en organisaties (Woonbond, Consumentenbond, natuur & Milieu Federatie, energiebedrijven, lokale coöperaties, netbeheerders) roepen op om ruimte te geven aan kleinschalige initiatieven en innovatieve ideeën. Warmtecoalitie, *Manifest – Naar een toekomstbestendige warmtenet,* s.l., 10 juni 2020; Frank Straver, "Oproep: Zorg dat warmtenet democratisch en duurzaam is, net als in Denemarken", in: *Trouw,* 10 juni 2020.

gemeenten zinvol om méér aandacht te besteden aan de manier waarop burgers, bewonersinitiatieven en ambtenaren met elkaar praten, om méér te focussen op het proces en minder op de uitkomsten.[187]

Transitie naar een circulaire economie

In Nederland zijn de internationale afspraken vertaald in de nationale opgave om vóór 2050 een volledig circulaire economie te realiseren in Nederland. Met als tussendoelstelling om in 2030 vijftig procent minder gebruik te maken van minerale, fossiele en metalen primaire grondstoffen. Verschillende grondstoffentrends gaan niet de goede kant op en het tussendoel is nog ver weg. Alhoewel de efficiëntie in het gebruik van grondstoffen is toegenomen, is het totale grondstoffengebruik nauwelijks veranderd. Zes van de zeven nationale doelen voor afval worden naar verwachting niet gehaald.

Omdat de effecten van meer circulair produceren en consumeren vaak lange tijd op zich laten wachten, kan ook gekeken worden naar het aantal circulaire bedrijven en het aantal nieuwe circulaire initiatieven. Ook daaruit kan geconcludeerd worden dat wij nog maar aan het prille begin staan van de transitie naar een circulaire economie. Er zijn nog vele betekenisvolle extra stappen nodig om te komen tot een versnelde overgang naar een volwaardige circulaire economie. Er zijn ongeveer 85.000 circulaire activiteiten, waar circa 420.000 banen mee gemoeid zijn. Omdat deze activiteiten al lang bestaan (reparatie van fietsen en auto's of verkoop via Marktplaats) worden ze vaak niet als circulair gezien. Bij deze inventarisatie zijn 1.500 nieuwe circulaire initiatieven getraceerd. Dit zijn innovatieve ontwerpen zoals een modulaire koptelefoon of Fairphone, speelgoed van rietsuikerresten of vloerkleden van gerecycled polyester. Of het zijn innovatieve businessmodellen zoals deelplatformen of abonnementen op een fiets, wasmachine of verlichting. Ook een fietspad van gerecycled plastic is gemaakt met een innovatieve technologie. Sommige circulaire activiteiten zijn gekoppeld aan andere doelen, zoals de klimaat- of woningbouwopgave of een sociaal doel. Zo zijn er kleine verplaatsbare modulaire woningen, die ook leiden tot minder CO_2-uitstoot, en zetten kringloopwinkels en de Verspillingsfabriek ook in op werk voor sociaal kwetsbare groepen. Het begin is er – ook met het gaan monitoren van circulaire activiteiten en stromen – maar er is veel meer nodig dan de circa 1.500 nieuwe circulaire initiatieven om het doel 'Nederland circulair in 2050' te halen.[188]

Afhankelijk van de grondstof, halffabricaat, product of dienst zijn er vele actoren in binnen- en buitenland betrokken bij de transitie naar een meer circulaire keten. De overheid is slechts één van de actoren in een complex systeem. De financiering van de transitie naar een circulaire economie schiet op vele punten tekort. Milieuschade wordt niet beprijsd waardoor de primaire grondstoffen te goedkoop zijn, de prijs van recyclaat te hoog, de kwaliteit te laag en het volume te gering. Ook het verbranden van afval is in het huidige systeem goedkoper dan recyclen. Circulaire verdienmodellen komen moeilijk van de grond door een gebrek aan risicofinanciering, onbenutte schaalvoordelen, informatie- en imagoproblemen en hoge transactiekosten. Het mitigeren van dergelijk marktfalen met regelgeving, beprijzing, subsidiëring en/of voorlichting is een belangrijke taak voor de rijksoverheid. De financieringskloof om de circulaire initiatieven het licht te doen zien, ligt tussen de € 360 miljoen en € 1,7 miljard. Ongeveer zestig procent van de financieringsbehoefte. [189]

Zowel de rijksoverheid als de gemeenten kunnen diverse maatregelen nemen om een impuls te geven aan de transitie naar een circulaire economie:

- biedt ruimte, stimuleer het hergebruik van bouwafval, ontwikkel met de regiogemeenten grondstoffenrotondes en benoem ketenregisseurs;

[187] Participatiecoalitie, *Bewonersinitiatief in de warmtetransitie. De Participatiecoalitie deelt 20 lessen uit de praktijk, s*.l., februari 2021; Christine Elisabeth Bleijenberg, *In gesprek of uitgepraat? Over de betekenis van gesprekken voor het verloop van lokale participatieprocessen,* proefschrift, Nijmegen, 9 juni 2021. Zie voor hoe het niet moet: Frans Soeterbroek, *Op klantreis met burgerinitiatieven? Doe ze dat niet aan!*, blog, 19 oktober 2020; Yolanda de Koster, "Burgerinitiatieven verdwalen in gemeentelijk doolhof", in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur*, 15 oktober 2020; Roel Woudstra, "Zitten gemeenten de groene burger dwars?", in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur*, 22 oktober 2020.

[188] Planbureau voor de Leefomgeving, *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2021,* Den Haag, 2021; Planbureau voor de Leefomgeving, *Circulaire economie in kaart,* Den Haag, 2019.

[189] Rijksoverheid, *Naar een economie zonder afval*, Brede Maatschappelijke Heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 32 en 44.

- zet in op een vorm van recycling waarbij het product na verwerking dezelfde of zelfs een betere kwaliteit heeft (*upcycling*) en verminder de vorm van recycling waarbij kwaliteitsverlies optreedt en producten omgezet worden in minder waardevolle producten (*downcycling*);[190]
- hanteer intern en bij de aanbesteding betekenisvolle CO_2-prijzen om meer circulair in te kopen; dit stimuleert meer duurzame aanbiedingen van o.a. aannemers in de grond-, weg- en waterbouw en is een impuls om betonrecyclaat meer te gaan toepassen;[191]
- stimuleer innovatie, bevorder ondernemerschap, daag ondernemers uit, tender gewenste maatschappelijke, circulaire oplossingen (afzien van producten of producten intensiever gebruiken, producten efficiënter fabriceren of efficiënter maken in het gebruik, producten hergebruiken, productonderdelen repareren, reviseren en hergebruiken, producten delen, leasen en het circulair ontwerpen van producten);
- ruim belemmerende wet- en regelgeving op (normen, certificering) en bestrijdt opvattingen, gewoontes en procedures die circulaire producten en diensten op achterstand zetten;
- breng circulair dicht bij de mensen; initiatieven die circulair en lokale en sociale doelen combineren staan dicht bij mensen, want ze verschaffen een oplossing voor problemen die burgers direct ervaren;
- stimuleer kortere en duurzame ketens;[192]
- combineer circulair met andere doelen, zoals de klimaatopgave, de energietransitie en het nastreven van andere maatschappelijke doelen.[193]

Trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

De gemeente Meierijstad heeft zich als doel gesteld om in 2050 volledig CO_2-neutraal te zijn in alle sectoren (gebouwde omgeving, elektriciteit, industrie, mobiliteit, landbouw en landgebruik).[194] Om dit doel te realiseren, moeten de komende jaren – in de eerstvolgende periode van een nieuwe raad en gemeentebestuur – grote stappen gezet gaan worden. Grote en grotere stappen omdat ook het bod in de Regionale Energiestrategie Noordoost Brabant aangescherpt moet worden. Immers de doelstelling voor 2030 om 49 procent minder CO_2 uit te stoten dan in 1990 is verhoogd naar 55 procent minder CO_2-uitstoot ten opzichte van 1990. Voor Meierijstad zijn er ook belangrijke keuzes te maken over de hoeveelheid en de aard van de op te wekken duurzame energie in het buitengebied.[195]

---

[190] Bij *upcycling* wordt een onbruikbaar product verwerkt tot een nieuw product dat meer waarde heeft dan daarvoor. Zoals een nieuwe tas van oude denim, tuinmeubilair gemaakt van oude olievaten of een design sofa gemaakt van 95 procent gerecycled plastic. In de bouw spreken we van *upcycling* wanneer, bijvoorbeeld, materialen in een gebouw aan elkaar worden geschroefd in plaats van gelast, waardoor het later weer uit elkaar te halen is en direct kan worden ingezet in een nieuw gebouw. Door *upcycling* hoeven er minder materialen te worden gebruikt, worden er minder grondstoffen gebruikt en wordt minder CO2 uitgestoten. Daarnaast vermindert *upcycling* de hoeveelheid afval en daagt het bedrijven en ondernemers uit om duurzamere producten, die goed kunnen worden hergebruikt, te ontwikkelen. Het sloopbedrijf New Horizon beoordeelt een te slopen gebouw vooral op de grondstoffen die hergebruikt kunnen worden en mede met deze invalshoek kan een scherpe prijs afgegeven worden voor de sloopklus. *Downcycling* is het tegenovergestelde van *upcycling*. De gerecyclede producten en materialen verliezen aan kwaliteit en hebben een lagere waarde. Bijvoorbeeld het smelten of verkorrelen van bijvoorbeeld plastic om als nieuwe grondstof te gebruiken. Dit proces gaat door gemengde afvalstromen, vervuiling of omdat slechts een deel van het oorspronkelijke product hergebruikt kan worden vaak gepaard met kwaliteitsverlies. Sabine Sluijters, “De cirkel beweegt, maar heeft nog een zetje nodig. Omslagverhaal Circulaire economie”, in: Het Financieele Dagblad, 4 maart 2017, blz. 6, 7; Rijksoverheid, *Rapport werkgroep Duurzaamheid, ten behoeve van de Studiegroep Duurzame Groei*, Den Haag, juli 2016, blz. 6,7, 19 - 22, 33 - 37.

[191] Meierijstad wil deze aanpak hanteren bij de nieuw aan te leggen verbindingsweg N279-bedrijventerrein Veghel-West. Gemeente Meierijstad, *Duurzaamheidsvisie Meierijstad. Samen werken aan een duurzaam Meierijstad in 2050,* s.a., blz. 27.

[192] Voor de transitie naar een duurzaam voedselsysteem moeten – naast de honderden kleinschalige en middelgrote initiatieven – op een breed terrein vernieuwingen en innovaties plaatsvinden. Vernieuwingen en innovaties om te komen tot een prijs van voedsel die de maatschappelijke kosten incorporeert (truecost/trueprice), om de bodemkwaliteit, het natuurlijk kapitaal en de biodiversiteit te verbeteren, om minder dierlijke en meer plantaardige eiwitten te produceren en te consumeren, en om te komen tot nieuwe businessmodellen. Ministerie van LNV, *Realisatieplan Visie LNV, Op weg naar een nieuw perspectief*, 2019; Anne-Charlotte Hoes, Carlijn Savelkouls, Charon Zondervan en Volkert Beekman, *Voedselinnovaties in Nederland: een greep uit vernieuwende initiatieven, Wageningen Economic Research, Wageningen, 2016;* Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*, Naar een voedselbeleid*, Amsterdam, 2014.

[193] Planbureau voor de Leefomgeving, *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2021,* Den Haag, 2021; Planbureau voor de Leefomgeving, *Circulaire economie in kaart,* Den Haag, 2019; Maikel Kishna, Trudy Rood en Anne Gerdien Prins, *Achtergrondrapport bij circulaire economie in kaart,* Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 18 januari 2019; Barbara Heebels en Sabina Gietema, *Circulaire economie en de gemeente. Rol lokale overheid in het bevorderen van circulaire bedrijvigheid,* Platform31, Den Haag, 2019.

[194] Gemeente Meierijstad, *Duurzaamheidsvisie Meierijstad. Samen werken aan een duurzaam Meierijstad in 2050.*

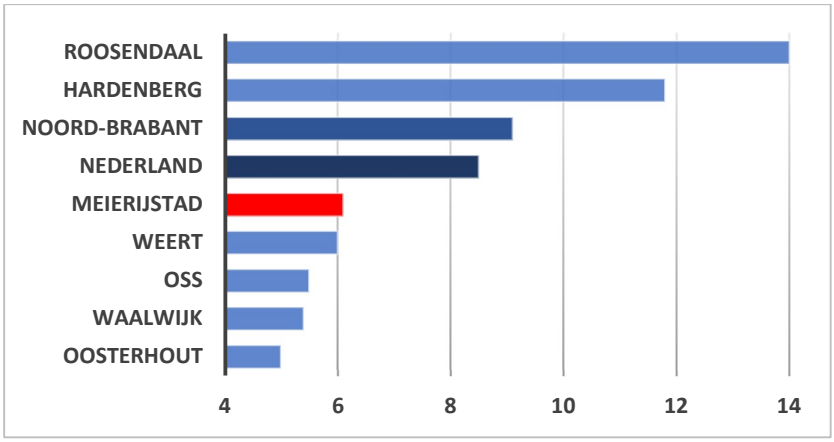
[195] Jan Jaap Wesselink, Anneloes van der Gun, Corine Zwart, Vincent Janssen en Frank Schellen, *De toekomst van zon en wind in Meierijstad. Een afwegingskader voor zonneparken en een globale verkenning voor windparken,* Over Morgen/Royal HaskoningDHV/Meierijstad, s.l,, 18 november 2019; gemeente Meierijstad, *Vitaal Buitengebied*.

De duurzaamheidsopgave voor Meierijstad is aanzienlijk

De opgave van de duurzaamheidstransitie voor Meierijstad is omvangrijk en er is nog een lang weg te gaan. Het gas- en elektriciteitsgebruik van de woningen is, alhoewel dalend, hoog in vergelijkend perspectief. Het ecologisch kapitaal is ten opzichte van de andere middelgrote gemeenten (met uitzondering van Waalwijk en Oss) niet bijzonder hoog. Verder is een specifieke opgave voor Meierijstad de grote stikstof en fosfaatoverschotten die de woon- en leefomgevingen bedreigen, het vele bedrijfsmatige verkeer en de leegstaande agrarische opstallen. Wel zijn er in vergelijkend perspectief relatief veel zonne-energie installaties per 1.000 inwoners en een aanzienlijk vermogen aan zonne-energie per 1.000 inwoners.[196]

Ondanks het vermogen aan zonne-energie is het aandeel hernieuwbare energie (hernieuwbare warmte [exclusief hernieuwbare warmte uit groen gas] en zonnestroom 'achter de meter') in het finale gebruik in Meierijstad 6,1 procent van het totale energieverbruik (figuur 37). In heel Nederland is het percentage hernieuwbare energie 8,5 procent.[197] Het aandeel hernieuwbare energie in het totale energiegebruik blijft ook aanzienlijk achter bij het gemiddelde aandeel in Noord-Brabant.

Figuur 37: Percentage hernieuwbare energie in 2019 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, provincie en in Nederland

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Van de *elektriciteit* wordt in Nederland in 2019 gemiddeld 20 procent hernieuwbaar opgewekt. Voor Meierijstad is dat percentage 7,7 procent (figuur 38).[198] Ook hierin zijn er belangrijke verschillen tussen de gemeenten.[199] Vele gemeenten – waaronder Meierijstad – moeten de komende jaren nog belangrijke stappen zetten in het verhogen van het aandeel duurzame warmte en elektriciteit.

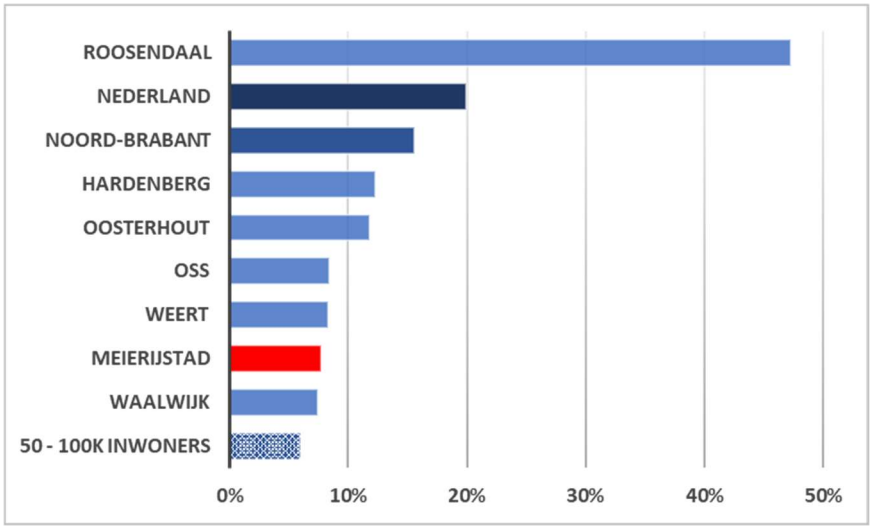
[196] Koos van Dijken, *Trends en opgaven voor Meierijstad*, Platform31, Den Haag, 10 augustus 2018, blz. 34-37.

[197] Van de hernieuwbare warmte (exclusief hernieuwbare warmte uit groen gas) wordt aangenomen dat deze warmte in het gebied zelf wordt verbruikt. Soms is dat niet zo, namelijk als de warme van een warmtenet wordt geleverd aan verbruik buiten de gemeentegrenzen. Groen gas wordt ingevoed in het aardgasnet en verbruikt als aardgas. Het groene gas telt mee in het aardgasverbruik. Zonnestroom 'achter de meter' wordt direct gebruikt in de woning, het bedrijf of de instelling zodra deze is opgewekt. Daarom bereikt deze zonnestroom het elektriciteitsnet niet. Er wordt aangenomen dat 33 procent van de opgewekte zonnestroom wordt gebruikt 'achter de meter'. Bij deze aanname tellen de zonnepanelen in zonnevelden niet mee. Immers, een zonneveld heeft geen gebruik 'achter de meter'. Rijkswaterstaat, Klimaatmonitor, *Dashboard Hernieuwbare Energie*.

[198] Rijkswaterstaat, *Klimaatmonitor*, Dasboard 'hernieuwbare energie'.

[199] Er zijn al wel gemeenten die meer dan honderd procent van de elektriciteit hernieuwbaar opwekken: Dronten (182 procent), Alkmaar (112 procent) en Lelystad (107 procent).

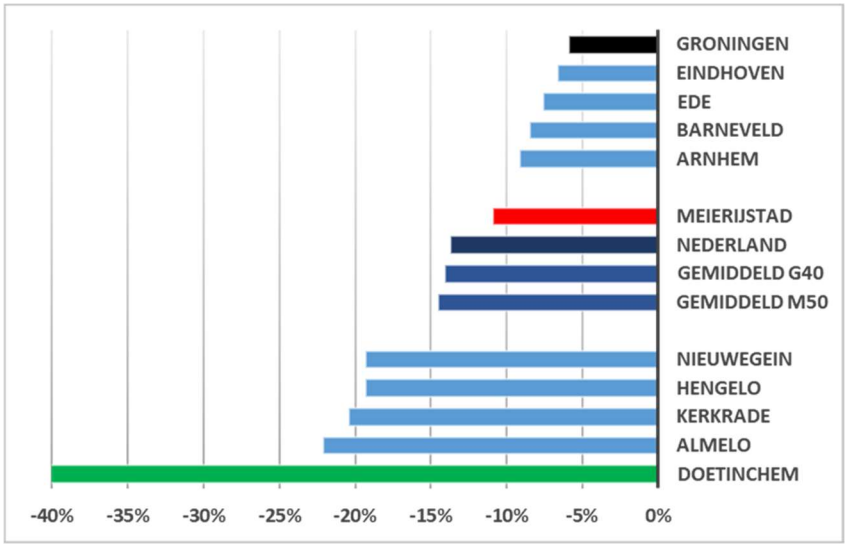
Figuur 38: Percentage hernieuwbare elektriciteit in 2019 in Meierijstad, in benchmarkgemeenten, provincie en in Nederland

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Door de sterke toename van het aandeel hernieuwbare energie in Nederland en in vele gemeenten reduceert geleidelijk de CO_2-uitstoot van de woningen per gemeente. Van 2011 tot en met 2019 daalt de CO_2-uitstoot van alle Nederlandse woningen met gemiddeld 1,8 procent per jaar en van alle woningen in de M50 gemeenten met gemiddeld 2,1 procent per jaar. De reductie in Meierijstad ligt daaronder (figuur 39).

Figuur 39: Afname CO_2-uitstoot per woning van 2011-2019 in procenten van Meierijstad, gemiddelde G40 en M50-gemeenten, top-5 gemeenten en minste top-5

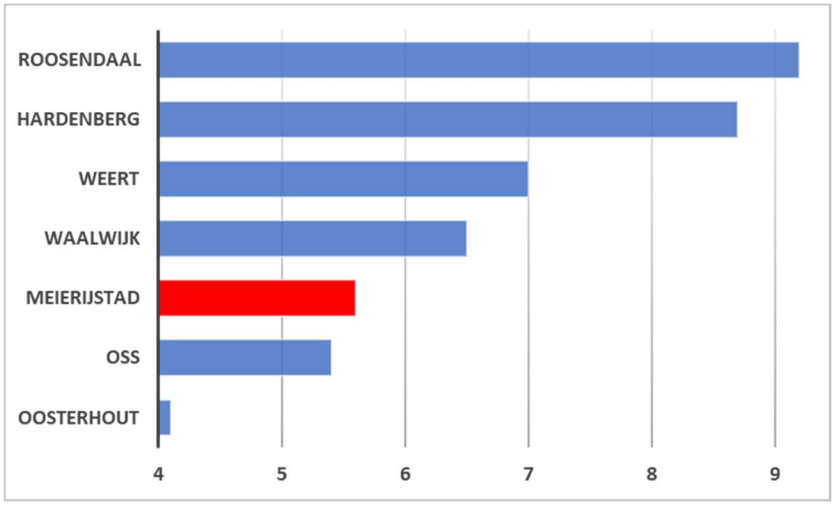

Bron: Rijkswaterstaat, Klimaatmonitor, Dashboard 'hernieuwbare energie'

Wat betreft de bestaande woningvoorraad is de opgave voor Meierijstad: 'verduurzaming'. Dit is ook een van de prioriteiten van de duurzaamheidsvisie van Meierijstad. Circa 70 procent van alle bestaande woningen heeft een C-label of minder. Deze woningen komen het meest in aanmerking voor energiemaatregelen.[200] De ambitie van de gemeente is om in 2030 de hele woningvoorraad minimaal gemiddeld energielabel B te laten hebben. De grootste winst in verduurzaming kan bereikt worden bij de woningen met een F- en G-label (figuur 40).

[200] Gemeente Meierijstad, *Woonvisie,* Vastgesteld 5 juli 2018, blz. 17.

Figuur 40: Percentage woningen met F & G-label in procenten van de woningvoorraad in 2021 in Meierijstad en in vergelijkbare gemeenten

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Aanzienlijke opgave voor Meierijstad in het buitengebied

De grote vraagstukken rond de ruimtelijke kwaliteit in Meierijstad en elders hangen samen met de ruimte die de landbouw inneemt en de noodzaak om meer ruimte te bestemmen voor natuur en voor de productie van energie. De landbouw is al eeuwenlang de belangrijkste beeldbepaler van het Nederlandse landschap; de landbouw heeft daarmee ook sterk de regionale identiteit bepaald. De productiefunctie van de landbouw domineert echter steeds meer in negatieve zin het agrarische landschapsbeeld. Het bestaande voedselsysteem bevindt zich in een afbouwende curve en is een grootschalig productiesysteem voor de wereldmarkt in verval. De traditionele landbouw vertoont op dit moment tekenen van destabilisatie, gezien de problemen met de intensieve veehouderij, grotere gebouwen en kavels, het overmatig gebruik van pesticiden, de teruglopende biodiversiteit, verdwenen houtwallen en de groeiende zorgen over het bodembeheer. Er zijn wel tekenen van vernieuwing, maar deze vernieuwing verkeert nog in de experimenteerfase. Er wordt binnen het voedselsysteem vooral nog vastgehouden aan de dominante strategie van grootschalige productie voor de wereldmarkt.

Kan en wil de gemeente veel pro-actiever zijn om de transitie te versnellen, de kwaliteit van de cultuurlandschappen te versterken en om de tegenstrijdige eisen die aan boeren worden gesteld te overbruggen? Dit mede in het licht van de stikstofproblematiek.[201] Tegenover het succes van Nederlandse boeren als voedselproducenten staat hun falen als hoeder van het landschap, biodiversiteit en klimaat. De tegenstrijdige eisen waar boeren mee opgezadeld worden zijn dat wij koeien in de wei willen vanwege de landschapsbeleving maar niet langer de methaanuitstoot. Wij streven naar dierenwelzijn maar willen wel goedkoop vlees blijven consumeren. Op korte termijn is, ook in Meierijstad, een omslag nodig naar een productiewijze die de negatieve effecten van de voedselproductie binnen de perken houdt. Dit kan onder andere door terug te grijpen om het instrumentarium dat na de Tweede Wereldoorlog zo succesvol is gehanteerd om de landbouwproductie op te voeren. Namelijk door de boeren een vergoeding te geven voor hun bijdrage aan de bescherming van milieu en klimaat. De vergoeding zal het verlies aan opbrengsten van reguliere landbouwproducten moeten compenseren.[202] Uit de duurzaamheidsvisie blijkt dat Meierijstad ook op andere wijze nog een aanzienlijke opgave heeft. Meierijstad scoort in de goenindex (o.a. groen binnen de bebouwde kom) een 0,4 en staat laag op de lijst van de groenste gemeente van Nederland in 2017 (plaats 289 van de 388 gemeenten in dat jaar).[203]

De gemeente moet keuzes maken en substantiële stappen zetten om de groenindex te verhogen en om een groenere gemeente te worden. Verder kan de gemeente de transitie naar precisielandbouw, strokenteelt, na-

[201] Vasco van der Boon, “Kringlooplandbouw Schouten bevat nogal wat losse eindjes”, in: *Het Financieele Dagblad*, 27 juni 2019, blz. 10, 11.
[202] Jeltsje van der Meer en Henk Folmer, “Betaal de boer toch om onze ‘landschapspijn’ te verzachten”, in: *Het Financieele Dagblad*, 6 juli 2019.
[203] Gemeente Meierijstad, *Duurzaamheidsvisie Meierijstad. Samen werken aan een duurzaam Meierijstad in 2050*, blz. 29.

tuurinclusieve landbouw, kringlooplandbouw en naar agrarisch natuurbeheer faciliteren en stimuleren. Het faciliteren kan plaatsvinden door op agrarisch grondgebruik ook andere economische activiteiten toe te staan. Zoals recreatie, B&B, verkoop streekproducten, zorg, wonen en werken aan huis (verbreding). Deze economische activiteiten kunnen gecombineerd worden met agrarische grondgebruik en maken het mogelijk om het oorspronkelijke landschap te behouden en om het oorspronkelijke landschap zelfs te versterken met de investeringen in bebouwing, groen en landschap. Deze kwaliteitsverbetering in het buitengebied kan de beleving van het landschap, natuur, ruimte en rust, het toerisme en de recreatie bevorderen.[204] Dit biedt ook kansen op meer toerisme, recreatie en meerdaagse verblijfsrecreatie. En groeisector met een vergrijzende bevolking.

2.8 Bestuurlijke trends en ontwikkelingen

Landelijke trends en ontwikkelingen

Veel taken op het niveau van de lokale overheid zorgen voor lastige afwegingen

De gemeente is in zowel het sociale- en ruimtelijke domein als op het gebied van de energietransitie voor de burger de belangrijkste overheid geworden. De complexiteit van het maken van afwegingen en keuzes blijft groot. Ontwikkelingen zoals de hoge verwachtingen van het zelforganiserend vermogen van de burger, de transities op het gebied van o.a. technologie en duurzaamheid en een toenemende afhankelijkheid van de samenwerking met andere partijen dragen bij aan de complexiteit. De overheid moet zowel een rechtmatige, efficiënte, samenwerkende als een netwerkende overheid zijn en bovendien actief gebruik maken van de ideeën uit de samenleving. Dit vergt het kunnen combineren en in balans brengen van verschillende sturingsvormen.[205]

Intensivering interbestuurlijk samenwerken en opmars netwerksamenleving

Met de verschuiving van taken naar de lokale overheid, is de rol van andere overheidslagen niet uitgespeeld. Integendeel, in een advies van de Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen is aan de hand van concrete casussen nogmaals indringend duidelijk geworden dat alléén door interbestuurlijke samenwerking de grote maatschappelijke opgaven (energietransitie, woningbouwopgave, ambulantisering ggz, betere werking arbeidsmarkt, verminderen kansenongelijkheid, transitie naar een circulaire economie, et cetera) doelmatig en effectief aangepakt kunnen worden.[206] Echter, dit samenspel en optreden als één overheid verloopt nog niet altijd even soepel.

Naast de interbestuurlijke samenwerking werken gemeenten met andere overheden volop samen in regionaal verband. Inmiddels wordt ongeveer een kwart van de uitgaven van alle gemeenten gealloceerd aan en besteed via gemeentelijke samenwerkingsverbanden.[207] Er is een lappendeken van vaak sectorale samenwerkingsverbanden ontstaan, die tot onduidelijkheid en complexiteit leidt. Gemiddeld zijn dat er 33 per gemeente. Van alle samenwerkingsverbanden heeft 27 procent betrekking op het fysieke domein.[208] Tegelijkertijd lijken er tussen de 25 en 30 min of meer coherente gebieden te ontstaan met een functioneel geregionaliseerd bestuurlijk stelsel.[209]

Bovendien zijn maatschappelijke vraagstukken niet langer het domein van alleen de overheid, maar vraagt de aanpak om een breed samenspel van partners. In het publieke domein zoeken professionals naar mogelijkheden om hun bestuurskracht en impact in de samenleving te vergroten door minder eenzijdig naar hun eigen kern te staren en daar de bevrijdende besluiten van te verwachten. Ze zoeken meer de grensgebieden op met andere

[204] Jantien de Boer, *Landschapspijn,* Amsterdam, 2019; Marcel ten Hooven, “Landschapspijn. Het platteland behoefte weer een landelijke visie”, in: *De Groene Amsterdammer*, 29 januari 2020.

[205] Denktank Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Werkende samenwerking*, Den Haag, juni 2018, blz. 49-53.

[206] Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen*, Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!,* Den Haag, 10 september 2020.

[207] Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur, *16 miljard euro in 1.300 samenwerkingsverbanden*, 4 april 2021,

[208] Inspectie der Rijksfinanciën, *Van woorden naar daden: over de governance van de ruimtelijke ordening,* Interdepartementaal beleidsonderzoek ruimtelijke ordening, Den Haag, 6 april 2021, blz. 42.

[209] Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Staat van het bestuur 2020*, p. 141, januari 2021 en Raad voor Openbaar Bestuur Droomland of Niemandsland. Uitgangspunten voor het besturen van regio’s. 23 juni 2021

organisaties en vormen netwerken van organisaties.[210] Gebiedsgerichte aanpakken zoals het Nationaal Programma Rotterdam Zuid leunen niet op de inzet van de overheid alleen, maar moeten het juist hebben van de inzet van hun partners.[211]

Hoge verwachtingen van burgerbetrokkenheid en verantwoordelijkheid

Overheden wensen nauw in contact te staan met inwoners en ondernemers om hun opgaven te verwezenlijken. De coöperatieve samenleving groeide de afgelopen jaren, bewonerscollectieven en sociaal ondernemers pakten maatschappelijke vraagstukken op; soms uit frustratie, uit de overtuiging het zelf beter te kunnen, of omdat de overheid het liet liggen.[212] Enerzijds biedt de burgerbetrokkenheid en inzet kansen voor gezamenlijke verantwoordelijkheid die gemeenten veelal graag wensen te verzilveren, anderzijds ervaren burgers ook dat de overheid en ambtenaren een hindermacht kunnen zijn voor allerlei burgerinitiatieven.[213] Inwoners wensen zeggenschap over hun eigen leefomgeving. Een doelstelling van de Omgevingswet, die naar verwachting per 1 juli 2022 in werking treedt, is meer ruimte voor ideeën van initiatiefnemers en het maken van lokale afwegingen.[214] Niet iedereen verwacht dat de burgerbetrokkenheid hierdoor versterkt wordt.[215]

Oplopende financiële tekorten, toenemende lasten en grote opgaven

De budgetten van de lokale overheid zijn niet meegegroeid met de toename in taken. Bovendien gingen decentralisaties in het sociaal domein gepaard met bezuinigingen. Dit heeft geleid tot financiële tekorten op lokaal niveau.[216] De financiële ruimte voor decentrale overheden om zelfstandig keuzes te maken staat onder druk. De kosten voor het sociaal domein zijn een 'koekoeksjong in de gemeentelijke begroting' die andere maatschappelijke voorzieningen uit het gemeentelijke nest drukken.[217] Dat niet alleen de financiële verhoudingen tussen overheden ter discussie staan, maar ook de bestuurlijke verhoudingen, laat ook het rapport van de Raad voor Openbaar Bestuur zien.[218] De Raad constateert dat er een mismatch is tussen opgaven, schaal en bevoegdheden.

Maatschappelijke onrust, maar ook een verlangen naar verbondenheid

Gemeenten lijken steeds vaker te maken te krijgen met incidenten die invloed hebben op de manier waarop burgers tegen het lokaal openbaar bestuur aankijken. Na een omstreden besluit van de gemeente met mogelijke maatschappelijke impact (bijvoorbeeld de komst van windmolens), of rond sommige landelijke maatregelen zoals de introductie van de avondklok laten burgers luidruchtig en soms ook op onverantwoorde wijze hun ongenoegen blijken. Maatschappelijke spanningen en onrust zetten de relatie met het (lokaal) openbaar bestuur onder druk; burgers kunnen het vertrouwen in hun bestuur verliezen.[219] Gelijkgestemden weten elkaar steeds meer te vinden op één standpunt, organiseren zich in bijvoorbeeld 'grassrootsbewegingen', maar ook in de politiek, wat deels weer leidt tot (politieke) versnippering. Juist in kwetsbare wijken manifesteert zich de groeiende kloof tussen overheid en burger; mede als gevolg van een beleidsvacuüm waarin het Rijk, woningcorporaties en gemeenten jarenlang weinig aandacht hadden voor de leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare wijken. In wijken met een mix aan bewoners met diverse achtergronden en problematieken zien we de toename van wij-zij denken, die ook landelijk waarneembaar is. Juist deze wijken herbergen politieke afhakers, terwijl de aanhang van populistische partijen groeit. Dit uit zich in spanningen tussen groepen met verschillende etnische en/of religieuze achtergronden of in weerstand tegen bijvoorbeeld bewoners met een psychische kwetsbaarheid.[220] Berichtgeving op sociale media

[210] Geert Teisman. *Netwerkorganisaties en organisatienetwerken. Effectief door sterke en snelle verbindingen.* Platform31, Den Haag, 7 januari 2021.

[211] G.J. Fernhout, I. Pohl, W. Vos en G.J. Hagen. *De maatschappelijke kosten en baten van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid*. Rotterdam, 2017.

[212] T. Collij, en L. Sterrenberg. *Naar een coöperatieve samenleving*. Platform31, Den Haag, 2018.

[213] Frans Soeterbroek, *Op klantreis met burgerinitiatieven? Doe ze dat niet aan!,* Blog op website www.ruimtemaker.nl 19 oktober 2020

[214] VNG, *Participatie binnen de Omgevingswet: een toelichting voor raadsleden*, Den Haag, 22 oktober 2019.

[215] Frans Soeterbroek, 8 januari 2021, Over de omgevingswet. Hou ermee op. Longread gepubliceerd op Biind Platform voor de fysieke leefomgeving

[216] In opdracht van rijk en gemeenten zijn onderzoeken uitgevoerd naar o.a. de structurele middelen voor de jeugdhulp door AEF Advies in 2020 en door Cebeon naar de middelen voor het sociaal domein in 2021.

[217] Alexander Leeuw, "Ongeloof over herverdeeleffecten gemeentefonds", in: *Binnenlands Bestuur*, 3 februari 2021.

[218] Raad voor Openbaar Bestuur, *Adviesrapport Rust-Reinheid-Regelmaat. Evenwicht in de bestuurlijk-financiële verhoudingen*, Den Haag, 2021.

[219] Mirjam Fokkema, Razia Ghauharali en Artie Ramsodit. *Investeren in vertrouwen en maatschappelijke onrust*. Platform31, Den Haag, maart 2019.

[220] Daan de Bruijn, Matthijs Uyterlinde, Mirjam Fokkema en Shahrzad Nourozi. *Bouwstenen voor het leren rond leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag en Utrecht, Platform31 en Movisie, april 2021.

jagen de maatschappelijke onrust aan, kunnen de zichtbaarheid van maatschappelijke onrust vergroten en kunnen het verlangen naar verbondenheid in allerlei bubbels ondersteunen. Voor besturen brengt dit weer nieuwe uitdagingen met zich mee als het gaat om het functioneren van de democratie.[221]

Landelijke opgaven, kansen, denk- en verbeteringsrichtingen

Slagvaardige opgavegerichte samenwerking

Om te werken aan de complexe maatschappelijke vraagstukken is interbestuurlijk samenwerken en werken binnen netwerken onvermijdelijk. De deal-aanpak wordt als een belangrijke richting gezien voor sector overstijgende samenwerking.[222] Het werken in een deal-aanpak geeft een netwerk van deelnemende overheden, bedrijven en organisaties de ruimte om hun eigen werkwijzen te heroverwegen en te werken aan het realiseren van gezamenlijke doelstellingen. De werkwijzen gaan uit van gelijkwaardigheid tussen alle partijen, ook tussen de verschillende overheidslagen.[223] Dit vergt wel in toenemende mate *soft skills* van ambtenaren.

De Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen is op basis van de bestudeerde casussen geschrokken van de slordigheid waarmee de opgavegerichte samenwerking van de overheden vorm krijgt. Doelen worden vaak niet gezamenlijk opgesteld, noodzakelijke spelers worden niet betrokken, er is geen regie en er is bijna altijd onduidelijkheid over de financiën.[224] Gemeenten en hun bondgenoten hebben structurele financiering nodig om de complexe maatschappelijke opgaven aan te kunnen. Maar bovenal verdienen de spelregels in de omgang tussen Rijk en decentrale overheden meer aandacht om discussies productief te houden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de beperkte speelruimte van decentrale overheden om zelf beleidskeuzes te maken en de eigen slagkracht te vergroten. Sectorale belangen en ingrepen op nationaal niveau, hebben de afgelopen jaren niet altijd geleid tot doorvoering van bijpassende organisatievrijheid en bijbehorende bekostiging.[225]

Evenwichtige financiële verhoudingen en verbreding van de partners

Mogelijke oplossingen voor het herstellen van de financiële tekorten van gemeenten zijn, extra (structureel) geld, herverdeling van het gemeentefonds, andere normeringssystematiek of uitbreiden van mogelijkheden om lokale belastingen te heffen. Zo wordt ingezet op het vergroten van de lokale budgetten om ontstane tekorten tegemoet te komen en niet langer in te teren op het eigen vermogen. Ook het niet langer laten gelden van de trap-op-trap-af systematiek voor bijvoorbeeld de gemeentelijke middelen in het sociaal domein zou meer financiële ruimte (en voorspelbaarheid) kunnen bieden. Aanspraak maken op budget vanuit overheidsfondsen, (zoals het volkshuisvestingsfonds en regio deals) biedt voor enkele opgaven een (tijdelijke) uitweg, maar vraagt ook extra inzet van ambtelijk apparaat voor aanvraag en verantwoording.

Andere denkrichtingen zijn inzetten op nieuwe coalities met gedeelde verantwoordelijkheden voor budgetten. Voorbeelden zijn alternatieve bekostiging van bereikbaarheidsinvesteringen in gebiedsontwikkeling. Een studiegroep heeft verkend welke reële opties er zijn om directe en indirecte baten die door bijvoorbeeld bereikbaarheidsinvesteringen worden gegenereerd in te zetten om de opgaven in het ruimtelijk domein te bekostigen.[226] Een ander idee is het concept van *shared savings* in bijvoorbeeld het zorgdomein. Vanwege de verschillende financieringsstromen met bijbehorende eigen verantwoordingseisen, komt het vaak voor dat de partij die een besparing realiseert daar vervolgens niet zelf van profiteert.[227]

---

[221] Raad voor het Openbaar Bestuur, 'Zoeken naar waarheid'. Over waarheidsvinding in de democratie in het digitale tijdperk, Den Haag, mei 2019.

[222] Planbureau voor de Leefomgeving en de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur. *Leren institutionaliseren.* Den Haag, 2020.

[223] Douwe Jan Elzinga, *Proeve nieuwe wet decentraal bestuur*, in opdracht van de VNG, Den Haag november 2020.

[224] Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen,* Den Haag, 8 april 2020; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!,* Den Haag, 10 september 2020, blz. 3. De drie bestudeerde casussen zijn: per jaar 75.000 woningen bouwen, de ambulantisering van de geestelijke gezondheidszorg en het realiseren van de energie- en warmtetransitie.

[225] Raad voor het Openbaar Bestuur. *Rust, reinheid en regelmaat. Evenwicht in de bestuurlijke financiële verhoudingen,* Den Haag, maart 2021.

[226] Studiegroep Alternatieve Bekostiging ruimtelijke gebiedsontwikkeling. *Eindrapport alternatieve bekostiging.* Den Haag, februari 2020.

[227] Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. *Stand van zaken domeinoverstijgende samenwerking.* Brief aan Tweede Kamer. Kenmerk 1834137-218958-Z. Den Haag, 26 februari 2021.

Meer aandacht voor de menselijke maat en de kwaliteit van uitvoering

In 2018 wees Herman Tjeenk Willink in zijn oproep *Groter denken, kleiner doen* er op dat er te weinig aandacht is voor de uitvoering van beleid. Ondertussen wordt deze constatering breder gedeeld.[228] Nieuwe ministers, gedeputeerden en wethouders gaan, volgens Tjeenk Willink, zelden na of hun beleidsplannen binnen de gewenste tijd realiseerbaar zijn gezien de vele taken waarvoor de uitvoerders (na alle bezuinigingen en reorganisaties) al zijn gesteld. Zeker de kwetsbare burger wordt geconfronteerd met een duizelingwekkende ingewikkeldheid van voorzieningen, regelingen, toeslagen, arrangementen, protocollen, formulieren, controles en eigen bijdragen. Zo maakt het ingewikkelde en niet-inzichtelijke systeem van inkomensafhankelijke regelingen burgers met lage inkomens erg kwetsbaar. Voor vele lage inkomens en lage middeninkomens leidt bovendien een salarisverhoging tot een lager netto besteedbaar inkomen. Deze armoedeval leidt niet tot een beleving van brede welvaart. De Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties concludeerde dat er meer aandacht moet zijn voor de uitvoerbaarheid van beleid en de menselijke maat daarin.[229] Dit probleem speelt op rijksniveau en op gemeenteniveau en moet door beide overheidslagen aangepakt worden. De gemeenten moeten zich er verder bewust van zijn dat vele initiatieven van burgers belemmerd worden door allerlei regels, formulieren, controles, toezichtpraktijken en vastgeroeste gewoontes. Volgens de Nationale Ombudsman is het wenselijk dat elke gemeente een loket inricht waar de burger met al zijn vragen en problemen met overheden (gemeente, provincie, rijk) en alle uitvoeringsorganisaties terecht kan én geholpen wordt. Meer eenvoudige oplossingen dan die van de Nationale Ombudsman zijn om als bestuur te stimuleren en ruimte te geven dat ambtenaren luisteren, begrip tonen, meedenken en adviseren als burgers een beroep op hen doen en dat zij bovendien véél vaker de telefoon pakken in plaats van zich te bedienen van formulieren, callcenters, digitale portals en 14.000 nummers.

Gebruik maken van nieuwe technologie en data

Gemeenten beschikken over steeds meer data binnen het sociale, economische en fysieke domein.[230] Dit soort data zijn enorm waardevol, want hiermee kun je vraagstukken beter duiden en begrijpen en beleid gerichter opstellen of aanpassen. Daarmee kun je de stad aantrekkelijker, duurzamer en leefbaarder maken. Elke gemeente beschikt over verschillende soorten datastromen. Denk aan persoonsgebonden data, zoals uit de Basisregistratie Personen, de Wet maatschappelijke ondersteuning en de schuldhulpverlening. Ook zijn er niet-persoonsgebonden data voorhanden. Zoals over het gebruik van vuilcontainers in de stad, de luchtkwaliteit en vervoersstromen. Van sommige data is de gemeente zelf eigenaar, andere data koopt de gemeente bij andere partijen. Echter gemeenten hebben niet altijd vanzelfsprekend toegang tot landelijke data en wensen dit bijvoorbeeld in regionale kennisschakelfuncties een plek te geven. Samen met andere partners op basis van informatie en data kennis vergaren en kennis delen draagt bij aan het creëren van handelingsperspectief voor de bestaande opgaven. Door regionale kennisschakelfuncties in te richten kan de koppeling gemaakt worden met nationale kennis.[231] Voor ambtenaren vraagt deze kennis- en informatiegestuurde werkwijze om ervaring met methoden van zowel open beleidsontwikkeling, dataverwerking als het ontwerpen van beleidsinstrumenten. Data en technologie wordt ook steeds meer ingezet ter controle van rechtmatigheid, doelmatigheid en doeltreffendheid van bedrijfsvoering en beleid. De invoering van een rechtmatigheidsverantwoording als onderdeel van de jaarrekening en de weg naar een 'in control statement' dragen hier aan bij.

---

[228] Jesse Frederik, *Zo hadden we het niet bedoeld. De tragedie achter de toeslagenaffaire*, s.l., 2021; Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties, *Klem tussen balie en beleid*, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 35387 Parlementair onderzoek uitvoeringsorganisaties, nr. 2, 25 februari 2021; Han Polman, *Werk aan de winkel voor vertrouwen van burgers in de overheid*, weblogbericht Raad voor Openbaar Bestuur, 12 maart 2021; Bernard ter Haar, "Schoei beleidseconomie op nieuwe leest", in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 106, nr. 4795S, 18 maart 2021, blz. 16-18; Daan Bellegeer en Jean Dohmen, "Er wordt veel beleid gemaakt waarvan we niet weten of het werkt", in: *Het Financiële Dagblad*, 16 maart 2021; Roel Bekker, "Geef beleidseconoom een grotere rol, voor minder en beter beleid", in: *Het Financiële Dagblad*, 16 maart 2021. Illustratief zijn de 98 overheidsfiasco's (en voor elk betoog zijn er voorbeelden beschreven) in: Roel Bekker, *Dat had niet zo gemoeten! Fouten en falen van de overheid onder het vergrootglas*, Amsterdam, 2020; Arie Jan Korteweg, "Voormalig topambtenaar Roel Bekker verzamelde 98 overheidsfiasco's in zijn blunderbak:, in: *De Volkskrant*, 27 mei 2020

[229] Tijdelijke commissie uitvoeringsorganisaties. *Eindrapport Klem tussen balie en beleid*. Den Haag, 25 februari 2021.

[230] Janneke Ten Kate, Barbara Heebels en David Louwerse, *Data in de stad*, Platform31, Den Haag, oktober 2019.

[231] Andersson Elffers Felix, *Versterking van de kennisinfrastructuur door een regionale schakelfunctie*, juni 2020.

In de City Deal Slimme Stad wordt ruimte geboden om te experimenteren met nieuwe technologie en data. Van deze ervaringen kunnen andere gemeenten leren.[232] In deze deal onderzoeken publieke en private partijen welke kansen digitalisering biedt en welke instrumenten nodig zijn om de slimme stad mogelijk te maken.[233] Denk hierbij aan het realiseren van meer betrokkenheid van inwoners met hun wijk door gebruik te maken van digitale platforms. Met behulp van digitalisering kan een meer open en inclusieve samenleving gerealiseerd worden. Ook zijn er wensen om meer ruimte te krijgen binnen gemeentes om te innoveren, denk bijvoorbeeld aan het inzetten van drones. Naast deze kansen zit aan het gebruik van data en technologie ook een keerzijde, het is de komende jaren een uitdaging om hiermee om te gaan. Volgens de ambtelijke top van de ministeries staat Nederland aan het begin van het maatschappelijke debat over de regulering van de digitale wereld. 'Hoe willen wij als overheid en samenleving non-discriminatie, privacy, autonomie, vrijheid van meningsuiting, kiesrecht, menselijke waardigheid en procedurele rechtvaardigheid ook in een digitale wereld borgen?'[234] Aandachtspunten blijven ook de transparantie bij het toepassen van algoritmen, de waarde van gegevensbescherming en de digitale vaardigheden van kwetsbare personen. Technologie maakt samenspel steeds beter mogelijk, maar komt niet vanzelf tot stand. Zo lukt het tussen gemeentelijke afdelingen vaak al niet goed om data te delen omdat men verschillende informatiesystemen hanteert.

Omgaan met tegenstellingen, evenwichtig bestuur en democratische legitimiteit

Gebruikmakend van de adviezen van de Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen kunnen gemeenten focus kiezen en kaders bieden. Het kiezen van focus is van belang omdat het gevaar bestaat dat – mede vanwege het versnipperde politieke landschap en de wens van politici om "iets te doen" voor burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties – een breed pallet aan beleidsmaatregelen wordt gekozen waarvan de effectiviteit dubieus is.[235] Het is niet moeilijk om iedere vorm van overheidsingrijpen te onderbouwen. De lijst van 'publieke belangen' is schier eindeloos en de afpaling van het publieke belang eindigt veelal in cirkelredeneringen. "Het politieke en publieke belang is wat de politiek van belang acht".[236] Raadsleden kunnen nadrukkelijker met elkaar het debat aangaan over de eigen kaderstellende rol, gezamenlijke doelen en belangen en vervolgens college en initiatiefnemers ruimte bieden in de uitvoering.

Er is ook een zoekproces gaande om in het beleid en de uitvoering 'de bedoeling' centraal te stellen. De vraag staat dan centraal wat men voor de burger kan betekenen, ook buiten de eigen enge en formele taakopdracht om. Met 'terug naar de bedoeling', maatwerk en de menselijke maat zijn niet meer rechtmatigheid en de uitvoering van regelingen het enige criterium. De Sociale Verzekeringsbank werkt in 'garage de bedoeling' met collega's met verschillende deskundigheden (de monteurs) aan de oplossing van een probleem van burgers. Zij zijn elkaars gelijken: tijdens de sessies draagt iedereen dezelfde overall. Om vanuit de leefwereld van de burgers te denken, houden ze de sessies in een pop-upwerkplaats (een metaforische garage). In de gemeente Den Haag heeft men in het 'Sociaal Hospitaal' middelen van de zorgverzekeraar en de gemeente samengevoegd om schulden bij burgers aan te pakken (de schulden bleken een belangrijke oorzaak van medische klachten). Veel gemeenten kennen ondertussen zogenaamde schuldenlabs. Een ander voorbeeld is 'Garage-2020', dat ontwikkelt innovaties voor de jeugdzorg, met als doel de jeugdzorg overbodig te maken. Zij werken met verbeeldings- en brede denkkracht aan een beweging van jongeren, hulpverleners, dataspecialisten, kunstenaars en filosofen om nieuwe invalshoeken te bedenken voor de complexe problemen van jongeren. In deze voorbeelden zijn niet langer de protocollen leidend, maar de problemen van de burger; niet de bureaucratische verslaglegging bepaalt het handelen van uitvoerende medewerkers, maar het menselijk welzijn.[237]

---

[232] City Deal *Een slimme stad zo doe je dat.* Getekend op 3 december 2020, te vinden op website Agenda Stad.

[233] *Staatssecretaris Knops,* "Durf te experimenten met digitalisering", in: *Stadszaken*, 12 april 2021.

[234] Alexander Leeuw, "Digitalisering krijgt vaste plek aan bestuurstafel Rijk", in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur*, 14 april 2021.

[235] Bernard ter Haar, "Schoei beleidseconomie op nieuwe leest", in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 106, nr. 4795S, 18 maart 2021, blz. 16-18; Daan Bellegeer en Jean Dohmen, "Er wordt veel beleid gemaakt waarvan we niet weten of het werkt", in: *Het Financiële Dagblad*, 16 maart 2021; Roel Bekker, "Geef beleidseconoom een grotere rol, voor minder en beter beleid", in: *Het Financiële Dagblad*, 16 maart 2021.

[236] Coen Teulings, Lans Bovenberg en Harry van Dalen, *De cirkel van goede intenties. De economie van het publieke belang*, Amsterdam, 2005, blz. 12. Willem Tommel, *Gulzig bestuur*, Den Haag, 2007; Joop Koppenjan, *Het verknipte bestuur; over efficiency, samenhang en toewijding bij publieke dienstverlening*; Jos de Beus, "ADHD-bestuur met zijn voortdurende vernieuwing laat de publieke sector ontsporen", in: *NRC Handelsblad*, 28 juni 2008.

[237] Wouter Hart, *Verdraaide organisaties. Terug naar de bedoeling,* Deventer, 2013; Jet Bussemaker, *Ministerie van Verbeelding. Idealen en de politieke praktijk,* Amsterdam, 2021, blz. 284, 285.

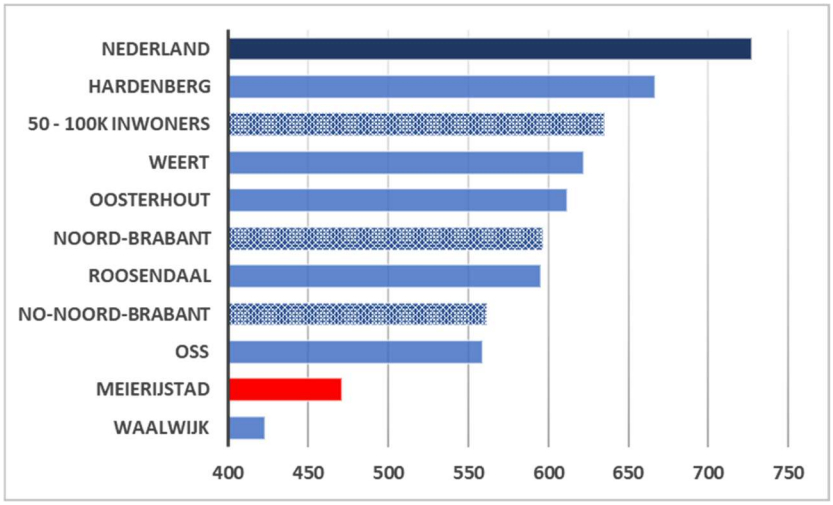
Trends, ontwikkelingen en opgaven in Meierijstad

De beginperiode van het huidige bestuur en de huidige gemeentelijke organisatie bestond uit het harmoniseren van het beleid van de vroegere drie gemeenten en het ontwikkelen van monitoren en dashboards om de voortgang van het beleid van de nieuwe gemeente te kunnen monitoren. Bij de start van de nieuwe gemeente zijn 'participatie' en 'organisatieontwikkeling' als twee onderscheiden programmalijnen gekozen.

Met burger- en overheidsparticipatie kiest Meierijstad er voor om de inwoners maximaal te betrekken bij de beleidsontwikkeling en -uitvoering. De gemeente treedt initiatieven van inwoners en ondernemers met openheid en enthousiasme tegemoet. Verbinden, experimenteren en leren– met onder andere het burgerinnovatiefonds, dilemmaspelen en startgesprekken – maken daar onderdeel van uit. Onderdeel van de besturingsfilosofie van Meierijstad is het investeren in de kracht van de samenleving en de menselijke maat. Anno 2021 is de menselijke maat in de nationale uitvoeringspraktijk een actueel thema geworden. Meierijstaat liep met deze gekozen focus in 2017 zeker niet achter de feiten aan.[238]

De ontwikkeling van de nieuwe organisatie, de lerende bestuursstijl, de werkateliers, de pop-ups, de innovatieve labs, het burgerinnovatiefonds, e.d. leiden niet tot een zeer dure gemeente (figuur 41). Ook de woonlasten voor de inwoners zijn niet zeer hoog vergeleken met de benchmarkgemeenten (figuur 42 en figuur 43).

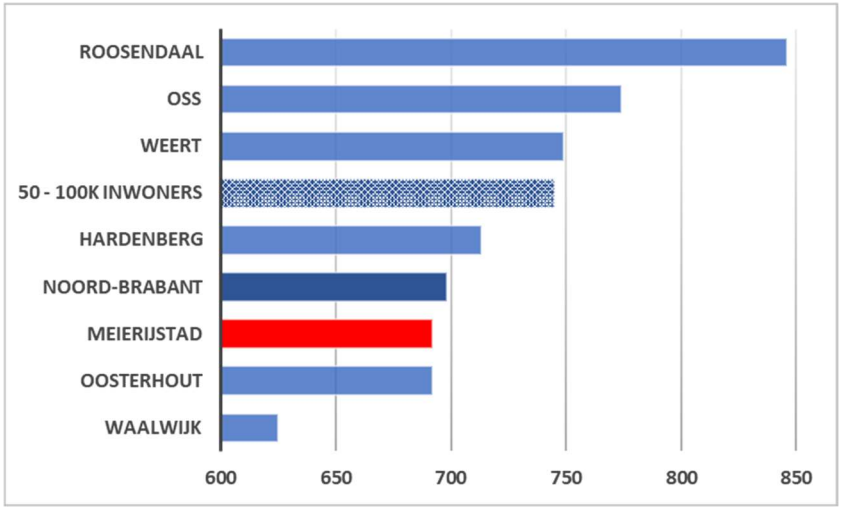
Figuur 41: Lasten per inwoner (€) voor de hoofdfunctie 'bestuur' in Meierijstad en vergelijkbare gemeenten in 2021

Bron: Findo

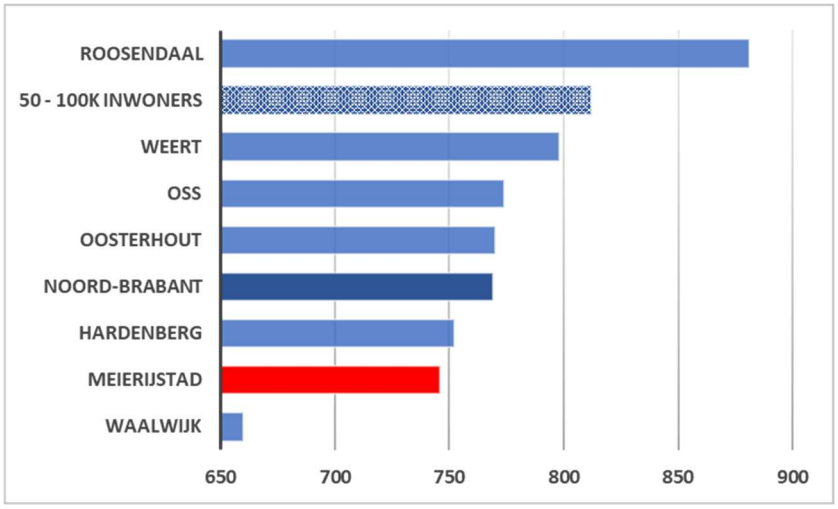
[238] Gemeente Meierijstad, *Mijlpalen van Meierijstad 2017-2022. Tussentijdse evaluatie 2019,* 10 december 2019, blz. 13, 14; Gemeente Meierijstad, *Wij zijn Meierijstad. Wij investeren in de kracht van de samenleving en hebben oog voor de menselijke maat*, s.a.; Gemeente Meierijstad, *Wij zijn Meierijstad. Organisatiefilosofie Gemeente Meierijstad 2017-2025,* s.a.

Figuur 42: Woonlasten eenpersoonshuishoudens (€)in Meierijstad en vergelijkbare gemeenten in 2021

Bron: waarstaatjegemeente.nl

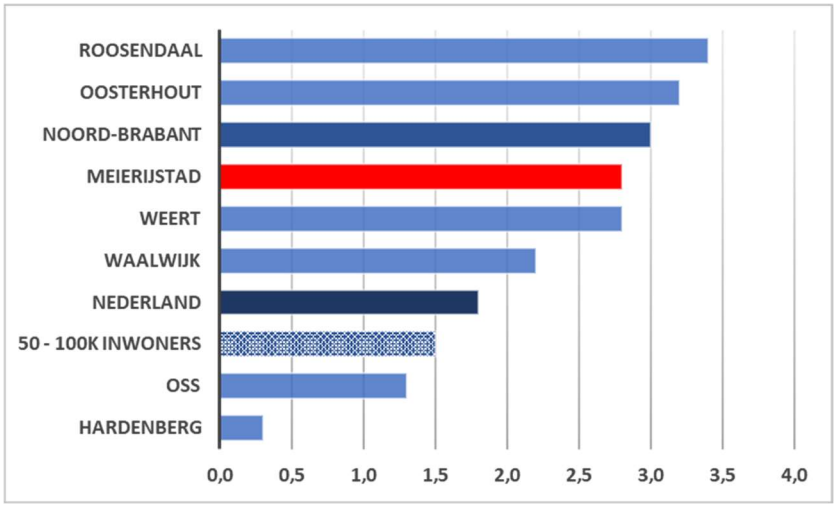
Figuur 43: Woonlasten meerpersoonshuishoudens (€)in Meierijstad en vergelijkbare gemeenten in 2021

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Voordat de gemeente Meierijstad onder curatele van de provincie komt, is er zelfs nog enige theoretische ruimte om de OZB-te verhogen. De onbenutte OZB-capaciteit is het percentage waarmee de inkomsten kunnen worden vergroot door de belastingtarieven OZB te verhogen naar het rekentarief dat nodig is voor het aanvragen van noodsteun volgens artikel 12 Financiële verhoudingswet. Natuurlijk moet Meierijstad de status van artikel 12 niet nastreven. Maar het maakt wel duidelijk dat Meierijstad vergelijkenderwijs meer opties heeft dan bijvoorbeeld de gemeenten Hardenberg, Oss, het gemiddelde van de vergelijkbare gemeenten naar grootte of het gemiddelde van alle gemeenten in Nederland (figuur 42).

Figuur 42: Onbenutte OZB-capaciteit in Meierijstad en vergelijkbare gemeenten in 2019

Bron: waarstaatjegemeente.nl

3 Strategische opgaven

3.1 Inleiding

Vanuit de trends, ontwikkelingen en opgaven uit het vorige hoofdstuk kunnen een aantal strategische opgaven geformuleerd worden. Ook vanuit Meierijstad zijn diverse strategische opgaven geformuleerd. Tijdens deelsessies op 22 juni zijn van daaruit de belangrijkste opgaven geïnventariseerd, verrijkt en verdiept. Deze zijn in dit hoofdstuk samengevat. Tijdens de deelsessies zijn ook de belangrijkste strategische opgaven vastgesteld.

Gemeente Meierijstad heeft de strategische opgaven onderverdeeld in de fysieke opgave (par. 3.2), de sociale opgave (inclusieve samenleving) (par 3.3), de informatiesamenleving (par. 3.4) en democratisch besturen (par. 3.5). Over de gedachtewisseling rond de strategische opgaven hangt de vraag: wat voor gemeente is Meierijstad, wat voor gemeente wil Meierijstad zijn en hoe kan Meierijstad zich het beste profileren (par. 3.6).

3.2 Fysieke opgave

Vanuit de landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven die ook voor Meierijstad van belang zijn en de inventarisatie van de strategische opgaven tijdens de deelsessies op 22 juni j.l. zijn de volgende strategische fysieke opgaven naar voren gekomen:

- versterken en verbeteren van de stedelijke gebieden;
- een aantrekkelijke gemeente zijn en blijven voor bestaande en toekomstige inwoners;
- versterken van economie en ruimte geven aan ondernemerschap;
- zorgen voor een nieuwe balans in het landelijk gebied;
- klimaatadaptatie en – mitigatie in samenhang met de andere duurzaamheidstransities.

Op basis van de gedachtewisseling tijdens de deelsessies zijn binnen de fysieke opgaven de strategische opgaven gedefinieerd voor de volgende bestuursperiode.

Versterken en verbeteren van de stedelijke gebieden

Door het stedelijk gebied stedelijker te maken, kan Meierijstad op allerlei wijzen aantrekkelijker worden. Door de bundeling van woon- en werklocaties, door het mengen van functies en een gevarieerd aanbod van werk en voorzieningen kunnen per auto, fiets en openbaar vervoer méér banen en voorzieningen (winkels, scholen, recreatie, e.d.) bereikt worden binnen hetzelfde budget van tijd, geld en moeite voor de inwoners. De bundeling van meerdere stedelijke functies (wonen, werken, voorzieningen, etc.) verbetert de bereikbaarheid, leidt tot minder autogebruik, zorgvuldig ruimtegebruik en is maatschappelijk het meest doelmatig en effectief. Deze bundeling is in stedelijke gebieden vooral kansrijk op knooppunten van openbaar vervoer. Maak van deze knooppunten, behalve efficiënte overstapplaatsen (bus, fiets, lopen), aantrekkelijke bestemmingen waar mensen graag werken, verblijven, afspreken en wonen. Concentreer hier de nieuwe woningen en meng deze met bestaande en nieuwe voorzieningen. Ook In het landelijk gebied kunnen mobiliteitshubs geconcentreerd worden bij een verblijfsplek of ontmoetingsplek in de dorpskern (bibliotheek, sociale voorzieningen, dorpshuis. e.d.). Dit versterkt de dorpscultuur en verbetert de leefbaarheid in de dorpskernen.

Dit vergt wel een andere focus op de investeringen in gebiedsontwikkeling. Er is een sterke sturing nodig op de ruimtelijke keuzes vanuit het perspectief van de energietransitie, circulaire economie, natuurversterking, voedseltransitie, klimaatadaptatie, wonen, werken en mobiliteit. De investeringen voor onderhoud, verbetering en vernieuwing in het stedelijke gebied kunnen veel meer gebruikt worden om ook bij te dragen aan de doelstellingen op het gebied van klimaatadaptatie, energietransitie en transitie naar een circulaire economie. Dit maakt het mogelijk om de schijnbare tegenstelling te overbruggen dat verdichting in het stedelijk gebied per definitie betekent minder groen en een verslechtering van de leefomgeving voor de inwoners. Door in te zetten op stadsparken,

groene daken, steenbreuk, wadi's, natuur en water doortrekken van het buitengebied in de stad (ecologische verbindingszones), het terugdringen van de dominante van de auto, autoluwe en autovrije straten, bredere trottoirs (ook van belang in het licht van de vergrijzing) en een betere verbinding met en toegankelijkheid van het buitengebied (recreatieve dooradering met wandel- en fietspaden).

Het autogebruik terugdringen is in Meierijstad met de vele kernen niet eenvoudig. Het "spitsuurgezin" kan werken, sporten, recreëren, hobby's en vrienden het makkelijkst combineren met de auto. Hierdoor neemt tevens het 'kriskras verkeer' in tijd en ruimte toe. Maar juist met veranderende vormen van stedelijke verdichting is het mogelijk om de dominantie van de auto toch terug te dringen. Dit komt de leefbaarheid, veiligheid en gezondheid in de stedelijke kernen ten goede. Het terugdringen van de auto in autoluwe en autovrije straten past bovendien bij de vergrijzende bevolking. Dit kan door maatregelen als het verbod op straat parkeren, het verhogen van de parkeerbelasting, het ombouwen van rijstroken tot busbaan, fietspad of groenstrook en het knippen van onnodig doorgaande wegen. Als praktisch handvat kan Meierijstad het STOMP mobiliteitsprincipe gebruiken (**S**tappen-**T**rappen-**O** openbaar vervoer-**M**aaS-**P**rivéauto). Met dit principe kan invulling worden gegeven aan duurzame mobiliteit waarin de mens centraal staat. STOMP onderscheidt verschillende soorten verplaatsingen in een gebied en hanteert voor de verplaatsingen een voorkeursvolgorde. Door functiemenging en compactheid ontstaan beloopbare gebieden (Stappen). Samen met fietsen (Trappen) zorgt dit voor gezonde en schone verplaatsingen voor de korte afstand. Voor langere afstanden zijn fiets (Trappen) en OV de schone en ruimte-efficiënte vervoersmogelijkheden. Mobility as a Service (MaaS) kan het gebruik van de wenselijke vervoersmogelijkheden vergemakkelijken en verder stimuleren. MaaS zorgt voor een slimme integratie van verplaatsingen over verschillende modaliteiten en daarmee hebben verplaatsingen via MaaS invloed op de verplaatsingen via S, T, O en P. De privéauto (P) geldt als sluitstuk in het STOMP-mobiliteitsprincipe. Of Meierijstad afscheid durft te nemen van "het recht van de sterkste" of zich al zeer vooruitstrevend vindt als men een enkele winkelstraat afsluit voor gemotoriseerd verkeer is aan de lokale politiek. Maar de winst in leefbaarheid, gezondheid en veiligheid is evident.

Stedelijke verdichting en grondbesparende verdichting betekent niet per definitie gestapelde hoogbouw zoals velen denken. Er zijn ook andere vormen van verdichting dan hoogbouw.[239] Berlijn heeft nauwelijks hoogbouw maar de gemiddelde dichtheid ligt hoger dan in New York waar de hoogbouw domineert. Uitgaande van een woning van 100 m^2 (BVO) vergt het Venetiaanse weefsel een oppervlakte van 30 m^2, het Amsterdamse weefsel rond het Concertgebouw 50 m^2, Parijs binnen de périphérique 100 m^2, Oud-Zuid in Amsterdam 140 m^2, Amsterdam binnen de ring 200 m^2 en Amstelveen en Almere 1.400 m^2 (inclusief de ruimte voor tuinen, straten, groen, water etc.). Parijs is, vanwege de consequent toegepaste Hausmann stijl met vijf tot zes verdiepingen, de meest dicht bebouwde stad van Europa. Daarmee heeft het gebied binnen de boulevard périphérique in Parijs ongeveer dezelfde oppervlakte als Amsterdam binnen de ringweg A10. Alleen telt Parijs drie keer zoveel inwoners zonder dat daar noemenswaardige hoogbouw voor nodig is.
In het buitenland wordt met deze andere vormen van stedelijk weefsels, met een hoge mate van dichtheid, gebouwd. In Nederland is dat eerder uitzondering dan regel. Dit wordt verklaard omdat Nederland te maken heeft met de wet van de remmende voorsprong. Door onze Woningwet van 1901 en de nadruk op sociale woningbouw hebben we in de twintigste eeuw een beperkt aantal woningtypen – het rijtjeshuis, de portieketagewoning en de galerijflat – zo goed gemaakt dat ontwikkelaars en ontwerpers er steeds op terugvallen. Dat is in Nederland fnuikend geweest voor het blijven hanteren van de historische kennis van stedelijke weefsels met een hoge mate van dichtheid, die de diversiteit van de stad versterken, en het blijven ontwikkelen van hedendaagse vormen van stedelijke verdichting die niet de nadelen hebben van torenflats.[240] Als gevolg hiervan is het gemiddeld ruimtegebruik per persoon in vergelijking met andere Europese landen relatief hoog en is de binnenstedelijke dichtheid van de bebouwing lager dan in andere Europese steden.[241]

---

[239] Mirjam Schöttelndreier, "Interview De Kloof. Architect Sjoerd Soeters over de woningbouw: 'Hou op met dat stapelen in torenflats'", in: *De Volkskrant*, 6 juni 2019; Vereniging Amsterdamse Binnenstad, *Alternatief plan voor de Sluisbuurt. Interview met Sjoerd Soeters,* Binnenstad 281, mei/juni 2017.

[240] Rudy Uytenhaak, *Steden vol ruimte. Kwaliteiten van verdichting*, Uitgeverij 0.10, Rotterdam, 2008

[241] Kersten Nabielek, Sanne Boschman, Arjan Harbers, Maarten Piek en Auke Vonk, *Stedelijke verdichting: een ruimtelijke verkenning van binnenstedelijk wonen en werken,* Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2012, blz. 46.

Nieuwbouwplannen met hoge dichtheden zonder hoogbouw op voorheen onbebouwde locaties bieden de mogelijkheid om bestaande gebieden te herontwikkelen en te transformeren. Ook de herstructurering en transformatie van bestaande gebieden, woningen en gebouwen (bijvoorbeeld leegstaande kantoorgebouwen en winkels) biedt kansen om meer woningen te creëren. Nog meer mogelijkheden voor stedelijke verdichting ontstaan als de vele, en soms de overmaat aan eengezinswoningen, getransformeerd worden tot woningen, studio's en tiny appartementen voor de sterk groeiende groep eenpersoonshuishoudens. Ook is het mogelijk om de regelgeving zo aan te passen dat meerdere mensen een ruime eengezinswoning mogen delen (Friendsachtige woonvormen). Ook door het schrappen van de kostdelersnorm kan het blijven samenwonen gestimuleerd worden. Dit maakt een betere bezetting per woning mogelijk en minder nieuwbouw noodzakelijk.

Bij het versterken van het stedelijk gebied past ook het verbeteren, vergroenen en meer circulair maken van de bestaande bedrijfsterreinen. In nagenoeg alle Nederlandse regio's is er een mismatch in de vraag, het aanbod en de gevraagde kwaliteit van bedrijfsterreinen. De enorme schaalvergroting in de logistiek is niet voorzien, er is veel aanbod op verkeerde plekken of in de verkeerde dimensies en er is meer behoefte aan gemengde interactiemilieus.[242] Over het algemeen neemt de aantrekkelijkheid van monofunctionele bedrijfsterreinen af. Het sterker gaan differentiëren, verbeteren en specialiseren van de monofunctionele bedrijfsterreinen in Meierijstad kan de aantrekkelijkheid weer een positieve impuls geven.
Door de schaalverkleining in het bedrijfsleven, digitalisering en verduurzaming is er bovendien een toenemende behoefte aan meer gemengde multifunctionele gebieden: centrumgebieden, gemengde woon-werklocaties, knooppuntlocaties, interactiemilieus, het combineren van detailhandel, horeca en dienstverlening in één ruimte ('blurring') en *third places* als koffiegelegenheden en dergelijke. ZZP'ers en kleine bedrijven werken steeds vaker thuis, in koffiezaken of op andere ontmoetingsplekken. Door de toenemende behoefte aan samenwerking en kennisdeling winnen werkplekken die goed met het openbaar vervoer te bereiken zijn aan populariteit. Zo bevindt bijvoorbeeld de werkgelegenheid in de Metropoolregio Amsterdam zich reeds grotendeels op informele werkmilieus. En ook in Amsterdam is de grootste banengroei niet langer op monofunctionele en op functiescheiding gerichte bedrijventerreinen of kantoorlocaties maar in het centrum en in een aantal woonwijken.[243]

Een aantrekkelijke gemeente zijn en blijven voor bestaande en toekomstige inwoners

Meierijstad wil over aantrekkelijke woon-, werk- en leefmilieus beschikken voor de huidige en toekomstige inwoners. Dit maakt het mogelijk en waarschijnlijk dat er méér mensen naar Meierijstad verhuizen dan er inwoners verhuizen naar andere gemeenten. Met de krimpende beroepsbevolking wordt dat een majeure strategische opgave. Bij minder goede, aantrekkelijke en gevarieerde woon-, leef- en werkomgevingen zullen de inwoners met de voeten stemmen. Met als consequentie dat de krimp van de beroepsbevolking nog groter zal worden dan nu wordt geraamd voor de toekomst. Kan en wil Meierijstad voor jongeren, jong talent, kenniswerkers, starters op de woningmarkt en jonge gezinnen een wooncarrière bieden? Hoe gaat Meierijstad de arbeidsmigranten huisvesten?

Wil Meierijstad aantrekkelijk blijven voor huidige bewoners of zich juist richten op nieuwe inwoners en toekomstige werknemers en nog sterker groeien? Daarbij heeft elke potentiële nieuwe inwoner (jongere, starter, kenniswerker, jong gezin, etc.) andere behoeften op het gebied van woon-, werk-, leefmilieus en voorzieningen (onderwijs, zorg, recreatie, cultuur, sport). Het is verstandig om zo veel mogelijk deze woonbehoeften van de verschillende groepen huidige en toekomstige bewoners te kennen. Omdat het laatste lastig is en er een grote variatie is aan behoeften en woonmotieven, kan het een keuze zijn om de focus te leggen op de blijvers. Deskundigen noemen dit ook wel 'het blijversperspectief'.[244] Met het blijversperspectief wordt een aanpak gekozen vanuit de blijvers, de gemotiveerden. Men ondersteunt de woonbehoefte van degenen die er al wonen, maakt het voor hen

[242] Commissie Verdienvermogen & Vestigingsklimaat (Cie Noordanus), *Het nationale verdienvermogen en de cruciale rol van regio's*, s.l., december 2016, blz. 10.

[243] Bureau Buiten, *Ruimte voor werken in de MRA van morgen: 2017-2030. Excellente werklocaties in de metropoolregio Amsterdam. Uitvoeringsstrategie Plabeka 3.0,* Utrecht, 2017.

[244] Sabine Meier; Nol Reverda en Dick van der Wouw, "Achtergrond", in: *Rooilijn themanummer Randland*, jrg. 48, nr. 4, 2015, blz. 275.

mooier en gemakkelijker, biedt hen kansen. Het zorgt dat de blijvers trots zijn en blijven op Meierijstad en de regio. Zij zijn de ambassadeurs. Dat geldt met name voor jongeren die willen blijven. Zorg dat er voor hen woningen zijn. Creëer desnoods tijdelijke woningen als de huidige woningvoorraad tekortschiet. Ga met hen in gesprek over waar ze behoefte aan hebben en voorzie daarin. Zorg dat ze niet alleen willen, maar ook kunnen blijven.[245]

Een andere doelgroep zijn de ouderen en de sterke toename van het aantal ouderen dwingt keuzes af. Voor de sterke groei van de oude ouderen in Meierijstad ontstaat behoefte aan de ontwikkeling van allerlei vormen van nieuwe huisvesting tussen enerzijds het verpleegtehuis en anderzijds de oude (eengezins)woning in waar men gewend is te wonen (en vaak niet weg wil). Het gaat om aanleunwoningen, knarrenhoven, groepswoonvormen, woonzorgconcepten, zorghotelappartementen et cetera. Er is vaak sprake van een groot gebrek aan betaalbare woonzorgvarianten voor (lage) middeninkomens, een kwalitatieve mismatch in gewenste woonvariaties op de woningmarkt voor senior eigenaar-bewoners en een gebrek aan samenhang in woon-zorg aanbod op gebouw- en gebiedsniveau. Maar weinig gemeenten wegen de kosten van woonaanpassing of het wonen in een woongemeenschap af tegen de kosten van toekomstig zorggebruik. De voordelen van woonaanpassing of het wonen in een woongemeenschap worden tot nu toe door de gemeenten nauwelijks meegenomen in de woningprogrammering.

De strategische vraag voor Meierijstad en de bevolkingssamenstelling (jong, gezin, alleenstaand, oud) is of de woningvoorraad geschikt is voor de toekomst, past bij de veranderende huishoudenssamenstelling of geschikt gemaakt kan worden voor de veranderende woonwensen? Daarbij is het verbeteren en aanpassen van de *bestaande* woningvoorraad kwantitatief veel belangrijker dan te zorgen dat elke *nieuwe* woning de goede woning op de juiste plaats is (hoe belangrijk dan ook). Een ruimtelijke kwaliteitsslag in gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde van de woningvoorraad en van de woon-, werk- en leefmilieus voor de huidige en toekomstige doelgroepen is voor Meierijstad een no-regret keuze.

Versterken van de economie en ruimte geven aan ondernemerschap

Om de technologische, economische, sociale en duurzaamheidtransities te doen slagen en om de economische kansen die hieruit voortvloeien te kunnen benutten, is voldoende en goed ondernemerschap nodig. Om de krimpende beroepsbevolking geen grote negatieve economisch gevolgen te laten hebben, is een hoger groeipad van de arbeidsproductiviteit wenselijk. Ook dit vergt voldoende, goed en vernieuwingsgezind ondernemerschap. Vele ondernemers in de detailhandel, recreatie, toerisme, evenementenbranche, cultuur en vele zzp'ers hebben in de coronacrisis hun reserves zien wegsmelten. Zij zullen nieuwe activiteiten willen starten en nieuwe businessmodellen willen ontwikkelen. Op allerlei wijzen kan Meierijstad het ondernemerschap bevorderen en het aantrekkelijk maken dat nieuwe ondernemers zich in Meierijstad willen vestigen. De ingrediënten zijn: een goed vestigingsklimaat (lage lasten, weinig belemmerende regelgeving, functiemenging, rode loper aanpak), ruimte, bedrijfsterreinen, gemengde woon-werkmilieu en een grote variatie aan bedrijfshuisvesting (huurtermijnen, kwaliteit, flexibiliteit), een stimulerend ondernemersecosysteem en vooral de aanwezigheid van voldoende goed opgeleide werknemers (praktisch opgeleiden, middelbaar opgeleiden, hoger opgeleiden, technisch opgeleiden).

De afgelopen jaren en in de prognoses voor de toekomst is het saldo van de *buitenlandse* migratie een belangrijke determinant voor de bevolkingsontwikkeling in Meierijstad. Voor de ondernemers in Meierijstad kan men kiezen om een sterk accomoderend beleid te ontwikkelen voor de arbeidsmigranten en om voor de arbeidsmigranten te zorgen voor alle benodigde voorzieningen (huisvesting, detailhandel, cultuur, recreatie). Toch is er wat dit betreft wel een duidelijke keuze te maken. Indien de komende vijftien tot dertig jaar de buitenlandse arbeidsmigratie zo omvangrijk blijft als de afgelopen jaren vóór de coronacrisis dan worden de opgaven van gemeenten op het gebied van woningen, infrastructuur, voorzieningen en duurzame energie véél groter dan nu vanuit wordt gegaan. En mogelijkerwijs zelfs helemaal onoplosbaar. Bovendien maakt de economische afhankelijkheid van buiten-

[245] Ruud Dorenbos, Frank Wassenberg en Matthijs Uyterlinde, *Van kansarme naar kansrijke gebieden, Acht inzichten voor woningmarkten met bevolkingsdaling*, Den Haag, maart 2021.

landse arbeidsmigranten de regionale economie kwetsbaar. Van vandaag op morgen kunnen de stromen arbeidsmigranten zich verleggen. De uitbraak van de coronapandemie – en het vertrek van vele arbeidsmigranten naar hun herkomstland en familie – heeft dat recentelijk weer eens onder de aandacht gebracht.

Om de personeelstekorten aan te pakken, kan ook naar andere oplossingen gekeken worden. Oplossingen die tegelijkertijd een aantal structurele zwaktes van de regionale economie aanpakken. De arbeidsproductiviteit laat al decennialang een dalende trend zien, de arbeidsparticipatie is in andere Europese landen hoger, er werken nergens zo veel mensen in deeltijd als in Nederland en er staan nog veel mensen aan de kant die graag zouden willen werken. Als de gemeente, de arbeidsmarkregio, bedrijven en maatschappelijke organisaties er niet in slagen de arbeidsproductiviteit en de arbeidsparticipatie aanzienlijk te verhogen dan worden de economische ontwikkelingen, de innovatie, vernieuwing, zorgbehoeften, duurzaamheidstransities en bijvoorbeeld het bouwen van meer woningen aanzienlijk gehinderd. Door juist *niet* in te zetten op nieuwe arbeidsmigranten wordt meer creativiteit gevraagd om tot een stijgende arbeidsproductiviteit en arbeidsparticipatie te komen. En een krapper arbeidsaanbod zal leiden tot stijgende lonen en betere arbeidsvoorwaarden.
Ook voor Meierijstad is derhalve een keuze 'hoe vol, druk en divers' men het in de gemeente wil hebben.[246] Wordt gekozen voor een economisch deelbelang en een tijdelijke oplossing of voor een *publiek* belang en een structurele oplossing?

Zorgen voor een nieuwe balans in het landelijk gebied

De grote vraagstukken rond de ruimtelijke kwaliteit hangen samen met de ruimte die de landbouw inneemt en de noodzaak om meer ruimte te bestemmen voor woningen, natuur en voor de productie van energie. De landbouw is al eeuwenlang de belangrijkste beeldbepaler van het landschap. De landbouw heeft daarmee ook sterk de regionale identiteit bepaald. Ook in Meierijstad. De productiefunctie van de landbouw domineert echter steeds meer in negatieve zin het agrarische landschapsbeeld. Het bestaande voedselsysteem bevindt zich in een afbouwende curve en is een grootschalig productiesysteem voor de wereldmarkt in verval. De traditionele landbouw vertoont op dit moment tekenen van destabilisatie, gezien de problemen met de intensieve veehouderij, grotere gebouwen en kavels, het overmatig gebruik van pesticiden, de teruglopende biodiversiteit, verdwenen houtwallen en de groeiende zorgen over het bodembeheer. Er zijn wel tekenen van vernieuwing, maar deze vernieuwing verkeert nog in de experimenteerfase. Er wordt binnen het voedselsysteem vooral nog vastgehouden aan de dominante strategie van grootschalige productie voor de wereldmarkt.

In het advies *Verbindend Landschap* van de Raad voor leefomgeving en infrastructuur wordt geadviseerd om het landschap centraal te stellen bij de ruimtelijke vormgeving van duurzaamheidstransities en die transities juist te benutten om waardevol landschap en daarmee meer omgevingskwaliteit te creëren. Het landschap *leidend* in plaats van *lijdend* te laten zijn. Dit vraagt een duidelijke sturing van Rijk, provincie en gemeente om met doorzettingsmacht de hardnekkige weerstand, de concurrerende ruimteclaims, het ingesleten gedrag en de persistente consumptiekeuzes het hoofd te gaan bieden en ter discussie te stellen. Het beschermen van het landschap als collectieve waarde, én het vernieuwen en aanpassen daarvan aan dwingende duurzaamheidseisen, de verstedelijkingsopgave en internationaal afgesproken natuurdoelen, is urgent, vergt visie, het verbinden van de grote transities en doorzettingsmacht.[247] Deze visie en doorzettingsmacht is ook nodig om de hoge natuurwaarden in de gemeente (Aadal, Dommeldal, Het Groene Woud, e.d.) niet teloor te laten gaan.

De traditionele landbouw moet transformeren tot precisielandbouw, strokenteelt, natuurinclusieve landbouw, waterlandbouw en kringlooplandbouw. Als dit op tijd gebeurt, de industrialisering van het agrarische productielandschap stopt en de "landschapspijn" in Meierijstad vermindert dan zijn er ook betere kansen voor toerisme en recreatie in Meierijstad. Om dit proces te begeleiden, kan ingezet worden op meervoudig ruimtegebruik, verbreding

[246] NIDI en CBS, *Bevolking 2050 in beeld. Drukker, diverser en dubbelgrijs*. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050, Den Haag, 7 juli 2020.

[247] Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, *Verbindend landschap*, Den Haag, november 2016; Frank van Dam, Alexandra Tisma en Jos Diederiks, *Transities, ruimteclaims en landschap*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2019, blz. 5, 23, 24, 28; Frank van Dam, Leo Pols en Hans Elzenga, *Landschapsinclusief denken en doen*, Planbureau voor de Leefomgeving Beleidsbrief, Den Haag, 2019; Planbureau voor de Leefomgeving, *Spot On. Het landschap als vestigingsvoorwaarde*, Rotterdam, september 2017.

van de landbouw door middel van functiemenging en meer gemengde woon-, leef- en werkmilieus (boerderijwinkels, zorgboerderijen met kleinschalige recreatie, re-integratieactiviteiten jongeren, B&B, e.d.) en kan de markt voor voedselproducten uit de nabijheid bevorderd worden. Daarnaast moeten de persistente consumentenkeuzes en de kosten voor ons voedsel ter discussie gesteld worden. De boeren worden opgezadeld met tegenstrijdige belangen. Wij streven naar koeien in de wei vanwege de landschapsbeleving, maar willen de methaanuitstoot niet langer. Wij streven naar dierenwelzijn, maar willen goedkoop vlees blijven consumeren. De oplossingsrichting is om de gevolgen van bodemdaling, uitputting van grond, het verlies aan biodiversiteit en dergelijke te waarderen. Door de maatschappelijke waarden van het landschap, de biodiversiteit en de reductie van stikstofdeposities financieel te waarderen, kunnen boeren een vergoeding krijgen voor hun bijdrage aan de bescherming van milieu en klimaat. De vergoeding kan het verlies aan opbrengsten van reguliere landbouwproducten compenseren.[248] Dit kan zorgen voor een nieuwe balans in het landelijk gebied.

Klimaatadaptatie en – mitigatie in samenhang met de andere duurzaamheidstransities

Aan klimaatverandering valt niet meer te ontkomen. De opwarming van de aarde gaat door, de zeespiegel blijft stijgen en neerslagpatronen veranderen. De wereld, Nederland, de regio van Meierijstad en Meierijstad moet zich met klimaatadaptatie en -mitigatie aanpassen aan de verwachte veranderingen (temperatuurstijging, hittestress, droogte, piekbuien, overstromingen, natte voeten, verlies aan biodiversiteit). Met een gedegen klimaatadaptatiebeleid kunnen alle investeringen in wonen, openbare ruimte en infrastructuur ook gaan bijdragen aan klimaatmitigatie en -adaptie, kan ingezet worden op anders bouwen (groene daken, hangende tuinen, gescheiden rioleringen, opvang van eigen regenwater), kan de openbare ruimte anders ingericht worden (wadi's, waterbergingen, steenbreuk), kan de vitale infrastructuur (elektriciteit, ICT, transport) robuust gemaakt worden en kan het cultureel erfgoed beschermd worden. Met het Meierijse klimaatadaptatiebeleid kan een nieuwe balans tot stand komen waarin bodem en water in een lagenbenadering centraal staan.

De afstemming tussen woningbouw, nieuwe werklocaties, natuurontwikkeling, energietransitie en klimaatadaptatie vergt integrale afwegingen van Meierijstad. Hierbij reikt de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) drie afwegingsprincipes aan die ook voor Meierijstad nuttig zijn: 1) combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies, 2) stel de kenmerken en identiteit van het gebied centraal, 3) voorkom afwenteling naar andere gebieden (buitengebied) en toekomstige generaties.

De Raad voor leefomgeving en infrastructuur (Rli) verwacht dat de vier duurzaamheidsopgaven (energietransitie, voedseltransitie, transitie naar een circulaire economie en klimaatadaptatie) op regionaal niveau steeds meer met elkaar verbonden zullen worden. De Raad constateert dat de meeste duurzaamheidsinitiatieven op dit moment kleinschalig en geïsoleerd zijn, het kenmerk hebben van 'aanmodderen', zich beperken tot één duurzaamheidsopgave (energietransitie, voedseltransitie, transitie naar een circulaire economie of de klimaatadaptatie) en onvoldoende samenhang vertonen. De initiatieven hebben wel resultaat maar tellen nog niet op tot een fundamentele omslag en staan (nog) niet in verhouding tot de doelen die in 2050 moeten zijn behaald. De Raad verwacht stapsgewijs dat er een procesmatige en inhoudelijke synthese zal optreden met de overige regionale opgaven. De Raad heeft met 'Zicht op de Delta in 2050' zelfs geschetst hoe het eindbeeld kan zijn in regio (met als voorbeeld het gebied van de Zuidwest Delta).[249] Ook het College van Rijksadviseurs schetst in Panorama Nederland hoe de toekomst eruit kan zien en hoe de duurzaamheidsopgaven verbonden kunnen zijn.[250]

Voor Meierijstad is een strategische opgave om tot méér cross-sectorale initiatieven te komen tussen bijvoorbeeld de landbouw en de bouw, tussen de landbouw en de industrie, tussen landbouw en economie, toerisme en recreatie en om tot meer samenhang te komen tussen de vier duurzaamheidstransities?

[248] Jeltsje van der Meer en Henk Folmer, "Betaal de boer toch om onze 'landschapspijn' te verzachten", in: *Het Financieele Dagblad*, 6 juli 2019.
[249] Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, Den Haag, maart 2019.
[250] College van Rijksadviseurs, *Panorama Nederland*, Den Haag, 2018.

Prioritaire strategische opgaven

De prioritaire strategische opgaven die in de gedachtewisseling in de deelsessie zijn geformuleerd zijn, zijn:
- versterken en verbeteren van de stedelijke gebieden;
- zorgen voor een nieuwe balans in het landelijk gebied;
- een aantrekkelijke gemeente zijn en blijven voor bestaande en toekomstige inwoners;
- klimaatadaptatie en klimaatmitigatie.

Daarbij komt ook de strategische vraag op of Meierijstad bij het aan- en oppakken van de strategische opgaven op één van de opgaven het accent wil leggen en bij het aan- en oppakken van de strategische opgaven voorop wil lopen en daarmee ook de economische kansen wil pakken of alleen maar volgend kan en wil zijn.

3.3 Inclusieve samenleving

Vanuit de landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven die ook voor Meierijstad van belang zijn en de inventarisatie van de strategische opgaven tijdens de deelsessies op 22 juni j.l. zijn de volgende strategische opgaven in het sociale domein naar voren gekomen:
- verminderen van de kansenongelijkheid en het versterken van de sociale cohesie;
- goede zorg organiseren voor de sterk groeiende groep ouderen in wijk, buurt en kern;
- verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt;
- leren in de uitvoering van het sociale domein;
- kwaliteit, behoud en versterken voorzieningen;
- een innovatieve reactie op ondermijning en georganiseerde criminaliteit.

Op basis van de gedachtewisseling tijdens de deelsessies zijn binnen de opgaven van inclusieve samenleving de strategische opgaven gedefinieerd voor de volgende bestuursperiode.

Verminderen van de kansenongelijkheid en het versterken van de sociale cohesie

Er is in toenemende mate sprake van perspectief- en kansongelijkheid tussen inwoners en groepen inwoners. Samen met de arbeidsmarktontwikkelingen (flexibiliteit), de toenemende onzekerheid (over werk, inkomen, pensioen en zorg) en de effecten van en maatregelen in het licht van de coronacrisis leidt dit bij belangrijke groepen inwoners tot onvrede over de maatschappij en de politiek.

De toenemende kansenongelijkheid is op vele terreinen zichtbaar. Op de woningmarkt, in het onderwijs, op de arbeidsmarkt, in koopkracht (problematische schulden, armoede) en in gezondheid, levensverwachting en gezonde levensjaren. De verschillen op één domein hangen vaak samen met die op een ander domein. Daarbij is het onderwijs een belangrijke motor van kansenongelijkheid geworden. De groep inwoners met een lage SES is bovendien ook nog eens bovengemiddeld geraakt door het COVID-virus. De complexe ongelijkheid, vanwege de samenhang van de ongelijkheid op meerdere levensdomeinen, is dé sociale kwestie van deze tijd. In Meierijstad is dat nog niet als een strategische opgave benoemd.

Met PIM *Werkt*, Pim *Vitaal*, PIM *Actief,* PIM *Support*, PIM *Consulenten*, PIM *Coaches* en LeefGoed Veghel wordt een samenhangende aanpak nagestreefd om tot een integrale aanpak te komen om de kansenongelijk te verminderen. Omdat het onderwijs een belangrijk oorzaak is voor het ontstaan van kansenongelijkheid valt te overwegen om hier óók de aandacht naar te doen uitgaan.

Goede zorg organiseren voor de sterk groeiende groep ouderen in wijk, buurt en kern

Vooral op latere leeftijd gaat de vergrijzing gepaard met een toename van de zorgbehoeften. De groep 80-plussers neemt de komende drie decennia in Meierijstad sterk toe. Velen van deze oude ouderen zullen op enig moment zorgbehoeftig zijn. Op dit moment krijgt vanwege het Langer thuis beleid minder dan tien procent van de ouderen met een zorg en ondersteuningsvraag hun zorg in een verpleeg- of verzorgingstehuis. Om de zorg in verpleeg- en verzorgingstehuizen kwalitatief op orde te krijgen is er twee miljard euro per jaar bijgekomen. Meer

dan 90 procent van de zorgbehoeftige ouderen moet in de huidige verhoudingen hun wmo- en thuiszorg in wijk, buurt en kern krijgen. De uitgestrektheid van Meierijstad met vele kernen maakt het verre van eenvoudig om deze zorg en het welzijn in wijk, buurt en kern goed te regelen. Daarom is het een strategische opgave voor Meierijstad om voor de sterk groeiende groep zorgbehoeftige ouderen in Meierijstad de zorg en het welzijn in wijk, buurt en kern goed te gaan organiseren. LeefGoed Veghel is een stap en leerproces in deze strategische opgave.

Verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt

Met het Mobiliteitscentrum in Meierijstad (Boekel en Bernheze) wordt ingezet op het optimaal verbinden van de vraag en het aanbod op de arbeidsmarkt. Omdat de meeste baanopeningen tot stand komen door vervanging en de vervangingsbehoefte vanwege pensionering in principe gekend kan worden, kan er ook voor gezorgd worden dat op tijd voldoende, goed opgeleide werknemers beschikbaar zijn om te voorzien in deze kenbare vervangingsvraag. Met een ontschotte arbeidsmarkt, waarop PIM inzet, kunnen veel meer banen beschikbaar zijn voor de werkzoekende inwoners. Het Huis van de arbeidsmarkt van de arbeidsmarktregio Noordoost-Noord-Brabant kan daar ook aan bijdragen.[251]

Met kan vele stappen overwegen om in te zetten op een sterk ontschot arbeidsmarktbeleid. Men kan stappen zetten om (nog) meer samenhang aan te brengen tussen de beleidsterreinen ‘economie’, ‘arbeidsmarkt’, ‘Werk en Inkomen’, ‘re-integratie’ en ‘onderwijs’. Men kan meer aandacht besteden aan de kwaliteit en variatie in het onderwijs (vooral ook op vmbo en mbo-niveau), de ontwikkeling stimuleren van allerlei modulaire vormen van deeltijdonderwijs zodat mensen zich kunnen bij- en omscholen, het aanbod van leerwerkbanen bevorderen, Elders Verworven Competenties erkennen, met bedrijven leerwerktrajecten en een “vaardighedenpaspoort” voor werknemers ontwikkelen om de arbeidsmobiliteit binnen een sector en tussen sectoren te vergroten. Of PIM *Academy* voldoende doorzettingsmacht heeft om de kwaliteit en variatie in het onderwijs in Meierijstad en het Leven Lang Ontwikkelen te bevorderen, valt niet makkelijk te beoordelen.

Het belang dat de gemeente zich bemoeit met het onderwijs en een grotere rol in het onderwijsdomein neemt, wordt ook onderstreept door de Onderwijsraad. Deze grotere rol sluit volgens de Onderwijsraad aan bij de decentralisaties in het sociale domein en maakt het mogelijk om het onderwijs, de jeugdhulp en het arbeidsmarktbeleid beter te integreren zodat de effectiviteit toeneemt.[252]

Uit evaluaties van het arbeidsmarkt- en participatiebeleid in Nederland (niet specifiek Meierijstad) blijkt verder dat de gemeenten duidelijker hun opdrachtgeverrol zouden moeten invullen. Door bij het Werkbedrijf af te dwingen dat klantmanagers evidence-based werken, nieuwe aanpakken experimenteel toetsen en dat zij de effecten van hun aanpakken systematisch monitoren en evalueren.[253] Dat Meierijstad op deze wijze de opdrachtgeverrol scherper invult, zou uitstekend passen bij de leerdoelstelling in *Meedoen? In Meierijstad hoort iedereen erbij*.

Leren in de uitvoering van het sociale beleid

Van uitermate groot belang in de doelstellingen en aanpak van *Meedoen!* is het leren. Een stap zetten, evalueren, leren en een volgende stap zetten (*learning-by-doing*). Dit is een logisch onderdeel van vernieuwen, innoveren en transformeren. Tegelijkertijd is het makkelijker opgeschreven dan gedaan. Het vergt goede informatie, methodologische kennis, reflectieve professionals, intervisie, openheid en vertrouwen. Daarnaast is het verre van eenvoudig om betekenisvolle conclusies te trekken uit de zeer gevarieerde casuïstiek waar men in de uitvoering mee te maken heeft.

Bij dat leren hoort ook het leren voor welke inwoners een integrale aanpak wenselijk is. Vele inwoners hebben slechts een enkelvoudige vraag waarbij een integrale aanpak niet doelmatig en effectief is. Een integrale aanpak

[251] Gemeente Meierijstad, *Participeren in Meierijstad (PIM). Wie is PIM?,* versie 5 juli 2021.

[252] Onderwijsraad, *Decentraal onderwijsbeleid bij de tijd. Agenda voor een landelijk beraad over de rol van gemeenten bij onderwijs, Advies*, Den Haag, 2017.

[253] Centraal Planbureau, *Kansrijk arbeidsmarktbeleid. Deel 2*, Den Haag, 2016; Centraal Planbureau, *Literatuurstudie ‘Effectiviteit van place-based beleid’*; Ton Wilthagen, “Als Nederland sterker uit de crisis wil komen, moet kabinet arbeidsmarkt versneld vernieuwen”, in: *Het Financieele Dagblad*, 8 mei 2020, blz. 24; Ton Wilthagen, “Alleen sterk samenspel van regio’s, sectoren en Rijk helpt mensen snel naar ander werk”, in: *Het Financieele Dagblad*, 4 juni 2020.

is wenselijk voor een zeer kleine groep inwoners (1 tot 4 procent), de groep inwoners waarbij diverse sociale problemen stapelen (zorg, participatie, activering, psychische problemen, leerachterstanden, armoede, schulden, huiselijk geweld e.d.). Het identificeren van de kleine groep inwoners waarvoor een integrale aanpak wenselijk is, gaat verder dan het identificeren van zes doelgroepen (A t/m E).[254] Omdat de casussen voor de multiprobleem inwoners en huishoudens duur zijn, loont het voor deze interventies vooral de moeite om intervisies en casusoverleggen te organiseren, om meerdere aanpakken in samenhang en afstemming te proberen, om te innoveren én om te leren.

Kwaliteit, behoud en versterken voorzieningen

Bij een aantrekkelijke gemeente en een inclusieve samenleving hoort een breed pallet aan voorzieningen (zorg, welzijn, kunst, cultuur, sport, recreatie, toerisme). Deze voorzieningen zijn mede een instrument om inwoners deel te laten nemen en mee te laten doen aan activiteiten binnen het sociaal domein (inclusieve samenleving). Met de Herberg 'Het Kloosterkwartier' wordt een leerproces gestart om wonen, welzijn, leren, werken, zorg, ondersteuning, beleven en ontmoeten samen te brengen.

Het beheersen van de ondermijning

Noord-Brabant is een hotspot voor ondermijnende criminaliteit: gevaarlijke drugslabs in woonwijken, drugsdumpingen in de natuur, exorbitante criminele winsten die worden witgewassen. Onder andere door middel van louche ondernemingen, excessief geweld, zoals liquidaties en (vergis)moorden in de openbare ruimte, bedreigde burgemeesters, intimidatie en corruptie, het ronselen van kinderen op schoolpleinen, ondernemers en agrariërs die onder druk worden gezet, et cetera.

Ondanks de intensivering en geleverde inspanningen van de afgelopen jaren, blijft de aanpak van ondermijnende criminaliteit ook de komende jaren urgent. Gemeenten in landelijke gebieden zijn daarbij in het bijzonder kwetsbaar voor ondermijnende criminaliteit in bijvoorbeeld leegstaande agrarische opstallen. Deskundigen vrezen dat, los van de aanpak van de pandemie en het economisch herstel, de misdaadbestrijding en de strijd tegen de ondermijning het heeft afgelegd tegen de andere grote beleidsthema's, zoals zorg, kansenongelijkheid, onderwijs en klimaat.

Prioritaire strategische opgaven

In de gedachtewisseling in de deelsessie op 22 juni j.l. wordt gekozen om vooral door te gaan met de vernieuwing, transformatie, innovatie en leerprocessen die zijn geformuleerd in *Meedoen! In Meierijstad hoort iedereen erbij* en waarvan de uitvoering in volle gang is. De productontwikkeling, het vernieuwen, het innoveren en het leren in het sociale domein is volop bezig en het kan suboptimaal zijn om te vroeg het leerproces stop te zetten en de strategische keuzes ingrijpend te verleggen. Met de Gebiedsteams, PIM (Participeren in Meierijstad), de diverse aanpakken (Pim *Werkt,* PIM *Vitaal*, PIM *Actief,* PIM *Support*, PIM *Welkom*, Pim *Academy*, PIM *Consulenten*, PIM *Coaches*) en de inrichting van het Mobiliteitscentrum in Meierijstad (Boekel en Bernheze) zijn vele ingrediënten aanwezig om tot resultaten te komen. Diverse van de uitgangspunten (het vertrekken vanuit de leefwereld van de klant, intensieve coaching van inwoners die tijdelijk de regie kwijt zijn, een integrale aanpak, doorzettingsmacht bij acute problemen en de verbinding met het voorveld) sluiten aan bij de jongste inzichten over de vernieuwing, transformatie en innovatie in het sociale domein.

Met deze afweging kunnen, volgens de gedachtewisseling in de deelsessie op 22 juni j.l., de strategische opgaven voor de volgende bestuursperiode zijn:

- doorontwikkeling van de toegang, vroegsignalering en integraliteit;
- het verder ontwikkelen van de regionale samenwerking en samenwerking met alle lokale betrokken partijen;
- de inkoop van de zorgproducten waarvan het aanbod gehinderd wordt door tekorten aan zorgpersoneel;
- de verdere ontwikkeling van preventie en de innovatie in het sociale domein;

[254] Gemeente Meierijstad, *Mobiliteitscentrum PIM Werkt! Samenwerken aan werk,* Business Case PIM Werkt!, 2021, blz. 12.

- het oog hebben voor zorg en veiligheid, en dat specifiek voor de kwetsbare doelgroepen;
- de doelmatigheid en effectiviteit van de dienstverlening en de inrichting van de werkprocessen.

3.4 Informatiesamenleving inclusief bedrijfsvoering

Vooral vanuit bedrijfsvoering zijn de strategische opgaven geïnventariseerd[255] en tijdens de deelsessies op 22 juni j.l. besproken:

- digitale transformatie en digitale dienstverlening;
- informatiegestuurd werken en informatieveiligheid;
- verandervermogen, vitaliteit en vakmanschap (de drie V's);
- opgavegerichte samenwerking;
- excellente dienstverlening in procesketens;
- personeelsbeleid.

Op basis van de gedachtewisseling tijdens de deelsessies zijn binnen de opgaven informatiesamenleving en bedrijfsvoering de prioritaire strategische opgaven gedefinieerd voor de volgende bestuursperiode.

Digitale transformatie en digitale dienstverlening

De digitale transformatie en dienstverlening gaat door en vergt nieuwe investeringen en vaardigheden. De ontwikkelingen gaan snel en brengen de strategische vraag met zich mee: waarin gaan we mee, waarin moeten we meegaan en wanneer. Bedrijfsvoering verwacht de introductie van de "digitale collega's"; robotic proces automation, RPA, kunstmatige intelligentie en algoritmen waardoor repeterende, administratieve, werkzaamheden verminderen en (eenvoudige) veelgestelde vragen digitaal beantwoord kunnen worden (chatbots). Meierijstad kan overwegen om publiek eigenaarschap over software, algoritmen en data te creëren. Men kan er voor kiezen om data en broncodes – die door de gemeente zijn verzameld, beheerd en gebouwd met publieke middelen – toegankelijk te maken voor andere overheden en burgers. Men kan met open standaarden het datadelen stimuleren en men kan voor burgers het digitale zelfbeschikkingsrecht waarborgen.
De chatbots e.d. kunnen leiden tot standaardisatie en betere en snellere interne en externe dienstverlening. Mogelijkerwijs kan hierdoor capaciteit vrijgespeeld worden om de kwetsbare inwoner veel intensiever met een, niet-digitale, maatwerkaanpak te helpen. De organisatie moet hier wel op ingericht en aangestuurd worden.
De digitale transformatie en dienstverlening leidt tevens tot een versterkte vraag naar medewerkers die "digitaal kunnen denken" en gevoel hebben voor datawijsheid, digitale vaardigheden en –structuren. Ook de maatwerkaanpak voor de meest kwetsbare inwoners vergt specifieke vaardigheden (empathie, luisteren, soft skills), het combineren van informatie uit verschillende domeinen (welzijn, zorg, PIM, schulden, onderwijs, wonen, e.d.) en regelvrijheid.

Informatiegestuurd werken en informatieveiligheid

Gemeenten beschikken over steeds meer data binnen het sociaal, economische en fysieke domein. Een belangrijke opgave is hierbij om de informatie over verschillende beleidsterreinen te kunnen combineren. Meierijstad kan met het dashboard Sociaal Domein en de wijkprofielen hier ervaring mee opdoen.[256] Veelal is een hinderpaal dat elke afdeling, elk beleidsdomein, elke verbonden organisatie en elke maatschappelijke partner zijn eigen informatiesystemen heeft. Steeds meer informatie wordt in verschillende digitale vormen, in verschillende bronnen en voor legio doeleinden opgeslagen. Er zal steeds meer gebruik gemaakt worden van data om goede analyses en voorspellingen te kunnen maken en meer onderbouwde beleidskeuzes. Het belang van informatiegestuurd werken zal hierdoor toenemen en slim gebruik maken van data beïnvloedt de manier van werken en organiseren. Om het potentieel van data en informatie te kunnen benutten, zijn nieuwe ICT oplossingen nodig om data te kunnen combineren, analyseren en visualiseren. Ook moeten de data en de digitale infrastructuur veilig, betrouwbaar en

[255] Gemeente Meierijstad, *Hoe zien we de organisatie en bedrijfsvoering in Meierijstad zich in de periode 2021-2025 verder ontwikkelen?*, 30 juni 2021.
[256] Meierijstad, *Meedoen! In Meierijstad hoort iedereen erbij. Visie Meierijstad 2018-2022*, blz. 21.

duurzaam zijn. Verder moet er voldoende kennis zijn om de data goed te analyseren en waar nodig de juiste ethische vragen te stellen.

Door meer datagedreven beleid is het mogelijk om beleidskeuzes beter te onderbouwen en te evalueren. Datagedreven beleid wordt bevorderd als bij de ontwikkeling van beleid en de keuze van instrumenten en interventies de zeven vragen van het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving (IAK) systematisch beantwoord worden. De zeven IAK-vragen zijn:

1) wat is de aanleiding,
2) wie zijn betrokken,
3) wat is het probleem,
4) wat is het doel,
5) wat rechtvaardigt overheidsinterventie,
6) wat is het beste instrument,
7) wat zijn de gevolgen?[257]

Definieer het doel daarbij idealiter vanuit de publieke waarden die Meierijstad nastreeft (sociale inclusie, samen Meierijstad, veiligheid, borgen van de rechtstaat, e.d.). Het verlies van zeggenschap over kritische data- en informatie-infrastructuren en aantasting van grondrechten vraagt om actieve regulering. Onder andere door burgers digitaal te beschermen (o.a. wat betreft hun digitale identiteit, de basisregistraties). Ook dient nagedacht te worden dat niet alles wat technologisch kan, vanuit democratisch oogpunt ook wenselijk is. Als de digitale ontwikkelingen ongeremd doordenderen, dreigen overheden steeds meer de grip op de economie, veiligheid en democratie te verliezen.[258]

Bedrijfsvoering ziet een verschuiving van de rol van ICT: van ondersteunend naar randvoorwaardelijk en aanjagend voor het realiseren van de doelen van bestuur en organisatie. Daarbij is sprake van een toenemende complexe omgeving van in ketens samenwerkende organisaties. ICT is steeds meer een productiemiddel waaraan veel eisen worden gesteld onder meer t.a.v. privacy en beveiliging en waarin ontwikkelingen als de “cloud” en het aanbieden van diensten als een “service” (SaaS) vragen om een andere omgang met en een andere opslag van data, uitwisseling, connectiviteit en inrichting van ICT systemen. ICT is alom aanwezig in alle onderdelen van de gemeentelijke organisatie en wordt steeds groter en complexer.

Bedrijfsvoering kiest daarbij zoveel mogelijk voor een opbouw van het applicatielandschap volgens logische procesketens. Het uitgangspunt daarbij zijn de principes van common ground (applicaties losgekoppeld van de data én eenmalige registratie en meervoudig gebruik van data) en het datagedreven (informatiegestuurd) werken. Vervanging en introductie van nieuwe applicaties zullen op de behoefte van de procesketen worden afgestemd. Het bijdragen aan dienstverlening en efficiëntie zijn daarbij leidend. Een vernieuwd applicatielandschap zal de komende periode om extra investeringen vragen, zowel door autonome ontwikkelingen (het toenemende belang van veilige, betrouwbare en duurzame ICT en data als bedrijfsmiddel) als door het feit dat er reguliere vervangingen van applicaties op de planning staan waarvoor geen vervangingsmiddelen gereserveerd zijn. Verder vraagt dit om extra personele capaciteit.

Zonder informatie is de gemeentelijke dienstverlening niet mogelijk. Het is daarom van groot belang om goed met de informatie om te gaan en deze goed te beveiligen. Hierdoor zorgt de gemeente voor vertrouwen bij de burgers dat we op een juiste manier hun gegevens gebruiken en beschermen, en dat de continuïteit van de dienstverlening geborgd is. Landelijke wetgeving (de Baseline Informatiebeveiliging Overheid), steeds verdergaande digitalisering én de dagelijks in omvang toenemende cybercriminele bedreigingen maken dat dit onderwerp steeds meer

[257] Rijksoverheid, *Het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving (IAK). Praktisch aan de slag,* Ministerie van Justitie en Veiligheid, Den Haag, juni 2020.

[258] Team Digitale Zaak, “Op onze tellen passen”, in: Mickey Huibregtsen (samensteller), *Meer Wel. Over Nieuwe Structuren in de 21ste eeuw*, De Publieke Zaak, s.l., 2021, blz. 32-50; Denkwerk, *De datagedreven toekomst.nl. Hoe we vormgeven aan onze toekomst in de datagedreven wereld*, s.l., februari 2021; VNG, *Naar een Waardenvolle Informatiesamenleving. Digitale Agenda Gemeenten 2024*, Den Haag, s.a.; Alexander Leeuw, “Digitalisering krijgt vaste plek aan bestuurstafel Rijk”, in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur*, 14 april 2021; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Zoeken naar waarheid. Over waarheidsvinding in de democratie in het digitale tijdperk*, Den Haag, mei 2019.

aandacht vraagt. De gemeente Meierijstad zal zich hierin verder moeten versterken door middel van investeringen in zowel mensen als middelen. Privacy zal onverminderd een thema zijn dat om aandacht vraagt. Omdat Meierijstad ook op dit punt een betrouwbare overheid willen zijn. Maar ook omdat er in de samenleving steeds meer aandacht voor is en de rol van de landelijke privacywaakhond (Autoriteit Persoonsgegevens) zal toenemen.

Verandervermogen, vitaliteit en vakmanschap (de drie V's)

Handelen met informatie is niet hetzelfde als handelen met kennis. Om te handelen met kennis is op alle beleidsterreinen expertise, ervaring, analyse, evalueren, leren én vakmanschap nodig. Er zijn diverse signalen dat het handelen met kennis bij de overheid onder druk is komen te staan en dat dit de mogelijkheden voor effectief beleid en betere publieke dienstverlening beperkt.[259] Voorstellen voor bijvoorbeeld een Centrum voor Decentrale Kennis en voor de ontwikkeling van regionale kennisschakelfuncties moeten het kunnen handelen met kennis en vakmanschap vergroten.[260] De benodigde vaardigheden van de ambtenaren anno 2021, en de nieuwe bestuursperiode, kunnen samengevat worden in de drie V's: verandervermogen, vitaliteit, vakmanschap. Dit vergt aanzienlijke investeringen in kennisontwikkeling, het opdoen van nieuwe vaardigheden en mogelijkerwijs hoger opgeleide ambtenaren. Hier hoort ook bij dat ambtenaren voldoende regelvrijheid hebben, kunnen en gestimuleerd worden om te experimenteren en fouten mogen maken.

Opgavegerichte samenwerking

Bedrijfsvoering zet de komende jaren in op het verder professionaliseren van de manier van werken. Vooral door meer aandacht te geven aan projectmatig werken, opgavegerichte samenwerking en prioritering. Op dit moment is er sprake van planningsoptimisme. Er wordt meer op de rol gezet en gestart dan de organisatie kan waarmaken. Daardoor lopen feitelijke investeringen achter bij de realisatie. Door meer aan de voorkant (voordat iets wordt gestart) stil te staan bij de haalbaarheid van de realisatie, kan Meierijstad dit meer in evenwicht met elkaar brengen.
Meierijstad kan hierbij mogelijkerwijs leren van de gemeente Leiden waarbij de concerndirectie aan de vooravond van een nieuwe bestuursperiode systematisch reflecteert over de ambities, het draagvlak en de uitvoeringscapaciteit van de gemeente. Alleen met een robuust evenwicht tussen ambities, draagvlak en uitvoeringscapaciteit kan de gemeente immers publieke waarden creëren. In de vierjaarlijkse reflectie constateert men regelmatig dat in sommige beleidsdomeinen en in sommige beleidsdossiers dat evenwicht heeft ontbroken.[261]

De grote maatschappelijke opgaven vragen om een integrale aanpak en een zorgvuldig proces waarin het creëren van een zo groot mogelijk draagvlak belangrijk is. Sommige opgaven kunnen prima door de samenleving zelf opgepakt worden. Meierijstad gaat uit van de kracht en oplossingsvaardigheid van burgers, bedrijven en instellingen. De rol van de gemeente is dan die van facilitator. Dit vergt specifieke vaardigheden van de medewerkers.

Soms zijn de opgaven aan de voorkant echter nog niet helder en vindt een gezamenlijke ontdekkingstocht met externe en interne stakeholders plaats naar een passende aanpak. Hierbij wordt van de gemeente een actieve regierol gevraagd. Naast een planmatige benadering vraagt dit om een bredere, opgavengerichte aanpak met integraal handelen vanuit meerdere disciplines. En om daarbij passende competenties. Ook vraagt dit om relevante data en informatie die beleidskeuzes kunnen ondersteunen.
De Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen heeft in *Naar één overheid* een aantal praktische handvatten aangereikt om de "slordigheid" in het opgavegerichte samenwerken te verminderen. Het gaat vaak

[259] Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie (Awti), *Rijk aan kennis. Naar een herwaardering van kennis en expertise in beleid en politiek*, Den Haag, februari 2021; Wim Derksen, *Overheid, waar is je kennis @AdviesraadWTI*, blog 1 juli 2021 (https://www.wimderksen.com/); Roel Bekker, "Geef beleidseconoom een grotere rol, voor minder en beter beleid", in: *Het Financieele Dagblad*, 16 maart 2021; Bernard ter Haar, "Schoei beleidseconomie op nieuwe leest", in: *Economisch Statistische Berichten (ESB),* jrg. 106, nr. 4795S, 18 maart 2021, blz. 16-18; Daan Ballegeer en Jean Dohmen, "Er wordt veel beleid gemaakt waarvan we niet weten of het werkt", in: *Het Financieele Dagblad*, 16 maart 2021.

[260] Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!,* Den Haag, 10 september 2020, blz. 6; Andersson Elffers Felix, *Versterking van de kennisinfrastructuur door een regionale schakelfunctie*, juni 2020.

[261] Leiden heeft zich hierbij laten inspireren door Mark Moore's boek *Creating Public Value*. Zie voor de reflectie gemeente Leiden, *Strategische verkenningen 2018-2022,* Leiden, 2017.

fout – en de opgavegerichte samenwerking is daardoor niet effectief – als de doelen onvoldoende in gezamenlijkheid zijn afgesproken, belangrijke partijen niet zijn betrokken bij de samenwerking en niet of onvoldoende is nagedacht over de benodigde instrumenten, financiën en regie.

Excellente dienstverlening in procesketens

Dienstverlening en het leveren van kwaliteit is de kerntaak van de ambtelijke organisatie waaraan iedereen zijn/haar bijdrage levert. Daarbij vindt de organisatie van de dienstverlening steeds meer in procesketens plaats en dit zal de komende jaren aan belang toenemen. Het werk in de organisatie hangt vooral samen binnen de ruimtelijke en sociale ketens. In die ketens (maar bijvoorbeeld ook de belastingketen) komt de onderlinge samenhang van taken en informatie bij elkaar en is goede samenwerking nodig voor een optimale dienstverlening. Binnen deze ketens organiseert Meierijstad klantreizen en haalt men permanent feedback op, om telkens opnieuw de kwaliteit van de dienstverlening aan te passen aan de behoefte van de klant.

Sturing op de processen betekent op een samenhangende manier aandacht voor zowel de werkwijzen (de klant waar mogelijk in één keer kwalitatief goed te woord staan, geen overbodige stappen in het proces), de ondersteunende ICT, de data/informatie(voorziening aan de klant), de privacy en de informatiebeveiliging. En natuurlijk de houding en gedrag naar onze klanten en elkaar. De Nationale Ombudsman pleit er zelfs voor om in elke gemeente een loket in te richten waar de burger met al zijn vragen en problemen met overheden (gemeente, provincie, rijk) en alle uitvoeringsorganisaties terecht kan én geholpen wordt. De medewerkers van Meierijstad kunnen ook de ruimte krijgen om te luisteren, begrip te tonen, mee te denken en om burgers te adviseren als zij een beroep op hen doen.

Door velerlei incidenten – die vooral kwetsbare inwoners raken – ontstaat er in toenemende mate oog voor het belang van de uitvoerbaarheid van beleid, goede dienstverlening, het méér toepassen van praktische wijsheid, het opruimen van bureaucratische barrières (zonder regels te overtreden), de menselijke maat, méér maatwerk en voor vertrouwen geven. Dit speelt op meerdere beleidsterreinen, zowel op rijks- als op gemeenteniveau, en moet door beide overheidslagen aangepakt worden.[262]
Meer handelen in vertrouwen kan bevorderd worden:

- Door terug te gaan naar de bedoeling, te zorgen voor betere beleidsuitvoering, minder achterdochtige bejegening van kwetsbare inwoners, beter luisteren, hulpvaardigheid, vaker de telefoon pakken, oog hebben voor de mens achter het BSN-nummer en *outreachend* handelen van gemeenteambtenaren en medewerkers bij uitvoeringsorganisaties.
- Door de behoefte te beteugelen om de buurt van bovenaf te willen aansturen. Men kan meer vertrouwen hebben en geven dat de buurt zelf weet wat goed is voor haar inwoners voor al die onderwerpen die de buurt zelf betreffen.[263]
- Door minder te ontmoedigen, te verbieden en méér stimuleren. Alle gemeenten moeten er zich bewust van zijn dat vele initiatieven van burgers belemmerd worden door allerlei regels, formulieren, controles, toezichtpraktijken en vastgeroeste gewoontes.
- Door openheid naar elkaar toe, hulp durven vragen en aanbieden. Juist bij tegenslag. Om tot deze cultuur te komen, is de voorbeeldfunctie van politici, managers en leidende actoren van groot belang.[264]

---

[262] Jet Bussemaker, *Ministerie van Verbeelding. Idealen en de politieke praktijk*, Amsterdam, 2021; Jan Tromp, "De politiek is onttoverd, de idealen blijven" (recensie boek van Jet Bussemaker), in: *De Volkskrant*, 20-2-2021; Jesse Frederik, *Zo hadden we het niet bedoeld. De tragedie achter de toeslagenaffaire*, s.l., 2021, blz. 9; Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Klem tussen balie en beleid*, Rapport Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties. Yolanda de Koster, "Menselijkheid moet het winnen van het systeem", in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur Sociaal*, 25 februari 2021; Els Westerveen, *Het grote doorbraakboek,* Instituut voor Publieke Waarden, Utrecht, 2020; Sophie Albers en Albert Jan Kruiter, *Doen wat goed is. Pleidooi voor praktische wijsheid in het sociale domein,* Amsterdam, 2020; Evelien Meesters, *Maatwerk in het sociaal domein. Handboek voor omgekeerd werken, denken en doen,* Amsterdam, november 2020. Zie het nog steeds waardevol rapport en advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Bewijzen van goede dienstverlening*, WRR-rapport nr. 70, Amsterdam, 2004.

[263] Team Lokale Overheid, "Samen Werken", in: Mickey Huibregtsen (samensteller), *Meer Wel. Over Nieuwe Structuren in de 21ste eeuw*, De Publieke Zaak, s.l., 2021, blz. 171

[264] Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Van woorden naar daden: over de governance van de ruimtelijke ordening*, IBO ruimtelijke ordening, Den Haag, 6 april 2021, blz. 10; Guus Valk, "De afrekencultuur bestaat nog altijd" (interview met de Nationale Ombudsman Reinier van Zutphen), in: *NRC*, 12 mei 2021, blz. 7.

– Door op voorhand de mogelijke maatschappelijke kosten van een veel te stringente regelgeving, het ontbreken van hardheidsclausules, het ontbreken van regelvrijheid bij uitvoerders en de apriori-aanname van fraude in de handelingsperspectieven mee te nemen.[265]

Meierijstad stimuleert initiatieven vanuit de samenleving, probeert dingen mogelijk te maken en het handelen in vertrouwen als uitgangspunt nemen. Men gaat uit van de kracht van de samenleving. Uitgangspunt is: 'ja, mits'. Dat geldt ook voor de dienstverlening. Meierijstad ziet dit als kerntaak van de gemeente. Daarbij staat de klantvraag, én oog voor de menselijke maat, centraal.

Personeelsbeleid

Het ontwikkelen en "fit" houden van de medewerkers van de gemeente is een belangrijke opgave. Dat betekent een versterkte aandacht voor het lerend en ontwikkelend vermogen van medewerkers. De transitie naar een 'leven lang ontwikkelen' moet gemaakt worden. Men stimuleert het leren door de uitbouw van het leerportaal "de samenscholing" waar een groot en gevarieerd aanbod van leerlijnen wordt aangeboden van deels verplichte en grotendeels vrijwillige cursussen en trainingen. Daarnaast vragen ook ontwikkelingen zoals een flexibele en wendbare organisatie, zelforganisatie, digitalisering, de Omgevingswet, hybride werken en opgavegericht (samen) werken nieuwe kennis en vaardigheden. Voor de komende jaren ligt hier een ontwikkelingsvraagstuk voor de medewerkers van de gemeente.

"Fit" houden van medewerkers vraagt ook om een breed vitaliteitspakket, het actief stimuleren van bewegen tijdens het werk en bij het woon-werkverkeer. En het verder terugdringen van het – overigens lage – ziekteverzuim door preventieve maatregelen en een stevige casusregie. Ook vraagt het om een organisatie waarin we aandacht hebben voor elkaar, waarin successen actief worden gedeeld en werkgeluk belangrijk is.

De kwaliteit van de organisatie is ook van belang omdat het voor de gemeente vanwege de krimpende beroepsbevolking steeds lastiger zal worden om voldoende medewerkers en voldoende goed opgeleide medewerkers aan te trekken. Om hier het hoofd aan te bieden, moeten aantrekkelijke arbeidsvoorwaarden aangeboden worden, moeten er flexibele arbeidscontracten met een grote mate van variatie zijn (zodat het makkelijker is voor medewerkers om meer uren te gaan werken).

Prioritaire strategische opgaven

De strategische keuzes van bedrijfsvoering zijn volgend op de strategische keuzes van de gemeente. Wat heeft prioriteit? Waar wordt op ingezet? Wat voor gemeente wil Meierijstad zijn? Daarnaast is een belangrijke a-priori vraag: wil de gemeente aanjager zijn of volger op diverse beleidsterreinen, strategische opgaven, informatiegestuurd werken, informatieveiligheid en bijvoorbeeld vakmanschap.

Naast deze preambule vragen zijn de strategische opgaven voor bedrijfsvoering:
– Medewerkers: de drie V's: verandervermogen, vitaliteit en vakmanschap;
– Informatie: digitale transformatie, informatiegestuurd werken, informatieveiligheid;
– Excellente dienstverlening.

[265] De achterdochtige bejegening van burgers in de kinderopvangtoeslagenaffaire naar aanleiding van fraudeberichten is uiteindelijk ook vreselijk duur geworden voor de belastingbetaler. De fraudeomvang kan geschat worden op tussen de 4 en 78 miljoen euro. Zo'n vier miljoen voor de Bulgarenfraude, zo'n 17 miljoen (op basis van 280 strafrechtelijke fraudeonderzoeken) en zo'n 78 miljoen (op basis van alle gevallen van verwijtbaar handelen door toeslagontvangers). Uiteindelijk gaat de compensatie aan de getroffen burgers de belastingbetaler waarschijnlijk 4½ miljard euro kosten. Jesse Frederik, *Zo hadden we het niet bedoeld. De tragedie achter de toeslagenaffaire*, s.l., 2021, blz. 25; Ulko Jonker, "Staatssecretaris worstelt met 'botsende principes' in afwikkeling toeslagschandaal", in: *Het Financieele Dagblad*, 23 juni 2021. Een ander voorbeeld uit de lokale praktijk. De afgelopen jaren zijn veel buurthuizen gesloten en door bezuinigingen zijn de resterende buurthuizen veelal vrijwilligersorganisaties geworden. In het buurthuis werden bijvoorbeeld tienerdisco's georganiseerd, die door vrijwilligers in goede banen werden geleid en waarvoor een budget beschikbaar was van enkele duizenden euro's. na de opheffing van deze activiteiten (besparing € 3.000) zweeft de jeugd nu 's avonds op straat rond. Vernielingen door frustratie en verveling kosten de gemeente zo'n € 60.000 aan vernielde bushokjes en lantaarnpalen. Een veelvoud van het budget van de tienerdisco. Team Lokale Overheid, "Samen Werken", in: Mickey Huibregtsen (samensteller), *Meer Wel. Over Nieuwe Structuren in de 21ste eeuw*, De Publieke Zaak, s.l., 2021, blz. 171.

3.5 Democratisch besturen

Vanuit de landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven die ook voor Meierijstad van belang zijn en de inventarisatie van de strategische opgaven tijdens de deelsessies op 22 juni j.l. zijn de volgende strategische opgaven voor democratisch besturen naar voren gekomen:

- oog voor Brede Welvaart;
- opgavegerichte *regionale* samenwerking;
- tot waar gaat en kan de burginvloed gaan;
- professionalisering en lerende overheid;
- excellente dienstverlening en de menselijke maat.

Op basis van de gedachtewisseling tijdens de deelsessies zijn binnen de opgaven van democratisch besturen de prioritaire strategische opgaven gedefinieerd voor de volgende bestuursperiode.

Oog voor Brede Welvaart

Op rijks- en decentraal niveau richt de beleidsmatige en politieke aandacht zich in toenemende mate op een brede opvatting van welvaart en in mindere mate op de smalle definitie van welvaart van enkel en alleen economische groei. Dit sluit aan bij de beweging van bedrijven, bestuurders en burgers om de menselijke behoeften aan zingeving, zelfontplooiing en zelfrealisatie meer centraal te stellen en om meer het algemeen belang, en minder het eigen belang, voorop te stellen. De uitgangspunten van de betekeniseconomie zoals het belang van de gemeenschap dient zwaarder te wegen dan het individuele belang, streven naar het produceren van producten en diensten die de wereld beter maken voor zoveel mogelijk mensen (in plaats van het streven naar het verdienen van zoveel mogelijk geld), niet voor eigen gewin gaan als dat ten koste gaat van anderen, geld als middel en nimmer als doel, bij alle besluiten het rendement op lange termijn leidend te laten zijn in plaats van het rendement op korte termijn en alleen nog betekenisvolle groei na te streven (in plaats van groeien om het groeien) passen naadloos bij het *publieke* belang dat overheden, en Meierijstad, dienen na te streven.

Met de betekeniseconomie en brede welvaart wordt verder gekeken dan economische groei om tot een oordeel te komen over de prestaties van een land, regio of gemeente. Met Brede Welvaart wordt gekeken naar *alle* waarden die voor burgers 'hier en nu', 'later' en 'elders' van belang zijn: welzijn, welvaart, gezondheid, onderwijs, leefomgeving, etc. De kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze al dan niet ten koste gaat van die van latere generaties en/of van mensen elders in de wereld is hét kenmerk van de brede welvaartsaanpak. De aspecten van Brede Welvaart sluiten aan bij de Sustainable Development Goals. Om de ontwikkeling in Brede Welvaart te kunnen monitoren, zijn en worden nationale en regionale monitoren Brede Welvaart ontwikkeld.[266]
De toenemende aandacht voor brede welvaart maakt steeds duidelijker dat het voor besturen en de politiek kiezen is tussen zeer ongelijksoortige zaken: materiële welvaart, welzijn, gezondheid, veiligheid, milieu, et cetera.[267]
De eerste analyses van de brede welvaart in de regio Noordoost-Noord-Brabant laten zien dat Meierijstad weliswaar geen koploper is, maar zich evenwichtig op de vele waarden die voor de burgers van belang zijn, ontwikkeld. De brede welvaart in de regio verbetert in dezelfde mate als de nationale brede welvaart en blijft iets boven de gemiddelde brede welvaart in Nederland. Gezondheid en persoonlijke ontwikkeling zijn daarbij voor de burgers belangrijke waarden waar zij aan hechten.[268]

---

[266] Er zijn twee monitoren beschikbaar: de Brede Welvaarts Monitor (BWM) van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Brede Welvaarts Indicator (BWI) van de Universiteit van Utrecht en de Rabobank. Het doel van beide monitoren is hetzelfde: neem wat voor mensen van waarde is als uitgangspunt van de monitoring en niet alleen economie, inkomen en bruto binnenlands product. De monitoren worden door het CBS en de Rabobank/Universiteit van Utrecht regionaal verbijzonderd. Andere voorbeelden van regionale doorvertalingen zijn: Keimpe Anema e.a., *Brede welvaart in Fryslân. Eerste duiding van de CBS Monitor,* Fries Sociaal Planbureau, Leeuwarden, 2021 en Otto Raspe e.a., *Brede Welvaart in Brainport: naar een duurzame vitale regio*, RaboResearch, Utrecht, 7 november 2019.

[267] In februari 2021 kwamen de drie planbureaus (SCP, CBP en PBL) met een voorstel naar de Tweede Kamer om brede welvaart te verankeren in de Nederlandse begrotings- en verantwoordingssystematiek. Meierijstad kan dit nationale voorbeeld ook lokaal gaan toepassen. Plan van-aanpak CPB-PBL-SCP *Verankering Brede Welvaarts-denken in begrotingssystematiek van Kabinet en Kamer*, Kamerbrief 8 februari 2021.

[268] Otto Raspe, *Brede Welvaart*, Webinar Anders kiiken naar economie en maatschappij, 2 juni 2021; Rabobank, *Rabobank presenteert het coöperatief convenant voor Nederland. Pleidooi voor een nieuwe agenda voor Nederland gebaseerd op Brede Welvaart,* s.l., s.a.

Opgavegericht regionale samenwerking

De literatuur maakt duidelijk dat goede regionale samenwerking, afstemming en coördinatie aanzienlijke winst kan opleveren. Winst in het effectiever en doelmatiger oppakken van de regionale maatschappelijke opgaven, betere economische resultaten, één procent hogere economische groei en welvaartswinst.[269] En dat jaar in, jaar uit. Regionale samenwerking vergroot ook de mogelijkheden om te leren en te experimenteren. Experimenten, pilots, interventies, nieuwe vormen van samenwerking, ervaringskennis en geleerde lessen kunnen in de regionale samenwerking op systematische wijze ontsloten en toegankelijk gemaakt worden.

Samen sterk klinkt op papier goed, maar blijkt in de praktijk vaak gecompliceerd. Onder andere door de lappendeken van vaak sectorale, regionale samenwerkingsverbanden die tot onduidelijkheid en complexiteit leidt. Gemiddeld nemen gemeenten deel aan 33 samenwerkingsverbanden; waarvan 27 procent betrekking heeft op het fysieke domein. Voor Meierijstad is daarbij een extra opgave dat twee regio's relevant zijn: Noordoost- Noord-Brabant en Zuidoost-Noord-Brabant. Dus kiest men voor de *smalle* regionale samenwerking (vooral in Noordoost-Noord-Brabant) of voor de *brede* regionale samenwerking (Noordoost-Noord-Brabant én Zuidoost-Noord-Brabant).

De Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen kwam aan de hand van een analyse van concrete casussen van opgavegerichte, regionale, interbestuurlijke samenwerking (energietransitie, woningbouwopgave, ambulantisering ggz) tot duidelijke aanbevelingen om effectief te kunnen handelen in de regio:

- Zorg voor een gedeelde feitenbasis en gezamenlijke richtinggevende doelen.
- Denk aan de voorkant voldoende na over welke partijen betrokken moeten worden om de opgave te kunnen realiseren.
- Na een lichte start van de samenwerking (*coalition of the willing*) dient men in de samenwerking over te gaan op hard projectmanagement met een heldere onderling geaccordeerde scope en een duidelijke leiding; alle lessen van hoogwaardige projectmatig werken moeten door een regisseur van topklasse toegepast gaan en kunnen worden.
- Alloceer voldoende financiële middelen en kies een adequaat instrumentarium.[270]

Hoe beter Meierijstad, en de andere gemeenten in de regio, erin slagen om effectief te handelen in de regio, des te minder is het noodzakelijk voor de Rijksoverheid om regionale samenwerkingsvormen verplicht op te leggen en des te meer kunnen de samenwerkende gemeenten in de regio de meest geëigende samenwerkingsvorm en -afspraken kiezen.

Tot waar gaat en kan de burgerinvloed gaan

In Meierijstad gebeurt het regelmatig dat inwoners, verenigingen en/of bedrijven initiatieven ontwikkelen. Initiatieven op het gebied van welzijn, zorg en werk horen daar ook bij. Als initiatieven draagvlak hebben bij de inwoners benadert Meierijstad die initiatieven positief vanuit de stimuleringsgedachte van overheidsparticipatie. Dat kan betekenen dat de gemeente of gecontracteerde/gesubsidieerde organisatie een stapje terug doet. Of een andere rol oppakt, bijvoorbeeld door financiële steun of het inbrengen van kennis. Op die manier krijgen initiatieven van inwoners de ruimte om zich te ontplooien.[271]

---

[269] Frank van Oort en Gerwin van der Meulen, "Essay: bestuurlijke grenzen remmen welvaart", in: *Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur*, 22 maart 2019; Frank van Oort en Gerwin van der Meulen, *De organisatie van openbaar bestuur en regionaal-economische ontwikkeling in Zuid-Holland*, s.l., s.a.; Otto Raspe, Martijn van den Berge en Thomas de Graaff, *Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen?*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2017. De auteurs hebben in laatstgenoemde publicatie twintig jaar lang de economische ontwikkeling geanalyseerd van 800 regio's in 27 landen en voor 70 variabelen. Een beperkte set van acht variabelen correleert met de groei van de werkgelegenheid in succesvolle regio's waaronder goede regionale samenwerking (governance).

[270] Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Van woorden naar daden: over de governance van de ruimtelijke ordening*, IBO ruimtelijke ordening, Den Haag, 6 april 2021, blz. 42; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen*, Den Haag, 8 april 2020; Idem, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!,* Den Haag, 10 september 2020; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Rust-Reinheid-Regelmaat. Evenwicht in de bestuurlijk-financiële verhoudingen,* Den Haag, maart 2021, blz. 19 en 20; Raad voor het Openbaar Bestuur, *Droomland of Niemandsland. Uitgangspunt voor het besturen van regio's*, Den Haag, juni 2021.

[271] Meierijstad, *Meedoen! In Meierijstad hoort iedereen erbij. Visie Meierijstad 2018-2022,* blz. 3.

Ruimte geven aan burgerinitiatieven is van belang omdat maatschappelijke acceptatie een voorwaarde is voor succesvolle transities (bijvoorbeeld wat betreft de duurzaamheidstransities en de transitie in het sociale domein). De betrokkenheid van burgers is hiervoor cruciaal. Toch blijkt regelmatig in Nederland dat bijvoorbeeld bewonersinitiatieven die hun wijk met een eigen plan aardgasvrij willen maken, worden tegengewerkt. De initiatieven stuiten nogal eens op de stroperigheid in het stadhuis of worden gedwarsboomd door het Rijk. Initiatiefnemers worden, zeker bij complexere initiatieven, soms van het kastje naar de muur gestuurd.

Door burgers meer te betrekken bij het beleid, ze een rol te geven in de uitvoering, door burgerfora te gebruiken, wordt de faalkans verkleind en het draagvlak voor complexe maatschappelijke opgaven vergroot. De maatschappelijke polarisatie die optreedt rond duurzaamheidsvraagstukken (wel of geen windmolens of zonneweiden op land, de inzet van biomassa en welke, NIMBY) kan worden verminderd door de “gewone” burger mee te laten beslissen en mee te laten profiteren. Toch zijn er vele praktische vragen om burgers meer te betrekken bij het beleid: op welke thema’s hebben burgers invloed, hoe ver wil Meierijstad gaan om meningen van burgers op te halen (mede om het vertrouwen van de burger in de overheid te herstellen), hoe geef je burgerbetrokkenheid vorm, hoe betrek je de unusual suspects, hoeveel middelen en capaciteit wil Meierijstad hiervoor uittrekken, wanneer is sprake van voldoende draagvlak en kan een open coalitieakkoord een open uitnodiging zijn voor de inwoners om mee te denken?

Over de vormgeving van de burgerbetrokkenheid valt in algemene zin wel iets te zeggen. Het is van belang dat het bestuur en de gemeenteraad duidelijke afspraken maken met de burgers en burgerinitiatieven over de werkwijze die men gaat volgen. Het gaat over het ‘primaat’ of ‘ultimaat’ van de raad. Bij het ‘primaat’ stellen college en raad van te voren de spelregels vast (inclusief de kraakheldere communicatie dat het *publieke* belang niet per definitie en niet altijd hetzelfde is als het *private* belang) en accepteren vervolgens de uitkomsten. Bij het ‘ultimaat’ worden de uitkomsten van de zeggenschap onderworpen aan het eindoordeel en de eindbeslissing van de raad. Het door elkaar laten lopen van beide vormen kan niet. Dat frustreert elke nieuwe vorm van zeggenschap, vergroot de maatschappelijke onvrede en maakt de kloof tussen politiek en burgers alleen maar groter.[272]

Professionalisering en lerende overheid

De filosofie van Meedoen! om stapsgewijs te vernieuwen, te innoveren, te transformeren én te leren (learning-by-doing) past bij een professioneel lerende overheid. Daadwerkelijk en systematisch leren, is echter verre van eenvoudig, vergt methodische kennis, goede informatie, openheid, de veiligheid om fouten te maken en toe te geven, en vertrouwen. In het voorafgaande zijn reeds een aantal belangrijke ingrediënten benoemd uit *Naar één overheid*, *Het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving (IAK)* en in het hoofdstuk Informatiesamenleving en bedrijfsvoering (par. 3.4).

Daarbij moet het belang van specifieke en meetbare doelen genuanceerd worden. De pionierende, lerende en opgavegerichte samenwerking van vele actoren rond de maatschappelijke opgaven moet niet gereduceerd worden tot enkel en alleen SMART-doelen. Immers niet alles van waarde is meetbaar en niet alles wat meetbaar is, is van waarde. Te veel nadruk op *output* en *outcomes* kunnen juist innovaties en ambities blokkeren.[273]

Veel leerprocessen, vernieuwingen, verbeteringen en innovaties hangen vooral af van ‘impliciete’, niet-tastbare en slecht gedocumenteerde (ervarings)kennis. Deze is moeilijk uit te wisselen zonder persoonlijk contact en persoonlijke vertrouwensrelaties. Dit benadrukt nog eens het belang van vertrouwen voor een professioneel lerende overheid.

[272] David van Berlo, *Wij, de overheid. Co-creatie in de netwerksamenleving*, s.l., s.a., blz. 88.

[273] Er moet rekening gehouden worden met de valkuilen van SMART-doelstellingen: tunneleffect, suboptimalisatie, overaccentuering van korte termijneffecten, oppoetsen van resultaten en de performance paradox. Tom van Yperen, *Verbetering telt. Werken met prestatie-indicatoren in de zorg voor jeugd*, Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht, 2012, blz. 16, 17.

Excellente dienstverlening en de menselijke maat

Door velerlei incidenten en de complexiteit van de systeemwereld – die vooral kwetsbare inwoners raken – ontstaat er in toenemende mate oog voor het belang van de uitvoerbaarheid van beleid, goede dienstverlening, het méér toepassen van praktische wijsheid, het opruimen van bureaucratische barrières (zonder regels te overtreden), de menselijke maat, excellente dienstverlening en voor méér maatwerk. Voor de Nationale Ombudsman is excellente dienstverlening dat iedere gemeente een loket inricht waar de burger met al zijn vragen en problemen met overheden (gemeente, provincie, rijk) en alle uitvoeringsorganisaties terecht kan én geholpen wordt. Meierijstad kan de excellente dienstverlening en menselijke maat ook bevorderen door te stimuleren (en hiervoor ruimte geven) dat ambtenaren luisteren, begrip tonen, meedenken en adviseren als burgers een beroep op hen doen en dat zij bovendien véél vaker de telefoon pakken in plaats van zich te bedienen van formulieren, callcenters, digitale portals en 14.000 nummers. De belofte is dat deze vorm van dienstverlening onder de streep geld oplevert. In kwaliteit, geld en in tevredenheid van de inwoner. De inwoner wordt op deze wijze bovendien duurzamer geholpen.

Dit vergt nogal wat van de gemeentelijke organisatie. Maatwerk is moeilijker. Met de complexe opgavegerichte samenwerking, het organiseren van de dienstverlening in procesketens, op tal van maatschappelijke vraagstukken (energietransitie, duurzame gebiedsontwikkeling, de transitie naar een circulaire economie, de betere zorg voor ouderen in wijk, buurt en kern) hebben de ambtenaren nieuwe vaardigheden en soft skills nodig.

Prioritaire strategische opgaven

In de gedachtewisseling op 22 juni j.l. zijn de volgende prioritaire strategische opgaven vastgesteld:
- Profilering van de gemeente (wat voor gemeente wil Meierijstad zijn?);
- Professionalisering en lerende overheid (hoe zorgen we er voor dat Meierijstad klaar is voor de complexe maatschappelijk complexe vraagstukken die op ons afkomen, welke vraagstukken willen we op regionaal niveau en op lokaal niveau oplossen?);
- Tot waar gaat en kan de burgerinvloed gaan?
- Een innovatieve reactie op ondermijning en georganiseerde criminaliteit (zie paragraaf 3.3).

3.6 Wat voor gemeente wil Meierijstad zijn

Uit de landelijke trends, ontwikkelingen en opgaven, de verbijzondering hiervan voor Meierijstad, en de gedachtewisseling in de deelsessies valt niet zonder meer te destilleren wat voor gemeente Meierijstad kan en wil zijn en hoe Meierijstad zich het beste kan profileren. Wel kunnen voor de verdergaande gedachtewisseling drie denklijnen aangereikt worden.

Ondernemend Meierijstad
De omvang van de bedrijvigheid en de vele lokaal gewortelde familiebedrijven maakt Meierijstad uniek. In Ondernemend Meierijstad wordt vooral ingezet om het ondernemerschap te versterken, de bedrijvigheid te bevorderen, maximaal ruimte te geven aan ondernemerschap, en om te zorgen voor voldoende en voldoende goed opgeleide werknemers. Startende ondernemers worden de eerste drie jaar vrijgesteld van de OZB. En de kosten van een parkeervergunning voor ondernemers zijn lager dan de kosten voor burgers. Dit als een zichtbaar signaal hoe belangrijk ondernemen en ondernemerschap gevonden wordt in Ondernemend Meierijstad.
De gemeente betaalt lessen Engelse taal op de basisschool om beter in te spelen op de behoefte van de internationaal opererende bedrijven. De ondernemers hebben een belangrijke inbreng in de Educatieve Agenda en in de afspraken die de gemeente vastlegt met de onderwijsinstellingen.
De deur wordt wijd opengezet voor arbeidsmigranten en kenniswerkers en de gemeente voelt zich verantwoordelijk voor hun huisvesting en voorzieningen. De toestroom van arbeidsmigranten en kenniswerkers is niet bevorderlijk voor de sociale cohesie, maar dit nadeel wordt op de koop toegenomen. Theater de Blauwe Kei programmeert toneelvoorstellingen en muziekuitvoeringen in het Pools en Roemeens en Industry Bioscoop Veghel draait wekelijks Bollywood-films.

Functiemenging wordt niet aangemoedigd en is alleen mogelijk als het niet zorgt voor concurrentievervalsing. De bedrijfsterreinen behouden hun monofunctionele karakter. Als met schaarse ruimte gekozen moet worden tussen enerzijds wonen en anderzijds bedrijvigheid en banen dan valt de keuze op bedrijvigheid en banen.

Natuurlijk Meierijstad

In Natuurlijke Meierijstad wordt ingezet op een grote variatie aan woon-, werk- en leefmilieus in het mozaiek van grotere en kleinere kernen. Duurzaam ruimtegebruik en groen-blauwe gebiedsontwikkelingen zijn een belangrijke prioriteit. Het kenmerk 'landschapsstad" van Meierijstad wordt verder inhoud gegeven en geprofileerd. Deze profilering past goed bij de vergrijzende bevolking. De profilering brengt zelfs een beperkte instroom op gang van senioren die in de Randstad de overwaarde van hun huis ten gelde maken en een ruime woning in het groen en bij de natuurgebieden van Meierijstad kopen. De gevarieerde woon- en leefmilieu maken van Meierijstad een aantrekkelijke gemeente om in te blijven wonen en om je te vestigen als nieuwe inwoner.

In Natuurlijk Meierijstad neemt de gemeente een actieve rol om de kwaliteit van het buitengebied te verbeteren en om te stimuleren dat boeren hun productiewijze van een intensieve en industriële schaal veranderen naar een meer natuurinclusieve bedrijfsvoering.

Om de variatie en levendig te vergroten, wordt functiemenging en *blurring* maximaal toegestaan. Ook in de woonwijken. De inzet op de kwaliteit van de directe leefomgeving zorgt voor een keuze om restrictief te zijn voor bedrijfsuitbreidingen, voor het aantrekken van meer vervoer en zeker voor XXL-distributiecentra.

Thuis in Meierijstad

Met Thuis in Meierijstad wordt vooral ingezet op het dorpse karakter van Meierijstad en de gemoedelijkheid, gastvrijheid, saamhorigheid en eigen identiteit in elk van de drie hoofdkernen en tien kerkdorpen. De gemeente bevordert het verenigingsleven. Een verenigingsleven dat het cement is in elke kern. De rol van buurtadviseurs, wijk- en dorpsraden wordt vergroot en de werkbudgetten worden aanzienlijk verhoogd. De publieke waarden van de gemeente zijn niet belangrijker dan de waarden van de bewoners in elke kern. Dit betekent dat elke kern vooral inzet op een woon- en leefklimaat dat hoort bij 'ons soort mensen'. Het doel van de gemeente om de goede woon- en leefmilieus aan te bieden voor de werknemers die vanuit een andere gemeente naar Meierijstad willen verhuizen, is geen belangrijke prioriteit. De inwoners, jong en oud, nemen verantwoordelijkheid voor zichzelf, elkaar en de omgeving. Dit is een sociale kracht van Thuis in Meierijstad dat een belangrijke bijdrage levert aan de zorg en ondersteuningsbehoeften van de sterk groeiende groep oude inwoners. De sterke eigen identiteit in elke kern zorgt dat buitenstaanders en nieuwe inwoners zich niet snel welkom voelen. PIM Welkom wordt wegens gebrek aan succes opgeheven.